
LAIŠKAS REDAKTORIUI

S. C. Rowell

Redaktoriam!

Pakalbėjus apie seniai išgyventus šimtmečius, manęs buvo prašyta pagalvoti apie valstybingumą ir jo aktualumą šiandien. Tenka pripažinti, kad, kaip ir daugelis anglų, apie tokius dalykus negalvoju (ištikimybė Karūnai kartais pasirodo taip pat natūrali kaip ir kvėpavimas, nors niekas nekvepuoja amžinai). Mes net neturime „valstybės šventės“ (karalienės gimtadienis kaip tik nepolitizuotas), išskyrus gal lapkričio 5 d., kai visi kuria laužus ir sprogdina fejerverkus, neva prisimindami 1605 m. įvykius*. Tačiau talibams sunaikinus afganų valstybę savo begaline neapykanta „svetimoms“ kultūroms, škotų kilmės premjerui žaidžiant su Jungtinės Karalystės vienybe ir kelioms ES šalių vyriausybėms persistengiant žūtbūt sukurti bendrą viršvalstybę, tarsi jos sugebėtų vien geromis viltimis ir išdidžiomis kalbomis atstatyti politinį Babelio bokštą pinigėmis plytomis, kaip vienintelį kelią išgelbėti save nuo savęs, – gal vis dėlto verta sukti galvą.

Valstybė, kaip struktūra, sukurta visuomenės, kuri nori tvarkyti savo bendrus reikalus pati ir už juos ir jų pasekmes pati atsakyti, nepraranda savo aktualumo; tik valstybės formos tampa mažiau aktualios. Istoriskai valstybė kuria valstybinę tautą, o viena tauta ar gentis savaime iš savęs negali kurti tautinės valstybės (nors istorikai, žiūrintys į praeitį, žinodami savo pasakos pabaigą, kartais galvoja atvirkščiai). Šventojo vengrų karaliaus Stepono autorystei priskirta pastaba lieka tiksli: karalystė, turinti vienintelę kalbą ir vienintelę tradiciją, yra silpna ir lengvai sužlugdoma.

Tokios politinės būtybės negimsta subrendusios kaip Atėnė iš Dzeuso galvos. Jos išsivysto (arba ne) kaip eilinis kūdikėlis per ilgesnį ar trumpesnį laikotarpį. Daugumą Viduramžių valstybių sukūrė šiaip ar taip mišri valdovo palyda, ar įvairių germanų bei keltų genčių kilmės žmonės Anglijoje ir Prancūzijoje, ar Lietuvos didžiojo kunigaikščio kariauna, kuri, pagal p. Artūro Dubonio teoriją, suteikė vardą Lietuvai (leičiai). Anglo, nekalbant apie naujesnę britų, kaip ir LDK lietuvio, sąvoka subrendo į valstybės, o ne rasinės grupės vardą. Laikui bėgant platesnė visuomenė taikiai arba jėga perima pradinio valdovo vaidmenį. Protingas valdovas laipsniškai pasiduoda.

Jokios valstybės egzistavimas nėra garantuotas per amžius. Paskelbtinės modernios valstybės reikalauja didesnių ar bent aiškesnių pastangų iš savo piliečių. Taigi man atrodo, Vasario 16-osios šventė negali prarasti aktualumo, kaip ir valstybingumas lieka visuomenei aktualus ir nesibaigiantis reikalas.

* Reikalo esmė yra tokia. 1605 m. lapkritį naujai atvykęs svetimas karalius – Jokūbas VI (škotų) ir I (anglų) – turėjo atidaryti naują parlamentą. Naktį prieš tai buvo tikrintas Vestminsterio rūmų rūšys ir ten rasti sprogmenys. Tai anglų katalikų fanatikai ketino nužudyti škotų (nuo 1603 m. ir anglų) protestantų karalių. Kasmet lapkričio 5 d. deginama išdaviko (anksčiau popiežiaus) lėlė ant laužo. Katalikai šią šventę švenčia ne mažiau uoliai negu protestantai. Universitete kadaise buvo bandoma laikyti mišias už Guy Fawkes, tačiau niekam tai nebuvo prie širdies (kitaip negu 1987 m., kai keturi Kembridžo absolventai buvo paskelbti šventaisiais kankiniais už ištikimybę Romai).

Tamsokas eilinis laikotarpis nuo Kalėdų iki gavėnios pradžios lengvinamas šviesių bažnytinių ir pasaulietinių švenčių – grabnyčių, romėnų luperkalijų, pervadintų šv. Valentino diena, o galiausiai šv. Kirilo ir Metodijaus, Europos apaštalų, vardais, o paskui Vasario 16-oji, Lietuvos Respublikos „nepri gulmybės“ diena. Senas žodis berods tinkamesnis už vaikiškai skambančią „nepri klausomybę“, kuri kartais interpretuojama kaip teisė niekam nepriklausyti, nieko neklausyti. Tą dieną lietuviams primenama, tikėtina, su džiaugsmu, jų visuomenės ryžtą dirbti už laisvę ir savivaldą – Vasario 16-oji yra mitinė data: nei tą dieną gauta laisvė, nei tos dienos deklaracija paskutinis paskelbtas nepri gulmybės aktas, tačiau paskelbusi ją Taryba davė progą lietuvių, lenkų ir žydų kilmės, įvairių kultūrų bei požiūrių būsimiems piliečiams kurti po 1918 m. naują tautą-valstybę, griežtai atsisakius LDK tradicijos. Žiūrint į nesveiką tendenciją skaidyti visuomenę į mažesnes (kartais viena kitoms „svetimas“) grupuotes, siekti savo grupuotės labo ir tegul kiti eina švilpti (iki Briukselių teismo), tos deklaracijos aktualumas nedingsta.

Europos Sąjunga, jeigu jai seksis kurti centrinę politinę valdžią savo naujam pinigui ir su juo susietai bendrai ekonomikai tvarkyti, nepadės tiems, kuriems trūksta valstybingumo (tam tikro pasiaukojimo bendram gerui ir savajam labui) įgūdžių, arba tiems, kurie išsivaizduoja, esą galima toliau važiuoti uždarytu Brežnevo traukiniu, pakeitus pavadinimą neslavišku variantu.

2002 01 28

DIENORAŠTIS

Giedrė Jankevičiūtė

2001 m. gruodžio 4 d. Gruodis prasidėjo po diskusijų dėl Valdovų rūmų ir Mindaugo minėjimo renginių ženklu. Kaip teisingai eiliavo Vytautas Sirijos Gira 1938 m., „Mūsų Lietuvai žūti neskirta, mes atgimstame didžiai senovei!“ Tai, žinoma, metafora. Mindaugo jubiliejus – tik pretekstas gauti lešų padailinti, aptvarkyti Vilniaus centrą. Tiesą sakant, reikėtų, nes ir gatvės duobėtos, ir skveras prie Nacionalinio muziejaus nelabai patrauklus, ir tiltas praverstų... Valdovų rūmų statybos euforija taip pat lyg ir praeina. Tai, žinoma, nereiškia, kad statybos įstrigs, bet vis šviesos spindulėlis tamsybėse.

Kažin kodėl paskutiniaisiais metais suaktyvėjo praeities ilgesio sindromas. Plačiai, su nauja jėga atgimė Justino Marcinkevičiaus fenomenas, visai atvirai, be apsimestinio drovumo kitų meno sričių „buvusieji“ reikalauja sau dėmesio bei apčiuopiamų pagarbos ženklų. Ar tai sutapimai, ar tendencija?

2001 m. gruodžio 10 d. Gruodžio 6 d. Chodkevičių rūmuose atidaryta Juozo Mikėno 100-mečiui skirta paroda. Rengėme ją kartu su Elona Lubyte. Buvo smagu. Iš pradžių abejoju: ką nauja galima pasakyti apie Mikėną, apie kurį visi viską žino. Kai pervertėme piešinius, iškart apsisprendžiau dalyvauti jos projekte. Sugalvojome pristatyti Mikėną kaip ryškiausią XX a. lietuvių neoklasicistą. Apie pačią tendenciją, kas būdinga neoklasicizmui, iš kur jis kilo, kodėl paplito, plačiai rašo mūsų draugė Jolita savo monografijoje. Teorinis pagrindas yra. Puiki proga plėtoti temą, kuri vaizdais dar nebuvo įprasminta. Mikėno kūryba leidžia ne tik parodyti, koks buvo ketvirtos dešimtmečio neoklasicizmas, kodėl jo pagrindu susiklostė didelė dalis lietuviško „modernizmo“, bet ir – iš kur kilo mūsiškas socrealizmas.

Kolekcija išėjo nedidelė, kompaktiška, tiesiog graži. Kai kurių darbų buvo gaila atsisakyti, bet į tris nedideles salytes, kurias renginiui skyrė muziejaus valdžia, daugiau niekaip nebūtų tilpę. Ekspozicija atrodė šventiška, o pats atidarymas buvo

kaip kokia iškilmės karikatūra. Išorė lyg ir padori, o pamušalas vien iš slaptų ambicijų, mėginimų suvedinėti sąskaitas, pykčio bei susierzinimo. Likų tikėtis, kad nežinantys muziejaus gyvenimo peripetijų to nepastebėjo. Nevertėtų ir minėti, jei šis pamušalas nebūtų atastas minėtu praeities ilgesio sindromu: „Kur jūs mus traukiat? Mums reikia tik senųjų laikų, nes tada viskas buvo didinga ir vertinga“. O gal senovė tokia patraukli dar ir tuo, kad mažiau paliečia asmeniškai? Kaip kitaip paaiškinti reakciją, kurią sukėlė Navako tekstas kataloge? Mikėno jis tikrai neįžeidžia, bet gal pasako ką nors tokio, ko daug kas nenorėtų girdėti? Gal susierzino tie, kas Navako žodžius apie menininko atsakomybę prisitaikė sau? Kas nutiko? Lyg būtume įstrigę kažin kokioje keistoje laiko atkarpoje tarp vakardienos ir šiandienos.

Paradoksali situacija: vieni piktinasi kataloge publikuotu Navako tekstu, o kiti nepatenkinti, jog „socrealistą“ Mikėną pristatėme kaip amžinųjų vertybių dainių. Štai „Kultūros spąstų“ informacijoje nuskambėjo lyg ir priekaištas, kad parodos rengėjos siūlo „perrašyti

Vilos d'Este Tivolyje freskos fragmentas. 2001.
Jono Malinausko nuotr.

istorija“. Retoriškai klausta, kodėl nuslėpti Mikėno sovietiniai opusai, kodėl „pamiršti“ paminklai, Žaliojo tilto skulptūros... Nejaugi rodant menkiau žinomą visiems pažįstamo menininko kūrybos pusę aiškiai apibūdintu rakursu istorija perrašoma? O aš maniau, kad tiesiog rašoma toliau...

Kaip tik pasižiūrėjau per televiziją švedų dokumentinį filmą. Gal valanda, gal dvi Ingmaras Bergmanas ir Erlandas Josephsonas pasakojo apie savo gyvenimą. Neprailego nė trupučio, o pabaiga buvo tiesiog žavi: du senukai švytinčiomis akimis, pasiskundę senatve, ligomis, apgailėję artimų žmonių netektis, džiaugiasi nepraradę smalsumo. Iš tiesų, kaip tai svarbu – išsaugoti smalsumą pasauliui. Ir ne tik dėl savęs paties, bet ir dėl kitų, dėl ryšio su aplinkiniais. Tada, kalbantis su bet kokio amžiaus žmogumi, metų skirtumas turi labai nedaug reikšmės, nes dialogas garantuotas. Baisu, kai žmonės mėgina sustabdyti ar, net dar blogiau, – grąžinti laiką. Jau ir taip sunku mūsų gyvenimą pavadinti dinamišku, o su šiais praėjusios dienos ieškotojais kažkaip visai nekas.

2001 m. gruodžio 24 d. Būtų neteisinga, jei išmesčiau kalėdinį „dienorašči“ puslapį. Teologiniu požiūriu tai gal ne visai tikslu, bet man ši diena visada buvo svarbiausia ir gražiausia metų šventė. Esu „amžinajame mieste“, Romoje. Vieta tarsi įpareigoja pajusti kažką ypatinga, didinga. Vakaras gražus ir geras: žvakutės, plotkeliai, palinkėjimai, Kūčių stalas, eglutė ir dovanos. Per naktinį pamokslą išgirdau žodžius apie Dievą, kuris drįso pasirodyti žmonėms kaip mažas bejėgis kūdikis, visiškai priklausomas nuo tų, kurie juo rūpinasi. Tas vaizdinys vertė nuvėrė, lyg pataikęs tiesiai į širdį...

2001 m. gruodžio 29 d. Tebesu toli nuo namų ir šloviniu tą, kas sugalvojo elektroninį pašta! Įvyko Mindaugo paminklo konkursas. Pagal nuostatus paminklas turėtų atitikti XXI a. dviasią. Projektų nemačiau, bet kai kurie vardai iš anksto kelia abejonių būtent dėl minėtos dviasios. Abejones patvirtina išpūdžiai, surašyti į mano pašto dėžutę atkeliaujančiuose elektroniniuose laiškuose. Bubelevičiaus „žiaurus žudikas“, Midvikio į Mindaugą perdarytas Gediminas... Ar paminklų konkurso aptarimas dailėtyros, ar visuomeninės psichologijos sfera? Prisiminus Gedimino paminklo konkursą, dailės kritikų buvo klausomasi tik tada, kai jie bylojo, kaip atgijusi paminklo siela, žodžiais išsakanti tai, ko žiūrovas galėtų ir nepastebėti, nes paminkle to visai nėra.

2002 m. sausio 1 d. Naujuosius sutikau Romoje. Pirmas, kaip pastebėjo Rasa A., „keistai veidrodinių“ metų rytas buvo šaltas ir giedras. Mieste daug žmonių. Didžiausia naujiena – bendri Europos pinigai. Tokių eilių

prie bankomatų anksčiau neteko matyti, kaip ir tokio susidomėjimo pinigų išvaizda. Nors pati išankstiniu smalsumu nedegiau, eurus buvo įdomu pačiuopinėti. Tokie traškūs, „technologiški“, švarūs, su daugybe apsaugos priemonių. Negalima nepripažinti, kad tikrai solidūs. Bet negražūs: anonimiški ir pernelyg sterilūs. Jau geriau tos architektūrinės detalės būtų tiksliau pavaizduotos ir nepretenduotų į apibendrinimą. Pernelyg „politiškai korektiška“. O tas tik formuoja kompleksus bei skatina priešgyniauti.

2002 m. sausio 9 d. Na, štai ir atėjo atsakymas į visus svaichiojimus apie tai, kaip populiarinti dailės istoriją. Meno istorijos instituto nebus. Bus eilinis stumtraukis iš filosofų, kultūrologų, muzikologų, dailėtyrininkų, teatrologų, baltų simbolikos tyrinėtojų. Vėl lindėsime savo katakombose, rengsime konferencijas, rašysime straipsnius ir knygas, svajodami apie specializuotą dailėtyros biblioteką, archyvą, nuolatinis ryšius su giminingomis užsienio institucijomis. Kas gi norės bendrauti su kolega iš pasaulio pakraščio, jei tas negali pakviesti į jokią konferenciją, nes jo institucija nėra specializuota dailės istorijos studijų srityje? Koks fondas ar mecenatas aukos knygą ar lėšas įstaigai, kurios net pavadinimo į jokią užsienio kalbą neišvers?

Akivaizdu, kad mums reikia meno istorijos studijų centro, nors nesitikiu, kad atsiras daug tam pritariančių. Žmonėms tai nerūpi, nes gyvename šalyje, kurioje tarsi nėra meno. Nepaisant Bažnyčios lobių parodos Arsenaile, išpūdingos klasicizmo dailės retrospektyvos Chodkevičių rūmuose, Čiurlionio muziejaus nuolatinės ekspozicijos, Nacionalinio muziejaus parodų, pagaliau elegantiškų bažnyčių bokštų bei dvarų likučių, vis dar nesuvokiame, ką turėjome ir ką turime. Tuo tarpu net iš XX a. pirmos pusės tapybos bei grafikos kūrinių, esančių muziejuose, būtų galima sudaryti kolekciją, kurią drąsiai galėtumėm vežti į Paryžių. Bet kas tuo patikės? Žmonės mėgsta istorinį žanrą. Tai pasiūlykime jiems ką nors panašaus į Aistės Paliušytės parengtus Radvilų rinkinių aprašymus, kuriuos skaitant akys raibte raibsta, o vaizduotė piešia prabangos ir nuotykių kupino gyvenimo vaizdus. Užtenka pamatyti Sadovnikovo akvareles, pagal kurias Vilčinskis Paryžiuje užsakinėjo litografijas savo „Vilniaus albumui“, ir mintys neša Verkių link, o galvoje sukasi dvaro gyvenimo kaleidoskopas: šventės, puotos, medžioklės, muzikos vakarai, prisiminimai apie karo žygius ginklinėje, arbatos gėrimas žiemos sode, šeimos portretų kolekcijos, svečių vartomi piešinių albumai... Juk visa tai mūsų praeitis. Ar ne? Manau, kad tik tada, kai pripažinsime, jog tai Lietuva, kad tai mūsų istorijos dalis, pagaliau nutils svaichiojimais apie Žemutinės pilies statybą. Tik neišivaizduoju, kaip tai galėtų atsitikti bei dailės istorijos...

TĖVAS LEONARDAS

Julius Sasnauskas OFM

Dešimt veiklos metų – nėra daug institucijai ar leidiniui. Vis dėlto nepriklausomoje Lietuvoje šis laikas sutampa su beveik visu atkurtosios valstybės egzistavimu. „Naujojo Židinio“ ir „Aidų“ susijungimas Nepriklausomybės aušroje buvo atgautosios laisvės ženklas ir vaisius. T. Leonardas Andriekus, paskutinyasis išėivijoje leistų „Aidų“ redaktorius, liudija:

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, lietuviams pranciškonams, kurie jau 40 metų leido katalikišką kultūros žurnalą „Aidus“ ir jau buvo gerokai pavargę, atrodė, kad tokio žurnalo vieta turėtų būti tėvynėje. Ta linkme pradėta veikti, kol pagaliau „Aidai“ susijungė su Lietuvoje leidžiamu panašaus pobūdžio žurnalu „Naujuoju Židiniu“. Jungtinio žurnalo ateitis atrodė užtikrinta. (*Darbininkas*, 1999 04 09, nr. 15)

Tačiau ne viskas naujam žurnalui buvo lengva. Perkeliant „Aidus“ į Lietuvą nubyrėjo dalis ištikimų skaitytojų. O ir likusiems atsirado papildomų sunkumų: kaip užsisakyti žurnalą, kaip gyvai atsiliiepti į jo rašinius... Redakcijai savo ruožtu rūpesčių kėlė netobulas, nors ir gerėjantis pašto darbas, reikalas megzti ryšius su anapus Atlanto gyvenančiais autoriais, pareiga paaiškinti, kodėl jungtinis žurnalas taip skiriasi nuo ligtolinių „Aidų“.

T. Leonardas Andriekus prisiėmė daugelį rūpesčių ir pastangų. Jis ne tik kantriai atsakinėjo į skaitytojų laiškų nusistebėjimus ir abejones, ne tik telkė ištikimuosius skaitytojus ir tvarkė prenumeratą, bet ir stengėsi prabilti į visuomenę ragindamas palaikyti jungtinį katalikišką kultūros žurnalą. Sutelktos pastangos davė vaisių. 2000 m. „Draugo“ apžvalgininkas rašė:

Nors, vartydami „Naują Židinį“, vis dar pasigendame „Aidų“, ilgus dešimtmečius turėjusių savitą veidą ir įtakingą vietą užsienio lietuvių kultūriniam gyvenime [...], tačiau „Naujasis Židinis“ yra svarus žurnalas, vertas kuo platesnio skaitytojų dėmesio. (*Draugas*, 2000 01 29, nr. 21 (5))

Po dešimt metų t. Andriekaus dėka jau galėdami perimti ryšių palaikymą su skaitytojais pasaulyje, norime padėkoti jam, rodžiusiam pasitikėjimą būreliui žmonių, kurie ryžosi įgyvendinti rizikingą sumanymą – atgaivinti krikščioniško kultūros žurnalo tradiciją Lietuvoje.

Kai pernai per adventą susitikome Kenebunkporte, tėvas Leonardas lyg išsigandęs vis žvilgčiojo į dangų ir kelis syk pakartojo: „Jau turbūt snigs“. Tebesilaikė gražus, šiltas Naujosios Anglijos ruduo, ir man rodėsi, kad niekas čia dar nepranašauja sniego. Jam buvo baugu kažkur aukštybėse savo meto betykančios žiemos. Žinojau, kad tėvas Leonardas nėra sniegynų poetas, bet šįkart, ko gero, jis kalbėjo ne tik nuo savęs. Krūmuose šalia vienuolyno žiemos su nerimu laukė tie, kam buvo lemta tapti jo pranciškoniškosios brolystės apvainikavimu: būrelis amžinai alkanų rakūnų, iš kažkur atklydusi lapė, sena varna. Jis atstovavo jiems. Jau prieš porą metų vienuolyne kalbėta, jog tėvas

Leonardas Andriekus. 2001. Juliaus Sasnausko nuotr.

Leonardas turbūt suvaikėjęs, nes slapčia prisirenkęs maisto ir šeriąs kažin kokius gyvūnus. Kas šypsojosi, kas gūžčiojo pečiais, o samdytas vienuolyno virėjas ant šaldytuvų pakabino spynas. Leonardas po to tikrai atrodė lyg nuskriaustas ir nesuprastas vaikas. Vaikščiojo visas be vietos, nesavas, o kartą padejavo:

„Atimk iš manęs tuos žvėrelius ir paukščius, ir kas beliks iš mano pranciškonizmo“. Mačiau, kad tai tikra, svarbu, ne iš knygų.

Šaldytuvai po kurio laiko buvo atrakinti, tėvas Leonardas vėl pasijuto esąs ištikimas Pranciškaus mokiniys, ir prisijaukinta lapė kaip anksčiau atbėgdavo padėkoti jam už atneštą kašnelį ir bičiulystę. Kas nors galbūt norėtų išgirsti, jog garsus poetas ir redaktorius, daugybės išeivijos rašytojų bei dailininkų draugas, šiandien rašo memuarus, tvarko savo archyvą ir giriasi nuveiktais kultūros darbais. Tačiau to nėra. Taip ir nepavyko paskutinįsyk išpešti iš jo interviu „Mažajai studijai“. Nepavyko per kunigystės 60-metį prisivilioti į gimtuosius Barstyčius. Viskas pasitraukė. Matyt, ima veikti anas kankinių ir išpažinėjų dėsnis: einant vis silpnyn auga ir plečiasi kitas pasaulis, kuriuo kitados buvo surizikuota patikėti. Todėl nebuvo keista nė skaudu, kad tėvo Leonardo kambarys, dar neseniai

buvęs prigrūstas paveikslų, šviestuvų, kiniškų vazų, Budos figūrų, musulmonų maldos kilimėlių, dabar eina vis tuštyn. Tiesa, jo akys užsidega praeinant pro seną gražų daiktą, rankos po senovei švelniai glosto kilimų raštus ar žaižaruojantį tifani stiklą, bet visa tai jau nėra daugiau ir amžiniau už duonos trupinius ant delno, ištiesto seseriai varnai.

Išlieka žvilgsnis į Naujosios Anglijos dangų: ar jau čia pat žiema? Klausimas visų mažųjų, visų silpnųjų vardu. Tų, su kuo buvo suaugęs Pranciškus, o dabar Kenebunkporte – tėvas Leonardas Andriekus. Jiems abiem per tai išispaudė nepraeinantis panašumas į Kristų.

Amerikos Rytų pakrantėje tikrai pasnigo. Dar iki Kalėdų. Tėvas Leonardas nujautė pakibusią žiemą. Kai paskutinį kartą skambinau ten, jis buvo ligoninėje. Ne, joks priepuolis, jokios piktos ligos. Gal atūžusi žiema. O gal Viešpaties Veidas, tarsi sniegas neišvengiamai visa užpildantis ir pridengiantis. ❧

Baltiškasis kelias

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Sausio 8 d. atsistatydino Estijos ministras pirmininkas Martas Laaras. Tuo ir baigėsi septintos po nepriklausomybės atgavimo 1991 m. Estijos vyriausybės kadencija. Naujoji vyriausybė bus aštunta per vienuolika su puse metų. Nors estai turi beveik nesuvaldomą aistrą skelbtis pirmūnais, šioje srityje jie turi nusileisti savo kaimynams. Nuo 1990 m. Latvija turėjo 10 vyriausybių, per panašų laikotarpį Lietuva net 12. Ir nėra pagrindo manyti, kad vyriausybių nepastovumas tik laikinas reiškinys, pirmojo susipažinimo su demokratija vaisius. Gal net atvirkščiai.

Nepastovumas auga. Per pastaruosius ketverius metus Lietuva turėjo net 5 vyriausybes, Latvija irgi 5, bet per penkerius metus. Laaro vyriausybė krito dėl ideologiškai giminingų – Reformų ir Tėvynės Sąjungos – partijų vidaus vaidų. Nesutarimų pasekmės dar neaiškios, bet po šio ginčo iki šiol palyginti vieningoms Estijos dešiniosioms jėgoms bus sunkiau bendradarbiauti, tai reiškia, jog ateities koalicijos apims dar daugiau partijų, tad ir taps trapesnės.

Vyriausybės žlunga dėl įvairių priežasčių. Premjerų ydos dažnai vaidina svarbų vaidmenį. Šleževičius turėjo pasitraukti dėl įtarimo korupcija, Šimėnas dėl baikštumo, Vagnorius dėl užsispyrimo, Paksas dėl neryžtingumo ir elementarios kompetencijos stokos. Latvių Škelė bendravo su kolegomis panašiai kaip Vagnorius. Be to, buvo įtariama, kad jis per uoliai palaikė maisto pramonės, tad ir savo interesus. Laarui priekaištauta dėl ginklų sandorio su Izraeliu. Ne mažesni poveikį turėjo kintantys politiniai vėjai bei rinkėjų blaškymasis. Ne kartą

partija, surinkusi daugiausia balsų per vienus rinkimus, vos įveikė balsų minimumo barjerą per kitus.

Baltijos šalių vyriausybių nepastovumas yra išskirtinis. Pastarojo dešimtmečio Vokietijos, Anglijos, Prancūzijos premjerus galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų. Daugelis Vidurio Europos šalių gerokai stabilesnės. Jei neklystu, Vengrija ir Čekija turėjo tik keturias ar penkias vyriausybes. Vengrijos atveju net šis skaičius apgaulingas, nes premjeras Antalas mirė premjeraudamas.

Nepastovumo priežastys įvairios. Nė viena jų nėra būtina, bet kartu jos sukuria pakankamas sąlygas dažnai vyriausybių kaitai. Nors reikia pripažinti, kad dar nevisiškai aišku, kodėl Baltijos šalyse viešpatauja toks nestabilumas. Visose Baltijos šalyse galioja proporcinė rinkimų sistema. Nors ji lemia platesnį nuomonių spektrą ir daugiau partijų parlamente, tačiau ši įvairovė dažnai reiškia, kad sudaromos plačios apimties, bet trapios ir lengvai pažeidžiamos koalicijos. Principinius nesutarimus galima užglaistyti sudarant koaliciją ir parengiant vyriausybės programą. Bet formuluojant konkrečius įstatymų projektus, išryškėja sunkiai pašalinami prieštaravimai. Silpnėnė koalicijos sparnas jaučiasi nuskriaustas ir išnaudojamas, tai mažina jo ryžtą ateityje nusileisti, o stipresnis, išspaudęs kelias nuolaidas, tikisi jų ir vėliau. Trintį didina smunkantis valdančios koalicijos populiarumas. Silpnėnė koalicijos partneriai pradeda būgštauti, kad rinkėjai nepatenkinti nuolaidomis, kad nauji kompromisai galutinai palaidos partijos ateitį, tad laikas ginti savo pozicijas. Dar kurį laiką

nepasitenkinimas numalšinamas, bet pasėtas nepasitikėjimas ilgai nepadarą savo, ir koalicija žlunga. Naujosios Sąjungos ir Liberalų sąjungos vyriausybės iširimas vyko pagal tokį scenarijų, kaip ir Krasto vyriausybės žlugimas Latvijoje 1998 m.

Vokietijos, Prancūzijos ir Šiaurės šalių pavyzdys rodo, kad proporcinė sistema nebūtinai lemia nepastovias koalicijas. Bet šiose šalyse esama įvairių stabilizuojančių veiksnių, kurių trūksta Baltijos šalyse – tradicinių

politinės partijos yra vieningos, turi tvirtą vidaus drausmę ir palyginti pastovią rinkėjų bazę. Partijų nepastovumas, ypač ryškus Latvijoje, pastaruoju metu ir Lietuvoje, pasireiškia keliais būdais – didesnės partijos skyla, kuriamos asmeninės partijos, naujos partijos gimsta ir miršta nepaprastai greitai. Atrodo, kad Baltijos šalių politinėms partijoms lemta pergyventi susiskaidymą. Konservatoriai ir krikščionys demokratai Lietuvoje, Siegeristo Liaudies judėjimas Latvijai ir *Saimnieks* Latvijoje, Koalicijos partija ir Tėvynės Sąjunga Estijoje suskilo, kai kurios išnyko. Ir nors visiems – maištininkams ir partijos daugumai – seniai turėjo būti aišku skilimo pragaištingumas, nepatenkinti elementai vis dėlto atskyla, sukuria savo frakciją, dažnai ir partiją, pagrindines savo jėgas skirdami polemikoms su buvusiais bendraminčiais. Paprastai nukenčia ir išėjusieji, ir pasilikusieji.

Tradicinių ir didesnių partijų ski-

limas sudaro terpę asmeninems partijoms, kurių centre vienas asmuo, lemiantis partijos politiką. Jų kūrėjai dažnai yra politikos naujokai, mažai nusimanantys apie svarbiausius politikos klausimus. Rinkėjų susižavėjimas būsimu išganytoju greit blėsta, išaiškėjus, kad jis nepajėgs patenkinti lūkesčių ir pašalinti susikaupusių šalies problemų. Siegeristo partija gyvavo vos kelerius metus, paksinio Liberalų sąjungos varianto jau nebėra, netvirtos ir Paulausko Naujosios Sąjungos kojos, žlunga neseniai Latvijoje kompozitoriaus Raimundo Paulo sukurta Naujoji partija.

Vakaruose partijos turi įvairiausių svertų, kuriais gali paveikti neklusnų narį, pvz., pašalinti iš svarbaus komiteto, nekelti jo kandidatūros per kitus rinkimus, išmesti iš partijos. Patekimas nemalonėn paprastai reiškia politinę mirtį. Baltijos šalyse padėtis kita – partijos kol kas negali sudrausminti savavaliaujančių narių. Seimo nariai ne tik pašalinami iš partijos, bet dažnai ją patys palieka. Ir dėl to dažniausiai nenukenčia. Sausio 8 d. Latvijos prezidentė Vaira Vikė-Freiberga ragino pagalvoti, kaip užkirsti kelią deputatams kadencijos metu keisti partijas. Esą politikas, išrinktas pagal sąrašą, išpareigoja vykdyti partijos programą, tad palikdamas partiją pažeidžia išpareigojimus ir apgauna rinkėjus. Vargu ar bus susitarta dėl priemonių, bet prezidentės siūlymas rodo padėties rimtumą.

Tvirtinama, kad kiekviena šalis verta tokios valdžios, kokia ji turi. Kaip ir kiti lapidariniai teiginiai, šis ne visada galioja. Nuožmi diktatūra gali įsitvirtinti be platesnio gyventojų pritarimo, ir nesipriešinimas nereiškia, kad žmonės jai slapta pritaria. Tačiau tvirtinimas galioja demokratijoje. Piliečiai turi lemiamą žodį, balsais jie patvirtina ar atmeta tai, ką partijos siūlo. Politikas ar partija, kuri nenori ar nepajėgia atspėti, ko rinkėjai nori, ilgai negyvuos. Tad nemaža dalis atsakomybės už nesibaigiančią Baltijos šalių vyriausybių ir partijų kaitą tenka rinkėjams. Vyriausybių anarchija ne-

egzistuoja be rinkėjų palaiminimo. Jei partijos, kurios nevykdė programos ar keitė koalicijos partnerius, ir politikai, kurie nevykdė išpareigojimų, žinotų, jog už tokį elgesį neteks rinkėjų paramos, jie jo atsisakytų.

Negalima tvirtinti, kad Baltijos šalių balsuotojai apskritai abejingi politikai, nestebi politinio gyvenimo. Jie mato ir žino, kas jiems nepatinka. Lietuvoje kiekviena valdanti partija pralaimėjo kitus rinkimus – Sąjūdis 1992 m., LDDP – 1996 m., konservatoriai – 2000 m. Ir ne šiaip sau, o triuškinamai. 1996 m. LDDP surinko vos šeštadalį balsų, kuriuos gavo prieš ketverius metus. Latvijoje padėtis panaši. Liaudies frontas, iki tol valdęs šalį, neįveikė barjero 1993 m., 1996 m. daugiausia mandatų laimėjusi *Saimnieks* partija greit žlugo, 2000 m. daugiausia balsų surinko vos prieš metus Škelės sukurta Tautos partija.

Tačiau negana žinoti, kas nepatinka, ir nubausti už neveiksmingą valdymą. Baumė – tai žvilgsnis į praeitį, nors rinkimai turėtų būti apie ateitį, stengiantis nustatyti, kuri partija geriausiai pasirengusi valdyti. Net nusigręžimo nuo valdančiųjų partijų mastas buvo gerokai perdėtas. Sąjūdis turėjo trūkumą, nesiliaujantys vidaus vaidai įgriso rinkėjams, bet vis dėlto Sąjūdžio valdžios metais Lietuva atgavo nepriklausomybę, o Lietuvos vyriausybės tvirta nuostata prisidėjo prie Sovietų Sąjungos žlugimo. LDDP buvo abejinga korupcijai, bet ir ji turėjo tikrų nuopelnų – ganėtinai griežta finansų ir pinigų politika, užsienio politikos tęstinumas, savųjų radikalų sutramdymas. Abiem atvejais balsuota taip, lyg įvykdyta didelė išdavystė, lyg partijos kaip nors asmeniškai nukriaudė rinkėjus, o ne tik nepajėgė veiksmingai valdyti.

Toks emocinis reagavimas yra labiau taisyklė negu išimtis. Sunku kitaip paaiškinti sąlyginį asmeninių partijų klestėjimą. Ir ne tik todėl, kad Paksas, Paulauskas, Paulas ar net Škelė – ne tie asmenys, kurie įkvėptų ypatingą pasitikėjimą jų politine išmintimi. Asmeninės partijos

atsiduoda vadizmu, įsitikinimu, kad vienas žmogus turi ypatingų savybių, gali matyti ir daryti tai, ko kiti nepajėgia. Ši mintis buvo gajė prieš Didįjį karą, daugelį šalių valdydavo vienas žmogus, būtent karalius. Bet dabartinėmis sąlygomis tokia mąstysena nesuprantama, juolab kad asmeninės partijos neperspektyvios. Dabartinėmis sąlygomis susižavėjimas vienu žmogumi neišvengiamai blėsta, ypač jei jis turi veikti, o ne tik kalbėti.

Panašiai sunku suprasti, kodėl žmonės balsuoja už mažytes partijas, niekada neįveikusias įstojimo į parlamentą barjero, arba partijas atskalūnes, sukurtas partinių disidentų bei nenuoramų, ir pasmerktas nesurinkti daugiau negu tris nušimčius balsų. Balsuoti už tokią partiją reiškia suėkvoti savo balsą. Protesto ženklai galima taip kartais daryti, ypač jei nusivilta pagrindinėmis partijomis. Bet ne tokiu mastu ir ne taip nuosekliai kaip Baltijos šalyse. Kai daugeliui balsavimas tampa proga išlieti pyktį ar nepasitenkinimą, nenuostabu, kad vyrauja savotiškas chaosas. Jausmų proveržiai nėra numatomi.

Nereikia sutirštinti spalvų. Partijos atskalūnės nesulaukia pakankamai paramos išlikti, asmeninės partijos išblėsta, nepopuliarūs politikai verčiami palikti politinę areną. Bet procesas per ilgai trunka, ir esama pakankamai išimčių, kad normų nepaisantis politikas dar gali viltis, jog ir jam švies saulė. Iš dalies suprantamas rinkėjų polinkis pasiduoti emocijoms balsuojant. Bet tik iš dalies. Gyvenimas ne toks sunkus, kaip jis vaizduojamas, o balso atidavimas neperspektyviam kandidatui gali padėti tik pabloginti. Nebus pastovių politinių partijų ir vyriausybių, jei nebus pastovių rinkėjų, žmonių, kurie įsitikina, kad viena ar kita politinė partija geriausiai atstovauja jų interesams, ir kurie tą partiją palaiko, net jei nepatinka dabartinis jos vadovas ar kai kurie jos nutarimai. Pradėjus telktis tokiam rinkėjų blokui, keistūsi ir partijų elgesys, nes pirmenybė būtų skiriama rinkėjų ištikimybei išlaikyti. ☒

Stūksantis ir veikiantis autoritetas

PAULIUS SUBAČIUS

Pažinot visi mani, nes važiuojaus nu
bažnyčės lig bažničės. Gražu buva
ir man jums pažinti...

Motiejus Valančius

a. Po jubiliejinių žmonijos Didžiojo metų atėjo Lietuvos didžiųjų – Motiejus Valančiaus, Jurgio Matulaičio – sukaktuviniai metai. Palaimintojo Jurgio dvasinis paveldas daug kam liko paslaptimi ir po gana kuklių jo gimimo 130-mečio minėjimų. Valančius, ilgus metus „nusavintas“ pasaulietinei literatūrinei vartosenai, buvo pagerbtas ne tik labai plačiai, bet ir deramai bažnytiškai – daugybėje parapijų aukotos šv. Mišios, sakyti pamokslai, surengtos konferencijos. „Atsipūsti nėra kada“, – šiuos žodžius pernai galėjai išgirsti tariamus daugybę kartų: su senyvo klebono atsidūsėjimu, su evangelizacijos centro koordinatoriaus entuziazmu, su geranorišku vyskupo įsakmumu. Jie tinka būti 2001-ųjų *moto* dar ir todėl, kad puikiai apibūdina Valančiaus ir Matulaičio asmenybes, jų tebetesintį bažnytinį bei pasaulietinį autoritetą, susikurtą pasiilsėjimų nemačiusiu veikimu.

I. ĮVYKIAI IR ĮVYKĖLIAI

Vaikiškas išgąstis: „ir mane suskaičiavo...“ – tai pasakaitės parafrazė, andai plačiai vartota nuleisti juokais atgrasias surikiavimo situacijas. Pretekstu taip pradėti tapo pernykštis

PAULIUS SUBAČIUS (g. 1968) – hum. m. dr., VU Filologijos fakulteto Literatūros istorijos ir teorijos katedros lektorius, Religijos studijų ir tyrimų centro bendradarbis, „Mažosios studijos“ ir „Laisvosios Europos radijo“ apžvalgininkas.

visuotinis gyventojų surašymas. Visų rezultatų – duomenų apie katalikų nuošimtį – dar teks palūkėti, tačiau minėtina Statistikos departamento nuostata kreiptis į Bažnyčią pagalbos ir šios atsakas. Organizatoriai, kliaudamiesi dvasininkų įtaka, prašė prisidėti prie surašymo, plačiau informuoti tikinčiuosius. Ir išties – vyskupai paskelbė šiuo reikalu kreipimąsi. Jis įdomus ne savo elementariu turiniu, o kaip pastaraisiais metais viena iš labai nedaugelio episkopato reakcijų į visuomeninius įvykius bei reiškinius, kuri įgijo iš sakyklų skelbiamo dokumento pavidalą. Išskirtinio Vyskupų Konferencijos dėmesio sulaukęs dalykas buvo visiškai neutralus. Surašymas, priešingai nei mokesčių ar pensijų reforma, nesukėlė ir vargiai galėjo sukelti visuomeninių kontroversijų. (Neopagonių agitacija, kad *visi tikri lietuviai* užsirašytų esą „Baltų (Romvos) tikėjimo“, liko marginalija.) Tad nebuvo kliūčių atsiliepti į valdininkų pageidavimą ir pasiųsti ženklą apie Bažnyčios statusą bei dėmesį viešiesiems reikalams.

Visuomeninį Bažnyčios svorį kas kart primindavo permainingas varžymasis su žiniasklaida dėl pirmos vietos socialinio pasitikėjimo skalėje. Religinių institucijų autoritetą pabrėžė Europos Komisijos pareigūnų pastangos įtraukti hierarchus į agitaciją ES naudai. Kita vertus, jau ne sykį buvo pastebėta spraga tarp aukštų Bažnyčios reitingų ir piliečių abejingumo vyskupų raginimams, ypač primenantiems socialines bei dvasines ydas. Svarbiausių 2001 m.

¹ „Lietuvos vyskupų kreipimasis dėl visuotinio gyventojų surašymo Lietuvoje“, in: *Bažnyčios žinios*, 2001, nr. 7, p. 24.

šalies įvykių, kuriuos įvardijo sociologų apklausti piliečiai, suvestinė privertė susimąstyti apie dar vieną autoriteto paradoksą. Arkiv. Audrio Juozo Bačkio įvesdinimą į kardinolų kolegiją kaip reikšmingą paminėjo vos 1,2% Lietuvos gyventojų; tiek pat, kiek ir vasarinį benzino pabrangimą. O antai traukinio su cementu avarija prie Kretingos buvo įsimintina dvigubai didesniam žmonių skaičiui. Žinia, sąrašo pradžioje rikiavosi vyriausybių kaita, dviratininkų pergalės bei krepšininkų pralaimėjimai – dalykai, galintys lemti kasdienį žmonių gyvenimą arba sukelti kolektyvinius emocijų pliūpsnius. Žiniasklaidos poveikis tokiems rezultatams ir apklausos būdo ydos – akivaizdžios. Tačiau vis vien knieti aiškintis, kodėl net tiems 10-12% kas sekmadienį lankančiųjų pamaldas nė motais svarbiausi Bažnyčios įvykiai – dargi tokie, kurių purpurą švietė per visas televizijas?

Norint konstatuoti, jog tik mažiau kaip vienas iš šimto Lietuvos katalikų domisi religinėmis naujienomis, krikščioniška literatūra, daug skaičiuoti nereikia. Matyt, retas tikintysis mano ir jaučia, kad jo bei krašto gyvenimui turi įtakos tai, kas vyksta Bažnyčioje. Religinė praktika teka įpročio vaga atstu nuo aukštesnių institucinės Bažnyčios pakopų ir jų skleidžiamų idėjų, nuo socialinių rūpesčių bei ryšių. Ne mums spręsti, kiek išipareigojama Amžinybei, tačiau plika akimi matyti, kad šiapusybę toks tikėjimas mažai tekeičia. Šių minčių apnikti pasidairėme po pernykštį religinių renginių bei reginių kalen-

² Plačiau žr. Subačius, P., „Darbotvarkėje – religingas europėnas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2001, nr. 9, p. 485–487.

dorių: ar būta pastangų, kurių dėka bažnytinis gyvenimas per platesnes duris žengtų į tikinčiųjų gyvenimą, ir Bažnyčia iškiltų ne kaip stūksantis, o kaip veikiantis autoritetas?

II. DEKANATAS KASDIENIAME LEKSIKONE

Klerikalinio etiketo subtilių paisyti parapijiečiai kreipiniu *klebone dekanė* kartais pamalonindavo dešimtininkais paskirtus kunigus, tačiau apskritai dekanato ir dekanato sąvokos iki pastarųjų metų dažniau vartotos tik kurijose. Administracinis Bažnyčios suskirstymas pasauliečiams mažai terūpėjo – net ir apie vadinajamą „vyskupijos patriotizmą“ būdavo užsimenama tik retomis progomis. Todėl iš pirmo žvilgsnio netikėta, kiek daug katalikiškų akcijų pernai sietos būtent su dekanatu, kaip greit iškilo naujos tikinčiųjų tapatybės – dekanato solidarumo – klausimas.

Pavyzdžiu galėtume pasitelkti Jonavą, kur birželį vyko didelė aštuonių parapijų šventė „Čia kelio pradžia“, o kas kelios savaitės organizuoti dekanato jaunimo, katechetų, vaikų teatrų, chorų ir panašūs renginiai. Mažutėlėms aplinkinėms gyvenvietėms Jonava yra natūralus traukos centras, todėl klebono Vytauto Grigavičiaus veiklumas palaikant parapijos ribas peržengiančias katalikiškas iniciatyvas – laiku ir vietoje. Ne vien titulu, o ir aktyvumu grįstas dekanato autoritetas nesusvyravo dėl nemalonių žiniasklaidos išpuolių – viena, kai kunigą gina vietinių gerbėjų pulkelis, o kita, jei asmeniškai pažįsta ir remia viso dekanato tikintieji.

Jau ir iki tol Raseiniuose, Jurbarke, Ukmergėje, Kėdainiuose vykusį organizavimą(si) dekanato mastu ypač paskatino Kauno arkivyskupijos 75-mečiui skirti renginiai. Dekanata aprėpiančių susitikimų katechetams, socialiniams darbuotojams, jaunimui, šeimoms su pagreičiu gausėjo visoje Lietuvoje. Telšių vyskupijoje greta visų kunigų ar kunigų tarybos susirinkimų surengtas dekanatų ir vicede-

kanatų posėdis. Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis išleido potvarkį dekanatams dėl dekanatų lankymo organizavimo – jis įpareigoja ne tik kartą per metus pagal anketą patikrinti parapijų padėtį, bet ir surengti jose „konferencija, kurioje būtų apžvelgti dekanato lankymo rezultatai bei skaitomi pranešimai Šventojo rašto, liturgijos ar pastoracijos temomis“³.

Hierarchai jau geras dešimtmetis mėgino kai kurias funkcijas perduoti iš vyskupijų į žemesnį lygį (pvz., buvo įsteigti dekanatų katechetikos centrai), ragino telkti parapijų jėgas netradicinėms veiklos formoms, išjudinančioms tikinčiuosius. Tačiau užtruko, kol parėdymai „iš viršaus“ sulaukė reakcijų „iš apačios“, ir šen ten radosi dekanatų jaunimo, socialiniai centrai. Apčiuopiamų rezultatų, atrodo, davė dažnėjančios dekanatų kunigų konferencijos (Vilniuje, Kaišiadoryse, Klaipėdoje, Akmenėje). Kard. Bačkis yra pasakojęs, jog jubiliejinių vizitacijų metu būtent tokiuose sambūriuose neblogai sekėsi spręsti aktualias parapijų aptarnavimo, santykių su vietos valdžia problemas.

Dekanato rango akcijos ir institucijų kūrimasis – tai ne vien Bažnyčios struktūros tankėjimas, o ir jos optimizavimo pranašas. Kurijose brandinami racionalūs planai ateityje negausias kaimo parapijas aptarnauti iš didesnių miestelių, kur bendruomenėje gyventų keli kunigai. Tačiau tam kliudo organizacinės bei psichologinės priežastys – kunigai puoselėja autonomiją, tikintieji nori turėti „savo“ kunigą. Ir dvasininkams, ir pasauliečiams vis dažniau drauge veikiant dekanato mastu, pamažu pratinantis prie telkimosi jo centre, atsiranda vilties, kad ši *suprabendruomenė* padės subalansuoti dvasininkų galimybes ir tikinčiųjų norus, pvz., realizuoti religinius bei socialinius vaikų, jaunų šeimų, inteligentų poreikius, nesulaukdavusius atsako vos vegetuojančiose kaimo parapijose.

Dekanatų veikla priklauso jau šiek

³ Žr. *Bažnyčios žinios*, 2001, nr. 7, p. 8.

ties jaučiamai platesnei tendencijai – tvirtėja horizontalūs ryšiai tarp parapijų ir katalikiškų organizacijų. Per jubiliejinius pasirengimus ir šventes užsimezgiusios asmeninės pažintys pravertė organizuojant kasdieniškesnius kamerinius susitikimus, aprėpiančius kelias bendruomenes. Antai į pokalbį Josvainiuose „Gyvenimo ir mirties kultūra“, sudominusį per 80 jaunų žmonių, pakvietė šios parapijos ir gretimos Kėdainių parapijos jaunimo grupės. Tiek iš miestų, tiek iš provincijos pasiekdavo informacija apie kelių parapijų veiklesnių katalikų susiejimus. Tad Katalikų interneto tarnyba labai laiku paskelbė apie parapijų *www* svetainių projektą, kuris pravers norintiems save pareklamuoti, apie kitus sužinoti. O ir labiau centralizuoti renginiai – forumas „Už gyvybę“ balandį ar Šeimoms centrų dešimtmečio minėjimas rugsėjį – akcentavo įvairių bendrijų kooperavimąsi, persiorientavimą nuo nacionalinių renginių prie veiklos siauresniame rate, turinčios didesnę asmeninio poveikio galią.

III. CHARAKTERIŲ POTĖPIAI

Intensyvus ir savitas dekanato gyvenimas – dar tik ateities reikalas, o vyskupijos nuo seno turi gana aiškų charakterį. Jį formuoja istorija, katedros vieta, svarbiausi pilgrimystės objektai, savitos pamaldumo tradicijos, susiklosčiusios klero santykių formos ir kitos išoriškai matomos ar tik nujaučiamos ypatybės. Daugelis jų – pastovios, lėtai tesikeičiančios. „Dinaminis“ vyskupijos bruožas lemia ordinaras – jo nuostatos, sielovados prioritetai, pagaliau charakteris. Prie vyskupų dar grįšime, o čia norime pastebėti, kad patirties, sektinų modelių, lėšų, žmogiškųjų išteklių stoka ir ypač siekis įgyvendinti Vatikano II Susirinkimo sprendimus lėmė, kad po sovietmečio nuolat ieškota aukso vidurio tarp vyskupijų savitumo ir „optimalios“ unifikacijos. Šalis atrodė per maža, kad būtų daug „investuojama“ į individualius sprendimus ir institucijas vyskupijų ar bažnytinių provincijų,

o ne valstybės Lietuvos mastu. Tad vienų akimis katalikiškos struktūros buvo (at)kuriamos ir visas bažnytinis gyvenimas tvarkytas šiek tiek „komunališkai“ (kartais vienodinta labiau, nei reikalavo kanonai ir Apaštalu Sosto nurodymai), kiti pasigesdavo „protingos centralizacijos“.

Šioje nuomonių sankryžoje ir pernai nestigo tikrų įvykių bei nevaisingų diskusijų, pvz., ar reikia Lietuvoje antro krikščioniškos informacijos centro. Seniau daug viešai ir neviešai kalbėta apie kunigų seminarijų skirtumus, net alternatyvias jų orientacijas. Bet štai rektorai, vasario pradžioje posėdžiavę drauge su klierikų ugdytojais, pateikė vyskupams bendrus siūlymus. Jų esmė – pertrauka seminarijos studijose pažinčiai su socialiniu darbu ar kita pasaulietine veikla ir privalomi diakono tarnystės parapijoje metai prieš kunigystės šventimus. Pastarasis dalykas įtvirtintas kaip norma, o rektorius nuo šiol vienas nuolatinė koordinacinė struktūra – komitetas prie Vyskupų Konferencijos švietimo tarybos. Gydomo pamaldos – tai kita sritis, kur būta nemažos praktikų ir požiūrių įvairovės. Arkiv. Tamkevičiaus organizuotame kelių vyskupijų dvasininkų ir bendruomenių atstovų pasitarime gerokai paėjėta tarpusavio supratimo ir suvienodinimo keliu.

Po sovietmečio pasirodžiusius pastoracinius laiškus Lietuvos vyskupai paprastai skelbdavo bendrai. Visų vardu pasirašytas ir vysk. Valančiaus 200-ųjų metų jubiliejui skirtas laiškas. Jis įdomus šakota ir netradicine svarstomų temų sklaida, kurią, matyt, lėmė pačiame laiške minima aplinkybė – Žemaičių Piemens asmens mastas, kurį tebėra sunku aprėpti. Pirmoje laiško dalyje įterpiant liaudiškos hagiografijos motyvų piešiamas paprastiems žmonėms artimas literatūriškas ganytojo paveikslas, antroje kalbama apie Valančiaus laikyseną ano meto visuomeninių kontroversijų kontekste, trečioje svarstoma, kodėl

⁴ Žr. *Bažnyčios žinios*, 2001, nr. 15, p. 4–5.

šiandien sunku sėkmingai tęsti valančines akcijas.

Konsenso paieškos, atsakomybės pasidalijimas, renginių planavimas Lietuvos mastu buvo ypač ryškus ruošimosi Didžiajam jubiliejui ir jubiliejiniiais metais. Tačiau būtent Jubi-

Kryžius Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. XVII a. Lietuva. Sigitos Maslauskaitės nuotr.

liejaus patirtis tapo postūmiu rasti naujiems savitiems vyskupijų charakterių bruožams, kurie klostosi mažiau unifikuotoje pasauliečių veiklos erdvėje. Pvz., Telšių vyskupijoje ėmė reikštis kitose Lietuvos vietose negirdėta struktūra – rekolekcinio veikimo organizacija. Nors iš pirmo žvilgsnio jos metodai ir darbai (krikščioniško atsinaujinimo savaitgalis Palangoje, panaši diena Klaipėdos Prano Mašiotto mokykloje, seminaras katechetams Tauragėje, tylos rekolekcijos Tytuvėnų vienuolyne etc.) labai primena *Gyvuųjų akmenų*, *Pranciškoniško jaunimo* ar kauniškio *Evangelizacijos centro* pastangas, bet mišri dvasininkų ir pasauliečių koordinatorių struktūra, susikaupimo pabrėžimas suteikia organizacijai savitą spalvą.

Dar keli potėpiai. Kauno arkivy-

skupijoje po Devintinių procesijos Arkikatedros šventoriuje ir po jubiliejinio simpoziumo kurijos rūmuose susitiko ir drauge vaišinosi šimtai pasauliečių ir didelis būrys kunigų. Vilniaus arkivyskupija rudenį atidarydama Amatų centrą pradėjo kokybiškai naują socialinio darbo ir kai kurių ūkinių Bažnyčios problemų sprendimo etapą. Centre profesionalūs meistrai siuva sutanas ir kostiumus, daro vitražus, baldus maldos namams ir pasaulietiniams pastatams, restauruoja sakralinės dailės dirbinius. O jų darbą stebi ir patys mokosi paaugliai iš gatvės bei globos namų.

Aname dešimtmetyje iš Vilniaus, Kauno, Kretingos ėmęs plisti jaunimo dienų „virusas“ po Jubiliejaus tapo „infekcija“, apie kurią nebeklausama ar, teiraujamas *kada*. Gausus dalyvavimas (nuo 300 Vilkaviškio vyskupijoje iki 1400 Vilniuje) ir jaunimo noras, kad susitikimai vyktų kelias dienas, liudija neabejotiną sėkmę. Galbūt viena iš jos priežasčių – klišių atsisakymas, regioninis su šia vėliava vykstančių renginių savitumas. Pateiksime tik keletą iliustracijų. Telšių vyskupijoje organizuota kelionė į Žemaičių

Kalvariją, Vilkaviškio vyskupijoje, Šakiuose ir Šiauliuose surengta eiseną miesto gatvėmis, Vilniuje rinktasi priemiestyje, buvusioje vyskupų rezidencijoje Verkiuose. Kaune svarbiausi kalbėtojai buvo iš kitur atvykę, veikė net 25 teminės grupės, Vilniuje tokių būta trisysk mažiau, bet labiau kliautasi savo jėgomis, čia sulaukta svečių liuteronų, reformatų, unitų. Panevėžyje svarbiausiu dienų akcentu tapo kardinolo apsilankymas, Vilniuje ir Telšiuose daug dėmesio skirta koncertams, Kruonyje, kur suburtas Kaišiadorių jaunimas, vyko krepšinio varžybos. Net ir dienoms pasirinktas laikas bei moto įvairavo nuo kovo ir tradicinio paraginimo „Irkis į gilumą“, pasiūlyto Šiauliuose, iki studentams patogesnio rugsėjo ir jų sąmoningumui adresuoto įmantraus Vilniaus šūkio „Misija neįmanoma“. Jaunimo

centrų varžymasis, kuris geriau ir išradingiau pasirodys, niekam nebuvo paslaptis.

Tai naujojo vyskupijų patriotizmo daigai, pozityvios pasauliečių, o ne dvasininkijos sluoksniuose kylančios tarpdiecinės konkurencijos užuomazga. Žinoma, daugelis minėtų originalumų kol kas tėra jaunatviškas makiažas, tačiau gal pamažu jie paliks pastovesnį išpaudą tikinčiųjų tapatybėje. Progą pamąstyti apie vyskupijų savitumą teikė Lietuvos bažnytinės provincijos 75-mečio minėjimai. Antai rengiantis sukaktuvėms aktualizuota, kad Kauno arkivyskupijos globėjas – Šv. Jonas Krikštytojas. Pagal liaudišką raižinį, vaizduojantį Jėzusa krikštą, sukurta arkivyskupijos emblema. Gal tai ir smulkmena, tačiau ji simboliškai suartina luomus. Greta suvereno – ordinario – herbo iškyla autoritetingas ženklas, kurio vartoseną aprėpia visus, katalikiškai veikiančius vyskupijoje bei jos labui.

Apie vyskupijų savitumą – tik jau negatyvia prasme – verčia kalbėti nenutrūkstamos viešos batalijos dėl Kryžių kalno. Naują impulsą joms davė bažnyčios projektų konkursas, sulaukęs 30 darbų, kurie rodyti Vilniuje ir Šiauliuose. Niekas Lietuvoje nepranoks Šiaulių tokiais gausiais protestais prieš bažnyčios statybą, tokiu sekuliarios inteligentijos nusimanymu apie pasaulinės piligrimystės vietos estetiką, tokia aštria verslo interesų ir evangelizacinių projektų sankirta. Matyt, pastaroji lėmė, kad pranciškonai vietos žiniasklaidos paskelbti metų antiherojais. (Tie patys pranciškonai – ir asmenų, ir darbų prasme, – kurie jau kelintą kartą išrinkti metų žmonėmis Kretingoje.) Šiaulių vyskupijos atsakas taip pat buvo originalus – išleistas Kryžių kalno fotografijų albumas, kurio autorius yra vysk. Eugenijus Bartulis. Paties ganytojo, sudarytojos Laimos Šinkūnaitės, dailininko Aurimo Švedo dėka albumas „skamba“ kaip malda ir byloja, kad tik dvasiškai akliems religinė šios ypatingos vietos reikšmė – sau, o estetinė – sau.

IV. ŽVAIGŽDŽIŲ KAITA

Trys vyskupai – Antanas Vaičius, Juozas Preikšas bei Juozas Žemaitis sulaukė 75-erių. Nors apie naujus ordinarus sužinojome tik šiemet, Trijų Karalių išvakarėse, ganytojų sukaktuves lydėjo atsisveikinimo su sostais nuotaikos. Ypač po to, kai pirmas išsiuntęs kanoninį atsistatydinimo raštą Vaičius operatyviai gavo teigiamą atsakymą ir prašymą laikinai eiti apaštalinio administratoriaus pareigas. Metų pabaigoje laukimas – ar paskirs ir kur paskirs – regis, kamavo vyskopus augziliarus. Juolab kad vysk. Norvila dar vasarą perdavė lig tol eitas Kauno kunigų seminarijos pareigas kun. Aurelijui Žukauskui. Dažniausiai neoficialiai minėta Apaštalių Sosto delsimo priežastis – nuncijų kaita. Išvykusį vokių arkiv. Erwiną Josefą Enderį ir paskirtąjį šveicarą arkiv. Peterį Zurbriggę sieja tai, jog abu į Lietuvą perkelti iš neramių kraštų – pirmasis anksčiau dirbo kariaujančiose Afrikos valstybėse, o antrasis Mozambike ir Užkaukazėje.

Pasitraukiančių ganytojų atsisveikinimas su vyskupijomis buvo įvairiopa dosnus. Vysk. Preikšas šešis kunigus paskyrė katedros kapitulos kanauninkais, taip atgaivindamas beveik nurykusią ir po Vatikano II Susirinkimo veikiau simbolinį vaidmenį atliekančią kapitulos instituciją. Vysk. Vaičius tėvui Gediminui Numgaudžiui OFM oficialiai pavedė rūpintis misijomis ir evangelizacija Telšių vyskupijoje. Šios pareigos – tai lyg simbolinis gestas, kad išsisklaidys ilgus metus tvyrojusi įtampa tarp kurijos ir pranciškonų. Jie Kretingoje išstobulintą evangelizacinį veikimą išsyk „eksportavo“ į vyskupijos sostinę, spalį Telšiuose surengdami *Atsinaujinimo Šventojoje Dvasioje savaitę*. Lyg atitardama Vyskupų Konferencija, svarsčiusi vienuolių veiklą, ne pirmą sykį paragino glaudžiau bendradarbiauti tėvus ir diecezinę dvasininkiją.

Pranciškonų aplinkoje brandinti originalūs viešuomenės išjudinimo būdai. Tiesa, roko įžymybių giedotose

pamaldose per šv. Antaną, kurias transliavo TV, ne viskas buvo apgalvota ir sustyguota, tačiau per šiuos atlaides Kretingos turguje iš medžio sakyta t. Gedimino pamokslą bei malda už verslininkus ilgai palankiai linksniavo žiniasklaida. Silpnėjanti kun. Stanislovo Dobrovolskio sveikata ir kun. Kazimiero Vasiliausko mirtis bylojo, kad iš akiračio traukiasi asmenys, po sovietmečio sekuliarizuotoje viešumoje eję katalikiškų žvaigždžių „pareigas“. Dominikono tėvo Pijaus muzikavimas bei fotosesijos ir ypač pranciškono tėvo Astijaus televizinis šou pasiūlė naują kunigo – žvaigždės – tipą. Visai nesvarbu, ar asmeniškai patinka, atrodo prasmingas durų varstymo popsas, tačiau tenka pripažinti, kad herojus su sutana ar abitu yra Lietuvos žiniasklaidos spektaklio nuolatinių personažų sąrašė. Gerai, kai šis vaidmuo atitenka kitiems, nei iki šiol. Katalikų kunigai čia nebus vieniši – į žurnalistų kalbinamųjų rikiuotę pateko vasarą diakonu ordinuotas evangelikas reformatas ir Medininkų didvyris Tomas Šernas.

Pranciškonai pernai patyrė tai, kokią didelę duoklę kartais tenka mokėti už viešumą. Nuošaliuose Pakutuvėnuose brolių pradėtam narkomanų reabilitacijos projektui iškilio reali žlugimo grėsmė, kai netyčia nutekęs informacijai visas pulkas žurnalistų pakilo į sensacingų reportažų apie pagydytus atstumtuosius medžioklę. Tačiau kitas tos pačios lazdos galas – nesenkanti pašaukimų srovė. Tuo tarpu moterų vienuolijose per penkerius metus kandidačių sumažėjo du kartus. Taip konstatuota rinkiminiame Lietuvos moterų vienuolių aukštesniųjų vyresniųjų konferencijos posėdyje. Jame dar trejiems metams pratęsti konferencijai iki šiol vadovavusios Aldonos Dalgėdaitės CR įgaliojimai.

Tam tikra prasme džiugiausia žinia apie pašauktojo gyvenimo institutus – religinio sąmoningumo tvėrmė ten, kur jų veikla netikėtai nutrūksta ar planingai pasibaigia. Aktyvūs Klaipešos pasauliečiai su didžiu apgai-

lestavimu iš šv. Juozapo Darbininko parapijos išlydėjo jėzuitus, tačiau pernykščiai įvykiai liudija, kad klebonu paskirtas diecezinis kunigas Saulius Damašius visokeriopai stengiasi palaikyti įsisukusią katalikišką akciją. Tėvą Algį Baniulį SJ Klaipėdos universiteto Katechetikos katedros vadovo poste pakeitęs kun. Arvydas Ramonas ne tik rado bendrą kalbą su akademinu jaunimu, bet ir greitai įgijo reputaciją pamokslininko, kurio pasiklausyti į šv. Kazimiero bažnyčia traukia miesto inteligentai.

V. INTERESŲ SUIRUTĖJE

Hierarchijos kontaktai su valdžios viršūnėmis jau seniai buvo tokie aktyvūs – vien su premjeriais vyskupai oficialiai susitiko bene tris kartus, – tačiau normalus bendradarbiavimas atsidūrė aklavietėje. Pajudėti pozityvia kryptimi nepadėjo nei kardinolo autoritetas, nei garsas apie visuomeniškai reikšmingas katalikiškas akcijas, nei nuolatinę įtampą keliantys smulkūs, biurokratiniai kliuviniai, pvz., dėl santuokos registravimo tvarką detalizuojančių naujojo Civilinio kodekso nuostatų. Stokota net ne konkrečių geranoriškų sprendimų, o vykdomosios valdžios tęstinumo ir veiksmo apskritai.

Bažnyčios atžvilgiu LDDP andai laikėsi aiškios ir paprastos varžymo strategijos, TS(LK) ir LKDP koalicija kartais tylomis vilkino svarbius nutarimus. Tuo tarpu *Naujajai politikai* buvo būdingas toks nepolitiškas, neprognozuojamas irzlumas ir nepakanta, kad trūko net visokiausių premjerų iki tol mačiusio vyriausybės patarėjo religijų reikalais Petro Plumpos kantrybė. Jo atsistatydinimas dar labiau apsunkino valdžios sprendimų derinimą su hierarchija. Tiesa, jau rudenio paskirtas kitas patarėjas, o kai socdemai pagrasė iš kunigų ir vienuolių atimti socialinį draudimą, Algirdas Brazauskas vėl užėmė prezidentavimo laikais praktikuotą globėjiško Bažnyčios draugo laikyseną.

Politinė suirutė ir sveiko proto požiūriu iracionalūs interesų šou lėmė, kad visuomeninio dėmesio centre ilgai „minkyti“ periferiniai religijos sferos reiškiniai. Seimūnai Gediminas Jakavonis ir Stanislovas Buškevičius įžiebė tuščias ir destruktivias diskusijas apie baltų pagonių tikybos pripažinimą bei sektų persekiojimą. Į pirmąją Vyskupų Konferencija reagavo laiku ir taikliai, nuo antrosios, mūsų akimis, nepakankamai atsiribojo. Katalikų atsparumą pigioms provokacijoms netikėtai išbandė Marijus Mikutavičius, keliose bažnyčiose suvaidinęs išpažintį ir „Lietuvos ryte“ paskelbęs šio eksperimento rezultatus. Dvasininkijos bei angažuotų pasauliečių komentarų įvairovė, užuojautos ir net ironijos, o ne pasipiktinimo persvara liudijo, kad smulkios profaniškos strėlytės jau nepasiekia sakralinės plotmės savisaugos nervo.

Net ir religiniu gyvenimu besidominčiųjų svarstybose minėtos banalios aktualijos užgožė reikšmingas permainas, kurių būta kone visose krikščioniškose konfesijose. Apie Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungos valstybinį pripažinimą jau esame rašę plačiau. Netolima ateitis parodys, ką Lietuvos liuteronų Bažnyčiai duos vasarą pasirašyta sutartis su priešišku ekumenizmui garsėjančia JAV Misūrio sinodo liuteronų Bažnyčia. Tikinčiųjų santykiams tvarkyti bene pirmą sykį buvo pasamdyta ginkluota apsaugos tarnyba. Jos paramos dėka Lietuvos sentikių centras – cerkvė ir raštinė Vilniuje – pagaliau perėjo į rankas tos suskilusios bendruomenės pusės, kurios teisėtumą dar prieš 6 metus pripažino valstybė. Tik kažin ar užleistas konfliktas lengvai užges. Evangelikų reformatų Bažnyčioje senokai atsivėręs vidinis plyšys pernai pagilėjo – surengti alternatyvūs sinodai, išrinktos alternatyvios vyresnybės, keltos abejonės net ordinavimų teisėtumu.

⁵ Žr. Subačius, P., „Išpažinimų pripažinimas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2001, nr. 6, p. 345–348.

Pabaigai dar grįžkime prie katalikų. Pernai į Lietuvą buvo atkakę du aukšti dignitoriai – Vatikano slaptosios archyvo bei Vatikano apaštališkosios bibliotekos vadovas kard. Jorge Maria Mejna ir Popiežiškosios bažnytinio kultūros paveldo komisijos pirmininkas arkiv. Francesco Marchisano. Šios kelionės galėjo tapti, bet netapo reikšmingais bažnytinio gyvenimo įvykiais. Abu vizitus kaip vis atnaujinamos parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ renginių programos punktus organizavo Lietuvos Dailės muziejus. Solidi sekuliarūs įstaigos investicija į Bažnyčios autoriteto akcijas? Gal ir nenuostolinga.

w. Prireikė keturiolikos Kalėdų po Vilniaus Arkikatedros susigražinimo, kol pagaliau prakartėlė buvo įrengta ne bažnyčioje, o miesto erdvėje, greta svarbiausios eglutės, kaip ir kitų katalikiškų kraštų sostinėse. Tiesa, valdžia, neatsiklaususi arkivyskupo, leido tame pačiame pašventory ir tuo pačiu metu valkioti *blukius* bei rengti kitas pseudopagoniškas šviesos grįžimo ir Gamtos garbinimo apeigas. Neatsiklausus kaimynų nuspręsta dėl Valdovų rūmų statybos šventoriuje, įkurtas valdovų devocionalijų kioskas. Tačiau valdžios labai geidžiamas monumentas pirmajam krikštytojui ir vieninteliui karaliui su jau stūksančiu pagoniu kunigaikščiu prie Arkikatedros drauge niekaip neišsitemks.

Mindaugo krikšto sukakčiai pernai pastatytas paminklas – be konkurso, triukšmo ir milijonų, be diskusijų apie tautos, Bažnyčios, Gamtos ir tradicijos prioritetą. Žvėryne, kur karaliaus laikais ošė giria, ant menkutės kalvelės per šventą Panciškų pašventintas Gitenio Umbraso „Čiulbantis kryžius“ – konstrukcija iš daugybės inkilų. Netrukus kryžius sulauks virš piligrimų kelių lekiojančių gyventojų. Paukščių kalbą suprantantiems jie giedos apie pavasarį ir tą pavasario – Lietuvos krikščioniškumo ir europietiškumo – pažadą, duotą prieš 750 m.

Laikykitis už žemės tvirtai kojomis ir rankomis

GUODA STEPONAVIČIENĖ

Šios vasaros pabaigoje Lietuvos valdžia kurį laiką pamindžikavusi perkėlė svorį nuo dešinės ant kairės, stengdamasi galvą išlaikyti oriai nepajudintą, su eurointegracijos, NATO, demokratijos, rinkos ekonomikos ir kitomis ideologiškai subalansuotomis veido išraiškomis. Per pirmą šimtą dienų buvo vos keli nesusilaikymai kairėn, tiesa, gana atviri – gražintas grūdų supirkimo bei cukraus pardavimo kainų reguliavimas. Nors vargu ar daug kas buvo patikėjęs, kad dabar stovėsime tvirtai abiem kojom, kaip buvo kairiųjų žadėta.

Drįstu teigti, kad Lietuvos ekonomikoje tikros dešinės dar nebuvo. Jau atrodė, kad bus, bet taip neįvyko. „Dešinė“ ekonominės politikos (teorijos) prasme – tai maža ir stipri valdžia, rimtai ir griežtai daranti tai, ką laiko savo funkcija, tokių funkcijų prisiskirianti santykinai nedaug ir paliekanti rinkai viską, ko savo funkcijomis nelaiko. Tokia valdžia nelinkusi leisti savo (mokesčių mokėtojų) pinigų ten, kur juos geruoju investuoja verslas. Tai taupi ir aiški valdžia. Dažniausiai dešiniams valdant vyksta privatizacija (tradiciskai po kairiųjų valdymo pasirinkimo, ką privatizuoti, netrūkdavo¹), diegiami rinkos santykiai kvazivalstybiniuose sektoriuose (socialinėje apsaugoje, transporte, sveikatos apsaugoje), mažinami mokesčiai ir biudžetas, mažėja

valstybinių programų bei valstybės institucijų.

Privatizacija Lietuvoje vyko su nedidele pertrauka, kai kairieji valdė praėjusį kartą. Mokesčiai Lietuvoje dar nemažėjo. Biudžetas ir valstybės institucijų skaičius – taip pat. Tiesa, bandymų būta. Konservatoriai bandė pamažinti biurokratijos per Saulėlydį, liberalai su socialliberalais vis gąsdinomi sumažinti mokesčius, kol patys išsigando. Kadangi verslas mokesčių sumažinimo nebijo, jis neišsigando – gal net patikėjo ir į kitų metų planus įtraukė. Šioms Kalėdoms gavo dovanų – pundelį naujų mokesčių įstatymų su naujais arba padidintais mokesčiais: kelių, taršos, akcizų – degalams, pelno – investicijoms, socialinio draudimo – savarankiškai dirbantiems. Yra ir daugiau mokesčių, rinkliavų bei privalomų valstybės „paslaugų“ (pvz., policijos palyda vežant akcizines prekes), kurių nemažėja ir, matyt, kitais metais nemažės. Juk viskas yra Algirdo Brazausko deklaruotam „šventam reikalui“ – biudžetui padidinti. Nesigilinant į paskirus mokesčių išaugimo būdus bei jų pasekmes, įdomus yra pats didelio biudžeto „reikalas“.

PAŽADINK SOCIALIŲ KIEKVIENAMĖ

Ar smarkiai pasikeitė ekonominė politika, pasikeitus valdžioms? Patys veiksmai pakito gana nuosaikiai. Biudžeto nepasidalydavo kiekvienais

metais, žemdirbiai protestuodavo irgi kiekvienais. Pinigų „išprotestuodavo“ taip pat iš visų pakraipų vyriausybių. Pensijų reformą atidėliojo ir kairiosios, ir dešinėsios vyriausybės, privileginių pensijų nenaikino nė viena. Sveikatos apsaugos bei švietimo rinkos krypimo reformuoti nedrįso niekas, nedrįso net kalbėti, kad tai padaryti reikia. Sprendimai šiose „ne gryniosios ekonomikos“ srityse būdavo ir tebėra nei šiokie, nei tokie, pvz., įvesti visiems studentams vienodą mokestį, bet niekaip nekeisti paties mokymo (kaip paslaugos) finansavimo principų; leisti medikams imti kyšius, bet riboti jų išrašomus receptus.

Pasikeitus valdžioms, labiausiai pakito retorika. 2001-ieji buvo retorikos pervartų metas. Keitėsi partijos, keitėsi asmenys partijose, partijų veikėjų žodžiai vartėsi it burtininko apsiaustas. 2001 m. „Misterio verstuoko“ titulu tikrai nusipelnė Jonas Lionginas savo kalbomis apie mokesčių žalą verslui, kurią pamiršo (ir netgi pamilo) vos tapęs finansų ministru ir vėl prisiminė opozicijoje. Visuomenė pavasarį Rolando Pakso vyriausybės beveik buvo įtikinta, kad sumažinti mokesčius yra gerai. Gerai, nes mažesni mokesčiai skatina verslą, verslas tada steigiasi, auga, įdarbina žmones, žmonės gauna algas ir džiaugiasi. Darbo vietų kūrimas tuomet buvo gautinis ir neatremiamas argumentas. Rudenį tokiu Brazausko vyriausybės argumentu tapo šūkis „pagausinkime mūsų biudžetą“. Tai reiškia – geriau socialdemokratai, matyt, lygiuojasi į kitus autoritetus arba į kitą epochą.

GUODA STEPONAVIČIENĖ (g. 1969) – baigė VU taikomąją matematiką ir VGTU civilinę inžineriją. VGTU doktorantė. Laisvosios rinkos instituto viceprezidentė.

¹ Tiesa, pagal apibrėžimą „kairiojo“ Tony Blaire'o politika gerokai stumtelėjo dešinę kairės-dešinės takoskyrą. Tačiau Lietuvos

surinkime esamus ir, jei neužteks (aišku, kad neužteks), padidinkime mokesčius. Dideli mokesčiai gerai, nes gausina biudžetą, tada valstybė gali didinti algas mokytojams, gydytojams bei valdininkams, pati investuoti, pirkti, statyti (statyti, statyti²...), tuomet žmonės dirba, gauna algas ir džiaugiasi. Atrodytų, na, ir puiku, abiem atvejais – džiaugiasi, tarsi nėra jokio skirtumo, kaip tie žmonės gaus savo darbo užmokestį – iš biudžeto ar iš verslo.

TAI KODĖL VISI NEPATENKINTI?

Ogi nepatenkinti ne tie patys. Pirmu atveju nepatenkinti biudžeto lėšų naudotojai³, nes jie įpratę daugiau gauti iš, nei sumokėti į biudžetą. Antru atveju nepatenkinti mokesčių mokėtojai, kuriems tenka daugiau sumokėti į, nei gauti iš biudžeto. Šis procesas vadinamas perskirstymu, kuris, kairiųjų nuomone, remiasi socialinio solidarumo principu. Dešiniųjų nuomone, jis yra tiesiog būtinas, idant galima būtų finansuoti valstybės funkcijas, reikalingas visiems gyventojams. Natūralu, kad jei funkcijų būtų mažiau, tai ir perskirstyti reikėtų mažiau. Kairiųjų atveju perskirstymas su valstybės funkcijomis lyg ir nesiejamas – būti socialiai solidariam yra vertybė (tik niekaip nesuvokiui, kaip galima būti solidariam per prievartą).

Perskirstoma ne tik žmonėms, gautantiems atlyginimus ar pašalpas bei kompensacijas iš biudžeto. Perskirstoma ir įmonėms. Esama daugybės įmonių, savo veiklą siejančių būtent su valdžios vartojimu. Jų pagrindinis klientas yra nacionalinė arba vietos valdžia. Pvz., savivaldybės samdo įmones paslaugoms miestelėnams atlikti: viešojo transporto, miesto tvarkymo, gatvių apšvietimo, švietimo, socialinių paslaugų ir pan. Valstybinės agentūros bei organizacijos samdo įmones keliamiems statyti bei remontuoti, ma-

tuoti bei tyrinėti žemę, teikti dujų, elektros darbų ir panašias paslaugas. Yra prekių bei paslaugų, kurių užsakovas, pagal galiojančius įstatymus, ir tegali būti valdžios institucijos. Tačiau daugelis įmonių gali pasirinkti, kam savo paslaugas parduoti – valstybei ar privatiems asmenims bei įmonėms. Valstybės užsakymai vilioja savo paprastumu: darbas didelis, užsakovas mažiau reiklus, galima „susiorganizuoti“ labai gerą kainą. Reikia tik turėti įgūdžių viešųjų pirkimų konkursuose (o įgūdžių čia reikia neeilinių). Tai buvo daugelio įmonių mėgiama veikla, – bent ligi tol, kol jos nepatirdavo, kad valstybė vieną kartą ima ir nesumoka už atliktus darbus. Ypač tai matyti žvelgiant į statybos verslą. Prieš kelerius metus privatus asmuo su savo nedideliu butu ar netgi namu didesnėms statybos įmonėms įdomus nebuvo. Per daug vargo su tokiu klientu. Tada gimė miesto folkloras apie statybas kaip gyvenimo nelaimę. Kilo ir visokiausių valdiškų iniciatyvų, kaip vartotojus nuo baisios statybininkų savivalės apginti: licencijuoti, sertifikuoti, registruoti, kvalifikuoti ir kt. Nors priežastis buvo aiški – paslaugos teikėjas nekonkuravo dėl kliento, todėl, nepaisant didelio statybinių įmonių skaičiaus, konkurencijos rinkoje nebuvo. Tik po to, kai ne viena statybos bendrovė nukentėjo finansiškai dėl valstybės neapmokėtų darbų, šis stambus klientas prarado pusę savo grožio (ir prancūziška pudra čia nebepadės). Gerai, kad viskas gerai baigėsi – statybininkai atsigręžė į mažesnius, nors ir sunkesnius, bet mokius klientus. Tačiau toms įmonėms, kurios savo pinigų neatgavo, vargu ar ši baigtis priimtina.

Panaši situacija klostėsi pinigų rinkoje. Valstybei skolinantis daug ir brangiai, bankai didžiąją dalį lėšų skirdavo VVP (Vyriausybės vertybiniais popieriais) išigyti, taip sumažindami kitų norinčių pasiskolinti

žmonių bei įmonių galimybes. Priežastys tos pačios – investuoti į VVP paprasta, darbo mažai, o palūkanos buvo didelės. VVP palūkanos kilo, kol 1999 m. rudenį pasiekė maksimumą. Bet tuo metu susvyravo pasitikėjimas valstybės mokumu ir, siekiant išlaikyti griežtą finansų politiką, buvo nutarta kurį laiką VVP neleisti. Nuo 2000 m. pavasario šių vertybinių popierių palūkanos stabilizavosi, o po to ėmė kristi. Rezultatai rinkos dalyviams akivaizdžiai palankūs: vidutinės paskolų palūkanos per 2001 m. sumažėjo beveik per pusę.

SVETIMAIS PINIGAIS KIEKVIENAS GUDRUS

Tačiau svarbiausia, kad ne politikai, matydami valstybinių užsakymų neperspektyvumą, sumažino valstybės pirkimų. Ne, tiesiog banaliai biudžete pritrūko pinigų, o rinkoje sumažėjo pasitikėjimas valstybės kaip kliento patikimumu. Pamoka neišmokta, todėl šią schemą bandoma naujai taikyti. Tai biudžeto lėšomis masiškai perkamos paskolos būstui (subsidijuojant jų palūkanas), tai kyla dar atviresnės valstybinio ūkininkavimo iniciatyvos: sukurti valstybinį el. parašo sertifikavimo centrą bei savą valdišką telekomunikacijų operatorių. Pastarųjų iniciatyvų neišsipildymo viltis gana didelė – mat jiems įgyvendinti reikia tikrų pinigų iš biudžeto ir daug. Šiomet jų neskirta, tikėsimės, kad nepaisant plačių vyriausybės užmojų mokesčių srityje, kitais metais jų irgi neatsiras⁴.

Valdiško telekomunikacijos paslaugų teikėjo projektas, įgavęs pavadinimą *Telekomas2* įdomus ir kitais aspektais. Jo idėja kilo liberalams, bet dėl lėšų trūkumo buvo nerealizuota, o padėta į stalčių. Atėjusi nauja valdžia dorai rūpinosi politikos tęstinumu ir paieškojusi stalčiuose rado ne vieną sau tinkamą projektą. Šio esmė

² Beje, statyti taip pat aistringai norėjo ir Paksas. Ne tiesiogiai iš biudžeto, kaip Brazauskas, bet per PVM mokesčių lengvatas. Ekonominis požiūris net sunku pasakyti, kuris

metodas kenksmingesnis.

³ Yra netgi tokia sąvoka: įsisavinti lėšas. Tai, pasirodo, galima padaryti gerai ir blogai, pvz., nespėti visko išleisti reikiamaisiais metais.

⁴ Užmojai paskirstyti paprastai pralenkia užmojus surinkti. Čia, matyt, irgi veikia kažkoks sąžinės solidarumo principas – iš vieno išlupus, atsiranda dosnumas kitiems.

– apjungti esamus valstybinių institucijų tinklus ir taip pagaminti pajėgų didmenininką, galintį konkuruoti su Lietuvos Telekomu, gadinančiu gyvenimą ne tik Lietuvos pensininkams, bet ir visiems telekomunikacijų rinkos dalyviams. Atrodytų puiku: panaudosime esamus išteklius ir sudarysime konkurenciją monopolininkui. Naivumas 1 – jei konkurencija taip gamintųsi, tai socialistinėse šalyse su viena kita kapitalizmo priemaiša turėtume konkurencijos rojų (juk kiekvienai išnaudotojų kapitalistų įmonei būtų atsvara nesavanaudiška nacionalinė kompanija). Tiesa, liberalai manė, kad sukūrus šį konkurencijos gelbėtoją vertėtų jį privatizuoti, o dabartiniai valdantieji įsitikinę, kad tai ir turėtų likti valstybinis operatorius, kuris galėtų teikti paslaugas biudžetinėms organizacijoms pigiau nei Telekomas.

Naivumas 2 – jei kainos taip pagal norą mažėtų, tai galėtume su krosnim į mišką malkų važiuoti. Gerai paslaugų kokybei ir mažai kainai pasiekti, visų pirma, reikia gerų investicijų. Ir ne vienkartinų, o nuolatinių. Įsivaizduokime biudžeto dalybas dar po kelerių metų: krašto apsaugai – fiksuotas procentas, švietimui – fiksuotas procentas, sveikatos apsaugai – fiksuotas procentas, žemės ūkiui – taip pat, valstybės skolai aptarnauti – augantis procentas, „Mažeikių naftos“ nuostoliams – neprognazuojamas procentas, nacionaliniam geležinkeliui – fiksuotas procentas, nacionalinei aviacijai – fiksuotas procentas, nacionalinei televizijai – fiksuotas procentas (arba tikslinis mokestis), valstybiniam telekomunikacijų operatoriui – fiksuotas procentas. Gal ir gerai, kad nebebus ko dalyti, tik bėda – sudejęs procentus gali išeiti gerokai virš šimto.

Svarstydamą apie Brazausko apvertktą biudžetą (kažkodėl asocijuojasi su rožiniu tortu), valstybinį-kišeninį telekomunikacijų operatorių, vis iš pat pradžių nepatikiu, kad žmonės apie tai kalba rimtai. Bet spalvingas įsivaizdavimas padeda: Ignalinos atominės ar Kauno elektrinių statyba, didžiuliai

kiekiai subsidijuotos lietuviškos mėsos eksporto į Rusiją, toliai, užmojai, solidžios pinigų sumos, dirbančiųjų kiekis, augantis BVP, mažėjantis nedarbas, delegacijos iš užsienio pasigrožėti, aplenkti estai, solidarumas, profsąjungos, darbo žmonių šventės su orkestru ir pan. Kiekvienas norėtų. Užsimirštum, kad Lietuva – maža šalis ir dėl to mažai kam įdomi rinka. Darbštumas – lietuvių dorybė. Netiesa, kad lietuviai neversli tauta. Juk skauda politikams, kad valstybė neinvestuoja, kad turtas valstybinis nenaudojamas užkastas, kad žmonės išsimokslinę svetur išvažiuoja, kad kiti (užsieniečiai) iš naftos bei bankų verslo pinigus daro. Sakyčiau, tikra verslininko-darbdavio logika. Tik viena smulkmena – verslininkas savais pinigais rizikuoja. Valstybiniai ūkininkautojai – kitų uždirbtais. Todėl kai tie kiti dėl kokių nors priežasčių pradeda mažiau dirbti, valstybiniam ūkininkui nebėr kaip biznio daryti, tad nutariama didesnę dalį nusavinti, t. y. pakelti mokesčius. Šią procedūrą pakartojus kelis kartus, pasakose ateina Robinai Hudai, o gyvenime – rinkimai (žinia, būna ir revoliucijų). Lietuvoje rinkimai kol kas reikalų krypties tiek nekeičia, kiek, paskaičius programas, atrodo, turėtų. Nenuostabu – juk kairumo liga ekonomikoje čia įaugusi į kraują. Todėl visai nesunku kiekviename pažadinti socialistą – tegul ir nesąmoningą, nearšų, bet ištikimą.

ĮSTATYMO INFLIACIJA

Įstatymų gausa ir painiava buvo ir, regis, dar ilgai liks mūsų kasdienybė. Atrodytų keista, kodėl niekas nesiima jų tiesinti, tvarkyti, valyti. Kodėl įstatymai, skirti aiškumui ir tvarkai, tampa painiavos ir neaiškumų priežastimi? Kam gi norisi gyventi taisyklių šiukšlyne? Pasirodo, šis įstatymų jaukalas daugeliui yra tiesiog jaukus. Arba patogus bei naudingas. Sumaištyje nesunku vieną nuostatą užmiršti, o kitą paryškinti, su viena nuskriaustojo kuina, o su kita – šlovės žirgą pasibalnoti. Tačiau atidžiau

panagrinęjus įstatymų gaminimo virtuvę, kyla vis daugiau abejonių, kad jie tokie atsiranda dėl sąmoningo veikimo. Manau, kad norėdamos sąmoningai sukurti sau palankią teisinę sumaištį, interesų grupės turėtų būti organizuotos bent kaip gero lygio žvalgų (arba kokių teroristų) organizacijos. O Lietuvoje dauguma interesų grupių organizuotos menkai. Visų pirma dėl to, kad dauguma savo interesų nesuvokia, todėl dirba svetimam (tai, be abejo, atsiliepia darbo kokybei) iki pirmo rimto susikirtimo. Lietuva – maža valstybė, joje apibrėžtiems interesams labai sunku rasti bendraminčių. Antra, įstatymų virtuvė nuolat kinta – ir viryklės, ir virėjai, be to, bent kartą per metus atliekamas generalinis valymas bei baldų perstumdymas. Tokiuose skersvėjuose išlaikyti savo žmones, net ir po puodais pavožtus, būtų sunku. Trečia, o kam vargintis? Palikus reikalus vykti savaime, chaosas taisyklėse pas mus susikuria pats, nes tai, matyt, irgi kraujuje⁵.

Taip atsitinka, nes taisyklių troškimas yra begalinis, reglamentuoti norisi viską ir kuo detaliau. O įstatymą priėmus, jis it koks meno kūrinys paliekamas gyventi savo gyvenimą ir kiekvienas naujas imamas kurti tarsi tuščioje vietoje. Kadangi į įstatymą žvelgiama kaip į vertybę savaime, gal ir natūralu, jog nelabai rūpinamasi galimybėmis jį įgyvendinti bei to įgyvendinimo pasekmėmis žmonėms.

Bet įstatymai nėra savarankiški padarai. Dalis jų vos gimę numiršta, nes jų įgyvendinti nėra galimybių. Dalis pakimba kažkur tarp dangaus ir žemės ir it iškamšos primena apie savo gyvumo negalimybę. (Žymiausi tokių pavyzdžių: Konstitucijos nuostata dėl nemokamo gydymo bei mokslo, įstatymai dėl fiksuotos biudžeto dalies skyrimo švietimui, sveikatos apsaugai ir žemės ūkiui.) Kiti įstatymai gyvuoja retkarčiais tarpusavyje susikirsdami arba sudarydami uždarus ciklus. Liūdniausia, kad šie kirčiai kliūva konkre-

⁵ O kairumas ir mąstymo nenuoseklumas yra stipriai susiję.

tiems žmonėms (kurie čia – taisyklių objektai), ir jie labirintuose be išėjimo blaškosi. Legalūs spąstai – kilpos miesto parko gyvatvorėje.

Įdomu tai, kad įstatymų leidžiamąja bei jų vykdomąja valdžia žmonės nebetiki, bet pačiais įstatymais – tiki. Paklaustas apie būdus savo bėdoms įveikti ne vienas nurodo – reikia įstatymo: sliėkų auginimo, cukraus, griėkių ir petražolių, trečio kairio viršutinio danties gydymo ir prekybos spalvotais stikliukais. Sakoma, įstatymų reikia, kad nebūtų chaoso rinkoje, nes tada bus blogai. Todėl puolama į chaosą valdžioje ir būna blogai. Rinkoje chaoso būti negali pagal apibrėžimą, nes rinka reiškia apibrėžtą tvarką. Ši tvarka gali nepatikti, bet tai jos nepaverčia netvarka.

Visuotinis įstatymų troškimas, kad ir kaip būtų paradoksalu, niekaip negerina jų kokybės ir apskritai nesuteikia svarbos įstatymo kūrimo veiksmui. Įstatymo leidėjo pozicija primena darbininko prie staklių ar ūkininko laukuose (ech, nenuėjo toli simboliai nuo Žaliojo tilto) – masinė gamyba ir masto ekonomija. Ką galima sukurti tokia poza ir su tokiu nusiteikimu?

Netgi pragmatiškosios ES teisės aktų preambulės gana išsamios – čia išdėstoma, kokias problemas šiuo dokumentu ketinama išspręsti, kada jis taikytinas, kada ne, kuo turi būti pagrįstos išimtys. Trumpai – kam tas dokumentas apskritai reikalingas. Stebint ES teisės perėmimą Lietuvoje, kyla įtarimas, kad pas mus ji neskaityta, nes juk visai nesvarbu, dėl ko reguliuojama, svarbu, kad reguliuojama. Visus reguliavimus apmoka mokesčių mokėtojai.

VAIKAI IR TEISMAI

2001 m. viduryje įsigaliojo jau legendomis spėjęs apaugti naujasis Civilinis kodeksas. Taip prieštaringai tikriausia nebuvo vertintas nė vienas teisės aktas. Nenuostabu – apimtis išpūdinga, parengtas ir priimtas greitai, į gausius teoretikų bei praktikų

pasiūlymus liberalų bei socialliberalų Teisingumo ministerija neatsižvelgė⁶. Viena vertus, naujasis Civilinis kodeksas yra novatoriškas – jame aiški pastanga išvengti principo „kiekvienam po įstatymą“ ir reglamentuoti veiklas remiantis bendrais principais, o ne veiklų specifikomis. Kita vertus, jame atsirado naujų smulkmeniškų reglamentacijų ir liko nemažai tikrai skandalingų nesusipratimų. Pavyzdžiui, nauja vaiko teisės gynimo priemonė, kai šeima, turinti vaikų ir norinti perduoti savo būstą, negali to padaryti be teismo sprendimo. Byla inicijuojama visais atvejais. „Įtariamieji“ tėvai turi pateikti naujo būsto, kuriame gyvena vaikas, dokumentus ir įrodyti, kad ten jo gyvenimo sąlygos nepablogės. Ši procedūra akivaizdžiai paliečia visus tėvus, kuriems nė mintis nekyla savo vaiką palikti be pastogės, ir labai abe-

joju, ar tokioje masėje bus pastebėti tie piktavaliai, dėl kurių ši procedūra sumanyta. Byla išnagrinėjama maždaug per savaitę ir dar savaitę paliekama norintiems apskųsti. Gerai, jei šeimoje ir giminėje visi sutaria. O jei ne (kas tikrai nėra retenybė)? Geresnio preteksto pagadinti marčiai/žentui ar kitam artimajam gyvenimą sunku būtų ir sumąstyti. Turėtų atsirasti gerų siužetų serialams.

Rezultatas toks: vaikai „ginami“, teismai užimti nesunkiu darbu, tėvai – bylinėjimusi, giminės taip pat gali pasireikšti. Pliusą, įdiegus naują vaikų gynimo priemonę, pažymėti galima. Papildomai įdarbinta teisėjų – kuriamos darbo vietos. Žmonės užimti popierių tvarkymu, laiko nei

⁶ Panašu į dabartinį Finansų ministerijos bendravimo su visuomene toną. Ir čia puikus politikos perimamumas.

Gintautas Trimakas. Vilnius, 2001 m. sausio mėn. Fotografija

sau, nei vaikams, nei visuomenei neturi. Ramu. Už viską sumoka mokesčių mokėtojai.

SUNKI MEILĖ SMULKIESIEMS

Lietuvoje mylimas smulkus ir vidutinis verslas, o stambus – nemylimas. Tokia viešoji nuomonė. Stambiųjų nemėgsta visi: Prezidentūra bei Seimas rūpinasi, Vyriausybė tiria bei sprendžia, keiksnoja, riboja, žaboja. Žodžiais smulkaus verslo rėmimo programas remia taip pat visi: Vyriausybė, ministerijos jos paliepimu ir savo iniciatyva, tarptautinės organizacijos, ES, nevyriausybinkai (vadinamieji NVO⁷), žurnalistai bei kiti. Pažvelkime, kaip ši meilė darbuose atsispindi.

Nuo šių metų panaikinta socialinio draudimo įmokos nuolaida, kai individualių įmonių savininkai galėjo draustis ne pilnai, o tik bazinei pensijai. „Neteisingasis“ (anot įstatymo keitimo iniciatorių, protegavęs stambų kapitalą) pelno mokestis pernai apmokestino smulkias įmones 15% tarifu ir leido iš apmokestinamo pelno sumos atimti investicijų sumą, šiemet išgaliojęs „teisingasis“ – investicijų sumą atimti nebeleidžia, o tarifas sumažintas iki... 13%. Visiems kitiems (nesmulkiems) tarifas buvo 24%, sumažintas iki 15%. Aritmetika paprasta – 1:0 smulkiųjų nenaudai. Tiesa, naujasis pelno mokesčio įstatymas gerokai komplikuoja šio mokesčio apskaitą. Dabar įmonių turima programinė įranga tam netiks, taigi gali tekti apskaitą atlikti rankiniu būdu. Štai čia ir išloš mažosios įmonės – turto turi mažiau, tai ir ranka rašyti teks mažiau.

Pažvelkime, kaip gyvena patys verslo mažiausieji – patentininkai. Ne labai panašu, kad jie būtų mylimi. Šią supaprastintą pajamų mokesčio mokėjimo formą baudžiamasi panaikinti nuolat. Kadangi bijoma „mylimųjų“ nepasitenkinimo proveržių Gedimino prospekte, paprastai apsiribojama naujomis tvarkomis, kurios

greitai iš šio „supaprastinto“ varianto paliks vien aidą. Vogtos prekės bei slepiami mokesčiai – dažniausi kaltinimai, pateikiami patentininkams tiek mokesčių administratorių, tiek didžiųjų konkurentų. Tikrai, tokių atvejų daug. Tačiau ar tai reiškia, kad visi, besiverčiantys patentine veikla, turi dėl vagių nukentėti? Vagims gaudyti yra kiti būdai bei tarnybos, o mokesčiams tikrinti yra mokesčių inspektoriai. Pastarieji tikrai labiau myli didžiuosius – juk daug smagiau vartyti popierius, kuriuose įrašytos apčiuopiamos sumos, ir šiltame kabinate, nei gadinti akis skaičiuojant menkas sumeles kur ant prekystalio akmeniui ataskaitas prispaudus, kad vėjas nenuneštų.

Visos valdžios kovoja su kioskininkais, taksistais, mikroautobusų vairuotojais, automobilių perpardavinėtojais, garažais-servisais ir pan. Kovoja įvesdamos kasos aparatus, privalomus sertifikatus, nustatytas spalvas, specialius ženklus bei dizainą. Ir vis iš tos meilės.

Biurokratija, visų verslininkų brangi (pinigine žodžio prasme) sesuo, labiausiai kliūva smulkiesiems. Mokesčių painiava bei skuboti pokyčiai – taip pat jiems. Taigi draugingi pareiškimai smulkiųjų atžvilgiu atrodo nelabai įtikinamai. Tai kur ta meilė? Galbūt čia turimi omenyje ne šiaip smulkūs verslininkai, bet tik atitinkantys paplitusį, nors ir beviltiškai pasenusį, teisingo verslo supratimą? Spėju: tai turėtų būti nedidelė akcinė bendrovė, gamybinė (šiukštu, ne prekybinė), eksportuojanti (ir tik neimportuojanti), susijusi su lietuviu ausiai mielom temom: maistas, statybos, siuvinėjimas kryželiu, siuvimas, mezgimas. Nors ir pastarieji įtarti – išnaudoja darbuotojus (feodalai) ir parduoda savo gaminius su užsieninėmis etiketėmis (išdavikai). Kaip ir nelabai lieka tų mylimųjų (gal tik cukrinių runkelių augintojai).

Tad pakalbėkime apie nemylimus –

tai visuomet smagiau. Po turgininkų, taksistų ir mikroautobusų vairuotojų šiemet labiausiai šioje srityje nusipelnė didieji prekybos centrai.

Matyt, per daug išsiplėtė, per ryškiai nusidažė ir darbuotojus per gerai sveikintis išmokė. Jau nuo mokyklos laikų žinoma, kad persistengėliams geruoju nesibaigia. Prekybos centrai – nepadoriai sėkmingi verslai Lietuvoje: pirkėjai patenkinti, sukurta gausybė darbo vietų⁸, konkuruoja kelios panašaus dydžio įmonės, plečiamasi į užsienį, užsieniečiai, gal netgi estai, pavydi. Ko dar reikia?

Ko reikia iš tiesų, atsakymas nėra paprastas. Iš pradžių pažvelkime, kaip argumentuojamas pats reikalas. Argumentų yra kelių rūšių. Viena, kad prekybos centrai išnaudoja savo darbuotojus, kita – kad išnaudoja savo tiekėjus. Na, dar nukonkuruoja smulkesnius prekybininkus. Dėl smulkiųjų prekybininkų priekaištas visiškai keistas. Konkurencija tokia ir yra, kad kas nors ką nors nukonkuruoja. O konkuruojama toli gražu ne tik kainomis. Mažesnės įmonės visose srityse turi kitų konkurencinių pranašumų nei didžiosios. Jų pagrindinis koziris – galimybė būti „arčiau vartotojo“: teikti labiau specializuotas prekes, lanksčiau reaguoti į paklausos pokyčius bei specifika, teikti papildomas individualizuotas paslaugas. Tai, kad stambieji prekybos centrai Lietuvoje daro tai geriau už smulkiuosius prekybininkus, yra tik pirmųjų nuopelnas ir antrųjų nepanaudotos galimybės.

Panagrinėkime „išnaudojimo“ santykius. Ką demokratinėje valstybėje šis žodis reiškia? Juk čia žmonės laisvai parduoda darbo jėgą, o kitų gėrybių turėtojai parduoda savo produkciją (pvz., bulves ar špinatus). Jie gali parduoti, gali ir neparduoti; kiti gali pirkti, gali ir nepirkti. Šią abiejų pusių teisę gina įstatymas. Todėl žodis „išnaudoja“ ekonomine prasme veikiausiai turėtų būti vartojamas

⁷ Santrumpa primena „Neatpažintus skraidančius objektus“. Turint omenyje jų paplitimą, gal tai ir ne atsitiktinumas.

⁸ „Verslo žinių“ duomenimis, VP Market („Vilniaus prekyba“) – stambiausias privatus darbdavys Lietuvoje.

kaip „efektyviai panaudoja“. Bet juk tai ir yra ekonominės veiklos tikslas! Tik efektyviai panaudodama darbo jėgą, pastatus, žaliavas, pinigus, įmonė gali įtikti pirkėjui. Priešingu atveju paslaugos yra brangios arba/ir nekokybiškos, tai yra – išnaudojami vartotojai (efektyviai panaudojamas jų negalėjimas rinktis). Rinkos ekonomikoje pirkėjas yra visa ko matas, o įstatymas – neišnaudojimo tikraja šio žodžio prasme garantas. Dėl šios priežasties sutinkama, kad bet koks protekcionizmas žalingas, kad ir kaip būtų smagu proteguojamos šakos įmonėms.

Žinia, įstatymai pas mus dažnai neveikia (žr. ankstesnį skyrelį) ir niekieno garantais netampa. Valdžia, nesugebėdama leisti gerų įstatymų bei užtikrinti jų veikimo, išnaudoja savo piliečius – gėrybių kūrėjus, bei vartotojus – t. y. efektyviai panaudoja juos savo darbo trūkumams amortizuoti, dažniausiai suversdama kaltę (ir numesdama kaštus) pirmiesiems, kaip esą stipriausiai ir neindividualizuotai pusei. (O po to į gyvenimą paleidžiamas pulkelis naujų paliegusių teisės aktų su aštriais reguliavimų dantimis.) Todėl kartkartėmis kyla įvairūs „pažabojimo“ vajai. Prisiminime istoriją su „Lietuvos Telekomu“ ar „Mažeikių nafta“ – iš pradžių sąmoningai siekiant gauti daugiau pinigų į biudžetą parduodamas monopolis, žinant visas ekonomines šio veiksmo pasekmes atskiroms įmonėms ir gyventojams. Po to, kai pasekmės tampa kasdienybe, naujieji savininkai

vaizduojami vos ne visų Lietuvos nelaimių kaltininkais. Tarsi būtų iš kur nors slapta atslinkę, o ne po derybų su Vyriausybe nuosavybę bei kitas teises Lietuvoje įgiję. Prekybos centrų atveju kalčių dar mažiau. Nacionalinės kompanijos, neturinčios jokių išskirtinių teisių, nepriklausančios sritims, kur galima įtarti esant natūralias monopolijas, staiga tampa specialiųjų komisijų dėmesio objektu. Taigi kodėl?

Manau, priežastys mažai susiję su ekonomika. Žinia apie žmonių išnaudojimą – brangi ir reikalinga kiekvienam kairiajam savo egzistencijai pateisinti. Lietuvoje nėra kalnakasių nei cukrašvendrių plantacijų, metalurgijos kombinatų bei stadiono dydžio skerdyklų. Žemės ūkyje, kur vyksta labiausiai lietuviui suvokiamas darbas bei išnaudojimas, darbdavių kaip ir nėra – nebent pačius žmonės gali apkaltinti darbininkiškai nesolidariu elgesiu su savimi. Vienu metu jau atrodė, kad lengvosios pramonės įmonės gali tapti sunkios dirbančiojo dalios simboliu, bet atsirado ryškesnių, garsesnių, didesnių, per protingai kalbančių. Tokia populiarumo kaina. O kitą kainą – už specialiųjų grupių veiklą, komisijas, naujus įstatymus ir bendravalstybinį rūpestį – sumoka, kaip visada, patenkinti pirkėjai. Jie gi – mokesčių mokėtojai.

Metus baigėme be revoliucijų ir netgi be bado akcijų. Šiomet žiema gili, būtų buvę visiems daug vargo. Makroekonominiai rodikliai gerėja⁹ jau antri metai: bendrasis vidaus

produktas auga neblogai, eksportas netgi puikiai. Krusteli į viršų ir pelnų kreivė. Šiomet beveik neliko daugelio ekonomistų mėgiamo baubo – einamosios sąskaitos deficito. Neliko ne tik problemos (o tiek teorijų šia tema prikurta), neliko paties deficito. Tik štai smulkmena – algos nedidėja, nedarbas, nepaisant visų darbo jėgos kūrimo prioritetų, išlieka. Ir biudžetas apverktasis nuolat nepripildytas. Vis klausiamo, kodėl? O kaip tų darbų bei algų su visais mokesčiais gauti, kai dar puikiau auga mokesčių bei reguliavimų našta? Ji ir suvalgo darbo vietas, padidėjusias gyventojų pajamas, imonių konkurencingumą. Kol kantrieji mokesčius moka.

O kai nebemoka, ir kas tada atsitinka? Nebemoka, kai nebėra pinigų, kantrybės arba gerumo. Kai nebėra pinigų, vieni eina šešėlin, kiti – į savi-valdybę pašalpų. Kai nebėra kantrybės bei gerumo, vieni emigruoja į užsienį, kiti – balotiruojasi. Ypač smagu į prezidentus. Nes gali už savo fantazijas būti neatsakingas ne tik pinigais, kaip koks ministras ar netgi premjeras. Gali mėgautis visiška atsakomybės nekonkretybe. Todėl ekonomikai šis kitų metų politikos renginys įtakos turės mažai. Daugiau ir proziškesnės įtakos turės kariniai konfliktai žemyne ir ypač naftos regionuose, ekonomikos raida Europos Sąjungoje bei Rusijoje, lito persiejimas prie euro Lietuvoje, žmonių kantrybės bei valdžios užmojų santykis. ❧

⁹ Išskyrus nedarbo lygį.

Nebaigti projektai

EGIDIJUS VAREIKIS

Nors metuose yra 365 dienos, nė vienas nesuabejos, paklaustas, kuri gi praėjusių metų diena buvo svarbiausia. Rugsėjo 11-os naujienos buvo tokios, kokių nenorėta, nelaukta, nesitikėta. Po jų apima nuojauta, kad nūdienos planuotojai prikąs liežuvį, prieš prognozuodami prasidėjusių metų geras ir blogas naujienas. Paklausius padrikų svarstymų aiškėja, kad naujų dalykų ne tik nenorima, naujų bijoma... Geriau jau tęskime senus gerus projektus, juk neįgyvendintų, nebaigtų ar tiesiog pamirštų politikos projektų sąrašas ilgas.

I

Ne vienas politikos komentuotojas ar žurnalistas 2001 m. rugsėjo 12 d. rytą sakė, kad pasaulis pabudo jau kitoks ir jau nebus toks, kaip buvo. Tiesa, taip tuomet atrodė daugeliui.

Tačiau ar iš tiesų pasaulis pasikeitė?

Viena vertus, radosi išties kažkas nauja. Pati rugsėjo 11-a buvo didelis netikėtumas ir negalėjo pasaulio nepaveikti. Kad ir kaip interpretuotume šiuos įvykius, jie paveikė daugybę ekonomikos sričių. Sumenko oro transporto verslas, turizmas, pavojingai susvyravo akcijų kursai. Net ir žmonių mąstyme įvyko šis tas panašaus į lūžį – pasirodė, kad atvira visuomenė, tikėjimas žmonėmis ir jų

EGIDIJUS VAREIKIS (g. 1958) – politikas, žurnalistas. Nuo 2000 m. LR Seimo narys, Užsienio reikalų komiteto narys, Europos reikalų komiteto pirmininko pavaduotojas, ES ir Lietuvos jungtinio parlamentinio komiteto pirmininkas.

geromis intencijomis daro juos lengvai pažeidžiamus.

Antra vertus, labai rizikinga tvirtinti, kad pasaulis tikrai pasikeitė. Nes jei pasaulis pasikeitė, tai bin Ladenas laimėjo, nes kaip tik jam to ir reikėjo. Jei pasaulis pasikeitė mums taip netikėtu būdu, tai kažkas negerai buvo mūsų strateginiame mąstyme. Taigi ginčas dėl pasaulio pasikeitimo tęsiasi, vykstant karui prieš rugsėjo 11-os reiškinio sukėlėjus.

Terorizmo galimybė strateginiuose svarstymuose buvo numatyta, tad tam iš dalies ir pasiruošta. Apie terorizmą primygtinai kalba atskirų šalių saugumo doktrinos, jis nurodomas NATO strateginėje koncepcijoje.

Terorizmas – ne koks stebuklas, tiesiog tai viena vadinamųjų naujųjų grėsmių, iki šiol dažniau priskirta nekarinių grėsmių grupei. Problema tik ta, kad strategai netikėjo terorizmo grėsmę esant tokią didelę, kad tektų ją priskirti karinių grėsmių kategorijai ir kovoti, pirmą kartą istorijoje paskelbus, jog realiai užpulta viena NATO šalių, taigi visas aljansas turi į užpuolimą reaguoti.

Tačiau tie patys strategai šiandien stengiasi įrodyti, kad terorizmas viso labo tėra nusikaltėlių tinklas, nukrypimas nuo normos, o ne natūralus pasaulio raidos padarinys. Jei jau taip, jį kaip nenatūralų dalyką reikia naikinti, su juo reikia kovoti ir nugalėti, su juo negali būti taikaus sambūvio. Tačiau primintina, kad terorizmas nėra 2001 m. išradimas, ir iki šiol iš dalies toleruotas. Net pačių JAV. Kadaisė buvo Laikinoji Makedonijos revoliucinė organizacija ir Che Guevara, buvo Raudonosios Brigados ir Bader-Meinhoffo grupė, buvo spro-

gimas tame pačiame Pasaulio prekybos centre 1993 m., buvo Oklahoma 1995 m. Bet visa tai kažkaip toli. Net anasis Perl Harboras buvo toliau nuo namų nei Niujorkas.

Terorizmas iš sąlyginai ignoruotos grėsmės virto kone paranoja. Saugumo paranoja nėra didelė naujiena nei amerikiečiams, nei europiečiams. Karvių kempinligė buvo gera „repeticija“ prieš juodligę ir sustiprintą oro uostų apsaugą. Be to, saugumo priemonės nėra emociškai priimtinos, jos kiekvieną laiko potencialiu nusikaltėliu. Tai kuria toli gražu ne geriausią psichinį klimatą, tai stiprina norą kariauti ir nugalėti.

Dar XIX a. Carlas von Clausewitzas mokė, kad geriausia karo baigtis yra susitaikymas, susitaikymas dėl to, kad būtų galima ramiai gyventi karui pasibaigus. Taip netgi baigėsi Vakaruose Antrasis pasaulinis karas, po kurio Vokietija buvo integruota į Vakarų saugumo ir ekonomines struktūras. Savitai susitaikyta ir su tuo, kad šalia Vakarų civilizacijos egzistuoja agresyvus sovietų blokas. Klauzeviciškai manyta baigti Šaltąjį karą ir po jo į Europą integruoti Rusiją. Projektas nebaigtas, nors vilčių neprarandama. Su terorizmu taip nebus – jis turi būti sunaikintas, ir tiek. Clausewitzo idėjos čia negalioja.

Vakarų politikams svarbu įrodyti, kad karas prieš terorizmą nėra civilizacijų karas, o techninė karinė operacija. Techninis ir civilizacijų karas iš esmės skiriasi. Pirmu atveju naikinamos ginkluotosios pajėgos, gynybos infrastruktūra, likviduojama politinė vadovybė, tačiau neliečiami civiliai, krašto kultūra ir tradicijos. JAV ir jos sąjungininkai būtent tokiam

karui neblogai pasirošę. Civilizacijų karas – tai jau kova prieš kultūrą, religiją, specifinį gyvenimo būdą ir pan. Civilizacijų karo negalima laimėti techninėmis priemonėmis, negalima laimėti nenaikinant civilių gyventojų, negriaunant medžiaginės kultūros.

Todėl Vakarų politikai nuolat pabrėžia, kad karas prieš terorizmą anaipol nėra karas prieš islamą, kurio civilizacijoje iš esmės nėra nieko smerktina, terorizmas tik teršia tikrąjį islamo veidą. Reikia tuo patikėti patiems, reikia tuo įtikinti ne tik afganus, bet ir kitus islamo išpažinėjus, ypač gyvenančius kur nors Vidurio Rytuose. Be to, reiks įtikinti naujus, dar ne visai patikimus „kovos draugus“ – Rusiją, Kiniją.

Galiausiai reikia patikėti dar ir tuo, kad kelias, kuriuo eina Vakarų civilizacija – demokratijos, rinkos ekonomikos, globalizacijos kelias, – iš tikrųjų teisingas. Nelengva užduotis.

II

Taigi ar keičiasi strateginė situacija pasaulyje, ir jei kinta, taip kaip?

Jeigu lig šiol mūsų ir visos Vakarų civilizacijos strategija buvo nuoširdi, jeigu ja tikima, tai nėra čia ko labai ir keisti. Terorizmas kaip grėsmė įvardyta, ir kaip matyti, ne bergėdžiai, net skirta lėšų kovai su juo. Sunku rasti argumentų, bandant aiškinti, kad terorizmas ir karas su juo kaip nors keičia geopolitinę padėtį Baltijos regione. Formaliai visos regiono šalys vieningai pasmerkė teroro aktus ir kiekviena savaip įsijungė į terorizmo likvidavimo sąjungą. Atrodo, įsijungė nuoširdžiai.

Nelengva būtų įrodyti, kad teroro aktai kaip nors pakeitė NATO gynybos doktrinos str. 5 esmę. Jis – Penktasis straipsnis – ir toliau lieka devyniolikos šalių gynybos aljanso ašimi.

JAV išlieka svarbiausia pasaulio valstybe – pasaulio valdove, ir gal net labiau, nei kada nors norėjo ja būti. Mums toks variantas tikriausiai visai neblogas, tai geriau nei Rusija ar kuri nors neeuropinė valstybė. Perl Harboro aukų anūkai supranta, ką

jautė jų seneliai, eidami JAV kariauti ne dėl bizniuko, o dėl garbės. Dėl viso pasaulio garbės. JAV buvo prašomos būti pasaulio vadove, nors ne itin to norėjo. Dabar gi priversta ja būti... NATO Penktojo straipsnio dalyvės dažnai laukdavo malonės iš JAV, o paaiškėjo, kad pačiai Amerikai reikia pagalbos. Ar be JAV pagalbos XX a. Europa būtų tokia, kokia ji yra? O dabar tenka tiesti pagalbos ranką JAV, ar tiksliau – parodyti pasitikėjimo gestą. Tedaro Amerika, kaip jai atrodo geriau. Tevadovauja.

Pabrėžtina, kad po rugsėjo 11-os išaugo Rusijos svarba. Svarba, bet ne autoritetas. Rusija JAV reikalinga kaip partnerė ir gali ja tapti – tai šansas, nusišypsantis toli gražu ne kiekvienam tarptautinės politikos žaidimo dalyviui. Tačiau šansas, kartu tampantis ir dilema. Rusija gali tapti partnere JAV dominuojamame pasaulyje, kalbant plačiau – Vakarų civilizacijos partnere. Tuo pat metu ji turėtų atsakyti ligšiolinio didžiosios valstybės ar net supervalstybės vaidmens, kurį, tiesą sakant, pastaruoju metu atliko prastai, bet vis dėlto juo tebesididžiuoja.

Rusijoje vyksta ginčai. Yra manančių, kad prezidentas Putinis atves Rusiją į JAV partnerės kelią, yra bijančių, kad tai bus paskutinis Rusijos kaip valstybės šimtmetis. Neabejotina, kad nuo Rusijos apsisprendimo gali priklausyti ir mūsų šansas. Gali, kaip jau ne kartą priklausė. Kuris gi variantas – Rusijos-partnerės ar Rusijos-vienišos su-

pervalstybės – didina mūsų šansus tapti NATO nare? Gal abu?

Kitas nežinomasis – Kinija. Ši šalis jau beveik šimtą metų yra savita mitinė būtybė, amžinai teikianti vilčių, bet niekad jos nepateisinanti. Tai trunka nuo pat 1911 m., kai atsirado Kinijos Respublika, iki dabar, kai joje vyksta neva reformos. Vilčių teikianti Kinija visada paskęsdavo pilietiniuose kivrčiuose, autoritarizmo gniaužtuose, nesibaigiančiuose konfliktuose su kaimynais. Atrodo, kad pasauliui reikia Kinijos – pigesnių prekių gamintojos, bet ne Kinijos, priimančios savarakiškus globalios politikos sprendimus, taigi tokios šalies, kokia ji ir buvo.

Galiausiai – islamo pasaulis. Jis taip pat mitas su kvapą gniaužiančiomis istorijomis apie musulmonų solidarumą, pasiaukojimą, pasiryžimą kovoti

Izraelio Ministras pirmininkas uždraudė Jasyrui Arafatui dalyvauti Kalėdų iškilmėje. Betliejus. 2001 m. gruodžio 25 d. EPA-ELTA

net savižudiškais metodais... Realybė prožiškesnė. Islamas nekonsoliduotas ir paskendęs vidinėse rietenose. Jis nebuvo stiprus anksčiau, dabar gal net labai silpnas, neremiantis nei afganų, nei Jasyro Arafato ar pan. Savižudžių skaičius ribotas, ir tai ne geriausias kovos būdas, nė karto istorijoje nepasitvirtinęs. Jei Afganistano operacija pasibaigs sėkmingai, galima tikėtis visų radikalių islamo atšakų sumenkėjimo.

Ar „Afganistano projektas“ bus baigtas 2002 m.? Optimistai sako taip, pesimistai – niekada, teisybė, matyt, kur nors per vidurį, tai byloja, jog kelias į pasaulį be terorizmo netrumpas.

III

Be Afganistano pasaulyje gausu ir anksčiau pradėtų, bet iki šiol nebaigtų projektų.

Vienas jų – NATO plėtra. Debatai dėl vadinamos antrosios plėtimosi bangos, turėję visu karštumu vykti 2001 m. rudenį, po rugsėjo 11-os kiek sumenko, tačiau esminiai klausimai

amžina Europos problema – Rusiją ir pastarojo meto tarptautinės politikos tendencijas?

Atrodo, į pirmąjį klausimą jau atsakyta. NATO plėtros proceso kaip ilgalaikės politikos tendencijos šalininkų pastebimai mažėja, JAV administracijos pareigūnai ne kartą tvirtino, kad plėtra tikrai įvyks. Jei taip, tai natūralus klausimas – kaip plėtra atrodys geografiškai. Šiuo klausimu nuomonės vis dar gerokai skiriasi. Maksimali plėtra, priimant visas norą pareiškusias valstybes, padidintų aljansą net dešimčia šalių. Tačiau nelabai realu, kad jau 2002 m. Albanija, Makedonija, Kroatija būtų pakviestos. Minimaliausias variantas – Slovakija ir Slovėnija – nelabai panašus į tikrą plėtros bangą. Tai veikia nedidelis „taktinis manevras“, leidžiantis padaryti kiek patogesnę NATO žemėlapi – sukurti geografinį tiltą tarp NATO ir jos narės... Vengrijos, kuri kol kas neturi sienos su jokia aljanso šalimi. Tokia NATO plėtra, jos šalininkų nuomone, būtų mažiausiai skausminga ir Rusijai, vis dar prieštaraujančiai pačiam

Realiesni atrodo penkių arba septynių šalių pakvietimo scenarijai. Pirmasis reikštų, kad su minėtomis šalimis pakvietimus gautų Baltijos valstybės, o antriu atveju – dar Rumunija ir Bulgarija. Šių dviejų pliusai – geografija, nes jos šalia regiono, kur NATO vykdo svarbias misijas, o minusai – silpna ekonomika, pastebima politinė suirutė, netoli pažengusi kariuomenės reforma.

Tikruoju NATO plėtros „lakmuso popierėliu“ tampa Baltijos šalys. Jų pakvietimas į aljansą būtų išties strateginis žingsnis. Tai emocinis žingsnis, realus vadinamosios Naujosios Pasaulio tvarkos ir „Europos be sienų“ idėjos įtvirtinimas. Dauguma ženklų šiandien sako, kad Baltijos šalys NATO tikriausiai bus... na, jei neatsitiks kas nauja netikėta. Bet juo toliau, juo labiau Baltijos šalių narystė NATO tampa panaši į norą pasirašyti draudimo polisą ateičiai, apsidrausti nuo galimų politikos netikėtumų Rytuose. NATO narėmis tapusi Lietuva, Latvija ir Estija atsidurs... pagaliau geroje pusėje... na, ir po to toliau... naujos problemos, nauji uždaviniai.

Plėtra, pakviečiant Baltijos šalis ar bent vieną, geriausiai pasiruošusią – Lietuvą, derėtų su naujomis santykių su Rusija viltimis – partnerystės viltimis. Jeigu tik Rusija pasiryš realiai partnerystei. Kol kas tokio pasiryžimo nesama, nors pasirodė svarstymų apie NATO-20, kur Rusija turėtų gana daug sprendžiamųjų galių. Rusijos politikai vis dar mąsto geografinėmis kategorijomis – NATO greta Rusijos – „pavojus šaliai“. Rugsėjo 11-a parodė, kad geografiją ne itin sunku apeiti, galima smogti net JAV. Tačiau mąstymo stereotipai sunkiai įveikiami.

Kitas Europos integracijos frontas – ES, dėl kurios derėtis turėtų būti baigta.

2001 m. derybas Lietuva vedė taip sėkmingai, kad derybininkai ėmė pamiršti Lietuvą, kaip vis atsiliekančią. Lietuva sugebėjo užbaigti daugiau derybinių skyrių nei kaimynės, iš pradžių aplenkdamą latvius, o po to ir estus... Taigi užtarnauta euforija,

Afganistanas, Kabulas. 2001 m. gruodžio 16 d. EPA-ELTA

liko. Ar NATO apskritai plėsis? Kurios šalys bus kviečiamos įsijungti į aljansą? Kaip keisis geostrateginė situacija Europoje, turint galvoje

procesui. Priešininkų nuomone, tokia plėtra (pašaipiai vadinama *slow-slow*) rodytų NATO bejėgiškumą, bailumą ir politinės valios trūkumą.

nors lietuviai dėl savo charakterio bruozų jai gana abejingi.

Na, o kaipgi pati Europa, nutarusi, kad ilgalaikes lenktynes laikas baigti ir kad iš 12 kandidačių bent 10 pasiruošę. Ar iš tikrųjų varžybų reikėjo? Ar ne klystkeliais ėjo ES, bandydama ant Vidurio Europos šalių kailio visus modelius ir eksperimentus? Argi prieš gerus penkerius metus nebuvo aišku, kad, išskyrus Rumuniją ir Bulgariją, kandidatės turi šansų greitai pasirenkti narystei?

Europa pastaraisiais metais daugiau gyveno būsimoju euru, o ne naujomis narėmis. Eurui naujieji prasidėjo neblogai, tad gal po geros jų pabaigos ateis ir viltingi pasiūlymai ES kandidatėms.

IV

Nebaigtų projektų sąrašą galima tęsti. Nepamirštami jame Balkanai, kurių problemos jau dešimtmetį „sprendžiamos“ racionaliais apskaičiavimais, su dideliais pinigais ir bendromis Europos pastangomis. Taip ir paklystame diskusijose, kas vis dėlto kaltas – ar Balkanų „specifika“, ar Europos saugumo politika, niekaip nerandanti patikimo rakto.

Per dešimtmetį Vakarų reakcija į Balkanus keitėsi daugybę kartų – nuo visiško ignoravimo iki įkyraus kišimosi vos ne į skirtingų etninių bendrijų miegamuosius. Nei vienas, nei kitas kraštutinis lauktų rezultatų nedavė. Tik po Vukovaro ir Dubrovniko tragedijų vokiečių bei austrų politikai ėmė abejoti Miloševićiumi ir remti Kroatijos bei Slovėnijos nepriklausomybę. Po įkyriai pripiršto Sarajevui ir karą išprovokavusio referendumo Bosnijoje imta tvarkyti šią šalį popieriniais sprendimais ir deklaracijomis. Bergždžiai. Galiausiai Deitono taikos sutartimi lyg ir pasiekta viskas, ką buvo galima pasiekti.... Bet ar tikrai tai buvo pasiekimas? Dar ir šiandien Bosnijos gyventojai beveik taip pat noriai balsuoja už savus nacionalistus, kaip tai darė prieš dešimt metų. Balsuoja, nes už juos kovojo. Šiandien dėl

Europos ir visos tarptautinės bendrijos kišimosi aktyviai kovoti nebegali, tai bent balsuoja. Beje, stebint ESBO, NATO ir visoms kitoms tarptautinėms saugumo organizacijoms... Kad ir kur tai nutiktų... Bosnijoje ar Kosove...

Ar Balkanai gali būti integruoti į Vakarų Europos struktūras? Kiekvienam šiandien aišku, kokios skirtingos tos pokomunistinės šalys, kokie nepanašūs Balkanai į Baltijos šalis ir tradicinę Vidurio Europą... tai vis Balkanai, lyg ir Europa, lyg ir ne... Ar nebe?

Kiekvienais metais Balkanų projektas atidedamas dar metams. Nelabai kas tiki, kad 2002 m. bus tie, kuriems baigiantis vilčių nereiks ir vėl pratęsti.

Nelabai kas tiki, kad 2002 m. bus ir Vidurio Rytų taikos projekto pabaiga. Izraelio valstybės raidos negalima netgi pavadinti tęstiniu projektu, nes keičiantis jo vykdytojams ir projektuotojams, keičiasi ir politika.

Buvo politikos projektas – „žemė už taiką“, – jis iš dalies pasiteisino, buvo politika „sambūvis ir laipsniškas Palestinos valstybės kūrimas“ – jis sužlugo rimtai nė nepradėtas. Žlugimo priežastis paprasta – planas pradėtas įgyvendinti nesutarus, ko tiksliai juo siekiama, tiesiog tikintis, kad gyvenimas sustatys viską į savo vietas. Paaiškėjo, kad situacija palestiniečiams nepalanki, jie priešinasi. Priešinasi taip, kaip moka.

Šiandien Izraelio premjeras nori atgaivinti kadaise jau siūlytą, bet taip pat neįgyvendintą projektą – palestiniečių autonomiją be radikalų ir Arafato. Prieš 20 ir daugiau metų Izraelio vadovai sakė norį derėtis su palestiniečiais, bet ne su Palestinos Išlaisvinimo organizacija, vėliau buvo priversti pripažinti, kad būtent PIO yra tikroji palestiniečių atstovė...

Dabar Šaronas vėl bando daryti kažką panašaus. Jo teigimu, Arafato strategija – teroro strategija, tad ar galima ką nors realiai sutarti su Arafatu, kuris nieko nekontroliuoja ar kontroliuoti nenoriš? Jei nieko nekontroliuoja ir nėra atsakingas už viską, kas vyksta autonomijoje, turi atsista-

tydinti užleisdamas vietą tiems, kurie kontroliuoja, o jei kontroliuoti nenori, turi būti tiesiog nušalintas.

Tačiau ar yra realus pakaitalas Arafatui? Jei ne, tai pačią savivaldą reikėtų tiesiog naikinti. Ji juk savaime nenusisekęs projektas. Argumentų naikinimui yra, juk ten *Ham*as, įvairūs džihadai ir radikalai. O ir ryšių su talibais galima rasti, juk neatsitiktinai Izraelis skelbė karą terorizmui su tokia pat retorika kaip ir JAV.

Tačiau kariauti Vidurio Rytuose reikia kitaip. Liūdna, bet peršasi mintis, jog kaip tik čia jau seniai vyksta civilizacijų konfliktas. Kol kas dar nepripažintas, gal pakankamai lokalizuotas, bet grasinantis tapti rimto globalaus karo užuomazga.

Civilizacijų konflikto laimėti neįmanoma. Tad Izraelio karas, nepaisant fizinio pajėgumo, neperspektyvus. Palestinos politikams jis net savitai naudingas, nes stimuliuoja simpatijas šiai arabų bendrijai, kompensuoja fizinį ir politinį silpnumą. Palestiniečiams sunku su Arafatu, kuris per daug prisizadėjo Vakarams, yra gerokai nemėgiamas „savose“ valdose, tačiau atsisakyti Arafato reikštų įgyvendinti Šarono scenarijų.

V

Rašinio apimtis neleidžia detalčiau panagrinėti visų šių dienų konfliktų, visų niekaip nebaigiamų politinių projektų.

Štai Indijos ir Pakistano kivrčas trunka nuo pat šių valstybių atsiradimo, o pastaruoju metu jo peripetijos žada net branduolinį konfliktą. Net ir be branduolinio ginklo karas tarp šalių, priklausančių didžiausių pasaulio valstybių dešimtukui, nėra lokalus konfliktas. Jo ištakos lyg ir paprastos – musulmoniškas Kašmyras savo vietinio valdovo valia atsidūrė ne toje pusėje, kurioje formaliai turėjo būti. Pakistanas vaduoja „brolius musulmonus“, Indija gina savo amžinai „teisėtą ir suverenią“ teritoriją. Abiejų pasirinkimas šventas ir nepaminamas. Konfliktas leidžia šalims išlaikyti ne-

kalta šventumą, taika reikalautų neva nešvaraus politinio sandėrio.

Nieko naujo Taivano ir Tibeto klausimu, nieko naujo Filipinuose ir Indonezijoje, ta pati buvusi Birma ir esama Kambodža. Visi politiškai nepalengiami. Niekas nebaigta. Tai Azija.

Angoloje ir Siera Leonėje tęsiasi nepabaigiamas pilietinis karas, ir jo baigti, atrodo, negalima niekaip kitaip, kaip leidžiant priešininkams tiesiog „išsikariauti“. Neaišku, kaip bus Ruandoje, Ugandoje ar Konge. Ant karo slenksčio Zimbabvė, kur valdančiosios partijos šalininkams tiesiog leidžiama plėšikauti opozicijos sąskaita. Kur ten svajoti apie kokią nors demokratiją. Tai Afrika.

Demokratija netriumfuoja taip, kaip tikėtasi, ir Lotynų Amerikoje. Kadai se vienoje perspektyviausių valstybių pasaulyje – Argentinoje – įsivyrąja visiškas chaosas, kilęs dėl visai gražiai atrodančio valdžios noro saugoti „vargstančią“ liaudį nuo rinkos ekonomikos negandų. Populizmas romantiškas ir lengvas – paprasčiau skolintis ir įtikti mitiniam žmogui iš gatvės, negu realiai ir, deja, skausmingai imtis kasdienio gyvenimo tvarkymo. Nematyti žudynių pabaigos Kolumbijoje, didelės viltys, dėtos į naująjį Peru prezidentą, gerokai blanksta. Demokratija Lotynų Amerikoje ne tokia, kokios mes mokėmės iš savo vadovėlių.

Atrodo, kad iš didžiųjų vilčių, jog Šaltojo karo pabaiga pakeitė pasaulį,

liko tik vilčių likučiai. Vidurio Europa lieka bene vienintelis regionas, kur demokratija, rinkos ekonomika ir taip gloriškuotas „naujasis mąstymas“ gyvuoja. Aišku, Vidurio Europa turi savo tikslą – tapti Europos Vakais, ir yra vilčių, kad tai pasieks. Jei Vidurio Europos vakarietinio projekto pagaliau bus įgyvendintas. Tokie tad lokalūs globaliųjų permainų rezultatai.

VI

Apžvalgą norėčiau baigti ne visai politiniu akcentu, nors turinčiu ir gilią politinę prasmę.

Pasirodė informacija, kad pavyko klonuoti žmogų.

Sakoma, kad yra dvi klonavimo rūšys. Viena – klonavimas terapijos tikslais, mutacijas patyrusių ląstelių ar audinių pakeitimas sveikais, išaugintais iš nedefektyvių ląstelių. Kita – reprodukcinis klonavimas, siekiant tolesnėje perspektyvoje gaminti genetines esamų organizmų „kopijas“ ar net konstruoti norimą genų rinkinį turinčius organizmus.

Prieštaravimų terapiniam klonavimui negirdėti – ligas gydyti reikia. Tačiau politinis, biologinis, socialinis, pagaliau civilizacinis klausimas – galima ar negalima kurti genetines dabar gyvenančių ar praeityje gyvenusių žmonių kopijas? Tiesa, aišku, kad kol kas su žmogumi nepavyksta pa-

daryti to, kas pavyko su avele Doli ir paršeliais, tačiau klonavimo techninis įgyvendinimas jau netoli.

Klonavimu iš esmės daroma tas pat, kas ir praeityje daryta su gyvūnais, t. y. donoro ląstelės branduolys persodinamas į kitą ląstelę. Branduolys, turintis visą donoro genetinę informaciją, leidžia naujai gautai ląstelei vystintis teoriškai sukurti donoro genetinę kopiją. Iki šiol paskelbti klonavimo, įvykdyto privačios JAV biotechnologijos bendrovės *Advanced Cell Technology* (ACT), pasiekimai rodo, kad imtasi veikiau terapinio klonavimo, tačiau žiniasklaidai ir publikai jau vaidenasi milijoniniais tiražais gaminami mocartai iš mėgintuvėlio.

Galima viltis, kad įstatymai, reguliuojantys reprodukcinį klonavimą, atsiras greičiau nei vaikai iš mėgintuvėlio, projektas bus baigtas anksčiau, nei kils pagunda vaikams atsirasti ne iš meilės, tačiau be visų teisinių formalumų esama ir kur kas keblesnių moralinių klausimų. Ar tie, norintys savųjų ir savo garbinamųjų kopijų, imsis atsakyti, kad iki šiol sukurtas pasaulis yra tobulas, ir mes nenorime nieko daugiau?

Ar mūsų niekaip nebaigiami projektai rodo, kad nesugebame kurti pasaulio tokio, kokio net nuoširdžiai norime? Ar ne geriau pasikliauti tikėjimu, viltimi ir meile? Iš čia kils idėjos esamiems ir būsimiems projektams užbaigti. ❧

Dievybės-Kultūros įnoriai

TOMAS DAUGIRDAS

„Vis dėlto – jokios šventvagystės: Dievybė-Kultūra, kaip ir dera, lieka amžina, bet jai statoma nauja šventovė, ir čia bus praktikuojami nauji garbinimo ritualai.“ Ši frazė patraukė akį vartant kultūrraščio „Kultūros aktualijos“ puslapius. Būtent kaip pasišventimą šiai dievybei savo kultūrinės veiklos tikslus kintančioje realybėje apibrėžė kito Lietuvos kultūrinio žurnalo redaktorius. Šis išpažinimas yra labai iškalbingas, nes itin tiksliai nusako tikrą, siaubą keliančią padėtį: kultūra Lietuvoje iš tiesų betampanti bedvasiu stabu.

Įsivaizduokime Dievybės-Kultūros šventyklą. Kaip ir kiekviena kita dievybė, kultūra turi garbintojų ir jos šventyklą prižiūrinčiųjų luomą bei reikalauja iš jų visiško pasišventimo, galutinio atsidavimo. Todėl tie žmonės, kūrėjai ir palaikytojai intelektualai, krauną savo interesus, laiką, pastangas, kūrybines galias ant kultūros aukuro, reikalauja išskirtinės nepašvęstųjų pagarbos savo asmeniui. Ten tvyro ramybės, pagarbos ir garbinimo nuotaika, nekyla jokių prieštarų, neišsiliesnoja jokios aistros. Kasdienių, rimties paženklintų ritualų nesudrumsčia joks už šventyklos sienų esančio pasaulio šurmuly. Kultūra nuo jo apsaugota... Ar šis paveikslas labai nutolsta nuo mūsų kultūros realijų?

Žinia, kultūros garbinimas nebūtinai susijęs su jos gyvybingumu. Gyvos kultūros kasdienybė iš principo neturėtų skirtis nuo mums įprastos gyvenimo kasdienybės. Gyvenime vyksta įvairiausių dalykų: žmonės barasi, draugauja, myli ir neapkenčia. Čia rezgamos pinklės, smulkaus keršto ar susidraugavimo planai. Gyveni-

mo kasdienybėje yra trumpalaikių ir ilgalaikių dalykų. Tai, kas vakar atrodė labai svarbu ir nauja, šiandien gali staiga tapti pasenusiu ir niekam neįdomiu dalyku. Pažįstamas, prieš pusmetį buvęs linksmas pašnekovas, šiandien gali būti visai praradęs ūpą ir vengti bet kokios draugijos. Gyvumą natūraliai palaiko nauja diena, atnešdama džiaugsmus ar nelaimes, priverčiančias peržiūrėti ankstesnius vertinimus. Niekas nesiginčys, kad kultūros gyvenimas skiriasi nuo natūralaus, tačiau bet kuriuo atveju tai turi būti gyvenimas, o ne ritualinės praktikos. Jame ne tik gali, bet ir turi atsirasti naujovių, kilti kultūrinių priešpriešų bei netikėtų kūrybinių proveržių.

Mūsų kultūros leidiniuose skelbiama nemažai kultūrinių diskusijų, pasisakymų, apžvalgų bei analizų. Sprendžiant iš jų, atrodytų, kad kultūrinis gyvenimas Lietuvoje virte verda. Tačiau kodėl skaitant daugelį leidinių, apima gilus nuobodulys? Atrodo, kad nors ir vyksta tiek daug kultūrinių įvykių, kultūrinio gyvenimo nėra. Tarkime, spausdinamas koks nors interviu su kultūros veikėju ar, dar blogiau, diskusija kultūrai „aktuali“ klausimu. Bet nesitikėkite ten atrasti užsimezgsią ar užmegztą kultūrinę intrigą. Čia bus itin mažai ne tik asmeninio žmogiško, bet ir kultūrinio rūpesčio, net jei tas rūpestis ir deklaruojamas. Dažniausiai niekam neįdomu ieškoti savo tiesos ar išsiaiškinti kito nuomonę. Diskusijose susitinka vienas kito rangą atitinką kultūros žyniai, užsidėję ženkli-

nančias kaukes bei besirūpiną tik tinkamai atstovauti įsivaizduotai kultūros dievybei. Tokioje situacijoje netiktų klausti apie galimybę išsižiebtį kokiai ateityje gal sustiprėsiančiai bei kultūriniais tekstaais pasklisiančiai kultūrinei aistrai, meilei ar neapykantai.

Džiugu, kad Lietuvoje yra nemažai kultūros asmenybių, kultūros kūrėjų. Kita vertus, pražūtingas kultūrai yra pas mus toks įprastas kultūros kūrėjo, kultūrinės asmenybės neliečiamumas. Sudievintoje ir dievinamoje kultūroje neišivaizduojama, jog kuris nors kultūros kūrėjas, sukūręs vieną tikrai vertingą ir visų pripažintą veikalą, po to gali iš tinginystės, nenoro ar tam palankios aplinkos nenuveikti nieko vertinga. Kas išdrįstų mesti akibrokštą bei kritiškai vertinti kūrėjo kelią? Juk Dievybės-Kultūros šventykloje sukurti dalykai bei sukūrusiojo asmuo mums yra neatskiriami. Juk manome, kad kultūros žynio asmuo, o ne jo padaryti ir daromi darbai, iš tikrųjų atstovauja kultūrai.

Pagrindine kultūrine-ritualine praktika yra tapęs dabar itin paplitęs asmenybę garbinančių recenzijų apie kokį vidutinišką jos veikalą rašymas. Palankus, draugiškai kritiškas atsiliepimas apie kurį nors kultūros reiškinių tuoj pat priimamas kaip abso-

liutus priešiškus, netgi sąmokslas to reiškinių kūrėjo atžvilgiu, siekiant visiems laikams jį sunaikinti ne tik kaip kultūros žmogų, bet ir apskritai kaip asmenį. Nenuostabu, kad kultūros bare dirbantys žmonės, kaip ir visi kiti, nori už savo

darbą būti pagirti, tačiau vietinių kultūros kūrėjų noras būti garbinamiems daro neįmanomą bet kokią, net pozityvią kritiką, o kartu ir bet kokią kultūrinę sąveiką.

Kultūros dievybės galios žavesiui neatsispiria ir sprendėjai dėl Nacionalinės premijos skyrimo. Iš tiesų, Justinas Marcinkevičius yra garsus Lietuvos poetas, tačiau ar vien tai yra pakankama sąlyga, jog jam iki gyvenimo pabaigos būtų teikiamos visos įmanomos premijos. Tačiau bus, jei ir toliau liks nuostata kultūroje pastebėti ne jos gyvenimą gaivinančius, įvairinančius kūrinius, o arčiausiai sustingusios kultūros dievybės altoriaus esančius „amžinąją“ kultūros ugnį kurstančius kultūros žynius. Naujų kultūros reiškinių neatsiranda savaime. Jie reikalauja ne tik kūrėjo pastangos, bet ir aplinkos pasirengimo juos priimti. Nejau dešimt metų yra per trumpas tarpsnis naujiems kultūros reiškiniams pastebėti bei juos įvertinti?

Akivaizdu, jog toks sudievinantis požiūris į kultūrą, kultūros kūrėją bei pačių kūrėjų besąlygiškas troškimas būti bet kokia kaina palankiai įvertintiems paveldėtas iš sovietmečio. Tačiau kaip tik sovietmečiu ir nebuvo kultūros kaip kasdienybės, kaip gyvenimo būdo ir poreikio. Dominuojantis kultūros kūrėjų tikslas bei vienas kūrybos stimulų buvo noras patekti į privilegijuotų kultūros kūrėjų sąrašą bei ten išsilaikyti. O tame kelyje už bet kokios, net menkiausios kritikos buvo linkstama, ir ne be pagrindo, įžvelgti Partijos nenorą, kad vienas ar kitas asmuo taptų išrinktuju kultūrą kurti. Ko gero, kaip tik tada į kultūrą nustota žiūrėti kaip į kultūros reiškinių dinaminę, visuomenės vertybinius poreikius išreiškiančią kasdienybę. Kultūra tapo oficialiai patvirtintų „kultūros“ kūrėjų bendrija, kasdiene duoklė atiduodančia visaregei, visagalei, baudžiančiai, apdovanojančiai ir dovanojančiai sistemai.

Kaip tik sovietmečiu, itin gausios kultūrinės produkcijos laikais, kai

kultūros buvo matoma daug ir visur, kai ji klestėte klestėjo, ji buvo nustumdyta. Rengiant kultūrininkų įvairiopus veiklos minėjimus, statant jiems paminklus, visuomenė kartu buvo pripratinta kultūrą suvokti kaip jai svetimą dalyką, kaip šventovę, prie kurios negali prisitarti kultūros nepašvęstieji. Įsigalėjo ir nuostata, kad kultūros veikėjai ir kūrėjai esą išskirtiniai, uždarame pasaulyje gyvenantys antžmogiai. Kad jų neveikia visuomenės kasdienybė, bet jie ją formuoja.

Atrodo, sovietmetis jau praeitis, bet požiūryje į kultūrą neatsirado jokių naujovių. Šiandien nėra visaregės kultūrą tvarkančios sistemos, bet jos vietą kultūrininkams užėmė pati sudievinata kultūra. Šiandien, kiek apgriuvus senoms struktūroms, įsitvirtina nuostata kultūrą „saugoti“, „ginti“ bei „atkurti“. Žinoma, sielodamiesi dėl visuomenės kultūros nuosmukio, tuo dažniausiai rūpinasi sovietmečiu itin aktyviai „kultūrą“ kūrę veikėjai. Net imamasi ryžtingų priemonių: kultūrininkų pastangomis įsteigiamas Lietuvos kultūros politikos institutas, rengiantis grandiozinį Kultūros kongresą. Vienas jo iniciatorių Arvydas Juozaitis nedviprasmiškai nurodo: „Kultūros kongresas ir yra toji idėjų kalvė, prioritetų formavimas. Jeigu nesusirinksime visi, tai beliks atidaryti kasą ir nežinia kam išdalyti pinigus“. Atrodo, jog kaip tik tokie kultūriniai sambūriai matomi kaip gelbėjimosi priemonė kultūrininkams, siekiantiems atstatyti dabar jau gerokai apgriuvusią sieną tarp kultūringos visuomenės ir šiaip visuomenės, tarp kultūros šventyklos ir prastuomenės. Ant jos užlipę išpažinėjai galėtų skleisti nepašvęstųjų pasauliui dievišką kultūros šviesą, berdami ant jų galvų savo pačių sukurtą kultūros gausą.

Kokios šiandien yra didžiausios kliūtys kultūriniam gyvenimui atsinaujinti? Akivaizdu, jog kultūrai šiandien trūksta pinigų, idėjų, bet labiausiai – kurti galinčių asmenybių.

Tačiau ar esama sąlygų joms atsirasti, ar kuriantis žmogus turi galimybę greitai pakliūti į kultūros pasaulį? Tikrai nereikėtų turėti iliuzijų, jog kūryba ir yra pagrindinis kelias, kuriuo einant patenkama į Dievybės-Kultūros šventyklą bei tampama pripažintu jos garbintoju. Idant tai įvyktų, reikia „dalyvauti“ kultūroje. Tai reiškia lankytis kultūrinuose sąskrydžiuose, sambūriuose, kongresuose, vaikščioti į minėjimus, kultūrinio garbinimo vakarus ir galiausiai tapti vienos ar keleto kūrybinių, kultūrinių ar pan. sąjungų nariu. Kaip tik taip – perimant ritualines kultūrinės praktikas, įrodant ištikimybę luomui – ir įveikiamas būtinas etapas patenkant į pripažintų kultūros kūrėjų gretas, iškovojant įvertinimą.

Būtų neįtikėtina, kad koks nors niekam nežinomas, antai lietuvių kalbos mokytojas sukurtų romaną ar publicistinių apžvalgų ciklą, kuris greit jį išgarsintų bei padarytų Lietuvoje pripažintu publicistu ar rašytoju. Tai neįsivaizduojama ne vien dėl to, kad kultūriškai pasyviai visuomenę sunku būtų sudominti aukšto lygio pasiūla. Mes esame išmokyti brėžti labai aiškia linija tarp gyvenimo kultūros pasaulyje ir už jo, tarp kultūros formuotojų ir formuojamųjų. Gyvenantiesiems abiejuose pasauliuose, ko gero, net nešauna mintis, kad žmogus, nepriklausęs oficialiai pripažintam kultūros luomui, galėtų bent jau vidutiniškai kurti. Kita vertus, iš anksto kaip į kultūros raidai itin svarbų žmogų žiūrima į kūrėju apsimitantį niekam neįdomų funkcionierių. Juolab kad jis ne tik „kuria“, bet ir formuoja kultūros „prioritetus“.

Kultūros dievybė, kaip ir kiekvienas kitas įnoringas, baudžiantis ir apdovanojantis stabas, reikalauja aukų. Ar nenuviltina taip, jog kaip kasdienė auka jam prie kojų užgesti sudedamos naujos idėjos, grasančios jam suteikti neatpažįstamą pavidalą bei mirtinai išgašdinti į jį įsistebeilijusį žynį? Ar vardan Dievybės-Kultūros išsaugojimo neaukojama gyva kultūra? ❧

KELIOS DIALOGO FILOSOFIJOS KEISTYBĖS

Dalia Zabielaite

DIALOGINIO KONSTRAVIMO VS DEKONSTRAVIMO PERSPEKTYVA

MARTINAS BUBERIS: [V]isais laikais tvyrojo nuojauta, jog žmogus pasireiškia kaip žmogus kaip tik tuo, kad jis įžengia į esmės santykį, maža to – kad tik tuo ir tik per tai jis pasiekia jam skirtą teisėtą (*gültigen*) dalyvavimą būtyje [...].¹

XIX a., galbūt poeto pranašiška išvalga nujausdamas naujos epochos saulėtekį, o gal nepailstančio klajūno dvasia ilgėdamasis to, kas, jo šimtmečio akimis, (ne) sugražinamai prarasta, vokiečių poetas Friedrichas Hölderlinas parašė žodžius:

*Daugel nuo pat ryto,
Kai esame pašnekesys ir vienas kito klausomės,
Patyrė žmogus.²*
(vertė Gintaras Beresnevičius)

Grįžimu prie Vakarų kultūros ištakų šis Švabijos poetas ieško ne kokių nors anachronizmų, o žmogui iš principo reikšmingos pirminės būties galimybės sąlygos, kurią nusako žodžiais „kai esame pašnekesys“. Vedamas ilgesio dalyvauti būtyje, jis pastebi, jog šio dalyvavimo galimybės – pašnekesio – būta ten, apie ką viename eilėraštyje sušunka: „O palaiminta Graikija!“, kituose – vieną po kito minėdamas graikų Menoną, Diotimą, Dionisą, Mnemosinę ir kt. Savo poetinę kūrybą Hölderlinas nukreipia Antikos graikų link, idant kaip pirmapradiškai graikišką būties patirtį susigražintų pašnekesio galimybę. Šiuo požiūriu, regis, galima numanyti, kodėl vėlyvojo kūrybos laikotarpiu eilėraščius jis datuodavo ne XIX a., o kitų šimtmečių datomis. Matyt, šitaip siekė nutylėti parengties tylėjime sustingusį savąjį laiką. Tačiau Hölderlinas išvelgė ir kitą dalyką – kad to šimtmečio dabartyje „prasideda nauja Kūrimo valanda“, kaip lemiamas posūkis Vakarų (poetinio, o gal ir filosofinio) mąstymo istorijoje. Mat tai metas, kai nutikrovintas ir parengties tylėjime nugrimzdęs Vakarų pasaulis laukia, kada atsinaujins užmirštas žmogaus ir pasaulio dialoginis susietumas.

DALIA ZABIELAITĖ (g. 1970) – filosofijos daktarė (2001), VDU Filosofijos katedros lektorė.

Kitame, jau XX a., Buberis (taip pat Vokietijoje, tačiau ne tik vokiečių) prabyla kitaip, savo filosofinį tekstą neįprastai pradėdamas ketureiliu:

*Švytėjimas pasaulių ir tamsa beribė,
Sekli akimirka ir amžinybės troškulys,
Regėjimai, tikrovė ir kūryba –*

Yra ir buvo pokalbis tik mudviejų su tavimi. (D 46)
(vertė Tomas Sodeika)

Eiliuota forma čia bylojama apie pokalbį, kuris ne tik „buvo“ praetyje, bet ir „yra“ dabartyje. Būtent šis pokalbio dabartiškumo aktualios galimybės suvokimas XX a. atsiveria naujojo mąstymo, t. y. dialogo filosofijos, perspektyva; perspektyva, kurioje pokalbis traktuojamas kaip užmiršta ir vėl prisiminta žmogui esmiška galimybė teisėtai dalyvauti būtyje.

Buberis, kaip ir kitas žymus dialogo filosofijos kūrėjas Emmanuelis Levinas, nėra nežinomi Lietuvos filosofinio gyvenimo kontekste. Turime kelių jų veikalų vertimus į lietuvių kalbą (žr. išn. 1 ir 15). Tačiau paėmę į rankas kurią nors šių knygų ir pasikliaudami savais filosofinių tekstų vertinimo įpročiais, švelniai tariant, nustembame: ar antai su lengvai paskaitomu Buberio „Aš ir Tu“ dera teksto, kaip *filosofinio* teksto, pavadinimas?

R. G. SMITHAS (Buberio vertėjas į anglų k.): Svarbu klausiti – su kokiomis išankstinėmis nuostatomis kiekvienas skaitytojas paims į rankas Buberio veikalą, ypač šią knygą, ir ko tikėtis iš jos. Be abejo, ši klausimą nėra įprasta klausiti skaitant daugelį kitų autorių, tačiau čia – tiesiog būtina.³

Iš tiesų Buberio tekstai yra ypatingos rūšies: jie išsyk sugriauna pernelyg įprasto filosofinio tekstinio kalbėjimo lūkesčius. Kaip tik todėl Buberio vertėjas *Ich und Du* angliško vertimo įvade tiesiog negali neperspėti potencialių skaitytojų – ši knyga pirmiausia nustebins

¹ Buberis, M., „Pabaigos žodis“, in: Idem, *Dialogo principas II*, vertė Tomas Sodeika, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 193. Buberis toliau bus cituojamas nurodant puslapio numerį ir laikantis šių santrumpų: AT: „Aš ir Tu“ (in: *Dialogo principas I*, vertė Tomas Sodeika, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998); D: „Dialogas“ (in: *Dialogo principas II*); KL: „Klausimas pavieniui“ (in: *Dialogo principas II*); TP: „Tarpžmogiškumo pradai“ (in: *Dialogo principas II*).

² Hölderlinas, F., *Eilėraščiai*, Vilnius: Aidai, 1995, p. 139.

³ Smith, R. G., „Translator’s Preface to the Second Edition“, in: Buber, M., *I and Thou*, Edinburgh, 1999, p. 3.

„revoliuciniu savo turinio paprastumu“⁴. Kiek kitaip tai patvirtina Buberiui dvasinę giminystę jautęs Levas Šestovas, apie jo veikalus *Ich und Du* bei *Zwiesprache* pastebėdamas: „Regis, žmogus tik dalijasi su jumis savo išgyvenimais, žodžiais perteikia savo asmeninį, individualų patyrimą“⁵. Tad kurgi dingio mūsų tenkinantis filosofinio teksto magiškas sunkumas? Bet jei drauge su Peteriu Sloterdijku paklaustume kitaip, ciniškai: „O ar nėra tokios filosofijos, kuri mums ‘sena kaulėta ranka’ sraigtu nevarytų iš galvos smegenų?“⁶ Buberis ne tik teigiamai atsako į šį klausimą, bet ir, perfrazuojant Sloterdijką, „sraigtu negrėždamas galvos“, nori pasakyti išties kažką svarbaus. Bėda tik ta: kaip adekvačiai suprasti to, ką sako jo tekstai, filosofinę prasmę? Tai ne vienintelis nelengvai atsakomas klausimas dialogo filosofijos neįprastumo ar jos keistybės akivaizdoje.

C. DAVISAS (knygos apie Levina autorius): Prancūzijoje svarbiausi Levino tekstai lengvai prieinami palyginti nebrangiais leidimais ir vis dėlto, manų čia, jie veikia perkami, nei skaitomi. Nors jo kūrybos reikšmė sutartinai pripažįstama, tačiau tos kūrybos prasmingumas lieka iki galo neaiškus. Jo mąstymas, pasak vieno komentuotojo, „taip gerai ir taip menkai pažįstamas, taip dažnai schematizuojamas ir taip retai adekvačiai suprantamas“.⁷

Nesunku pastebėti Levino filosofinės kūrybos nepaaiškinamą žavesį bei jos įtaką šiuolaikiniam Vakarų mąstymui. Tačiau kiek sunkiau pastebėti jos, (ne)paisant to žavesio, dažną schematizavimą ir ne itin adekvačią supratimą. Tad kur slypi jos lengvai suprasti neleidžiantis sudėtingumas? Turinio plotmėje? Slėpiningame Levino raštų stiliuje? Jei sutinkame, kad jame, kuris lyg koks plazdantis Majos šydas gaubia jo tekstų filosofinį turinį, vis tiek nieko nepaaiškiname. Mat Levino tekstai sudėtingi kitaip negu antai Sloterdijko „ciniškai“ kritikuojama Kanto „Grynojo proto kritika“. Šio teksto atveju supratimo problema veikiausiai susijusi su įtempčiausia intelekto pastanga sekti sudėtingus diskursyvos argumentacijos vingius. O štai Levino filosofijos pagrindinis supratimo sunkumas kyla iš įtampos, slypinčios pačioje jo tekstų faktūroje: čia pilna sintaksinių pertrūkių ar semantinių šešėlių, neleidžiančių sakiniams sukibti ir nuosekliai aiškiai argumentacijos grandį.

Nepaisant tokių skirtumų, Buberio ir Levino filosofinę kūrybą neabejotinai sieja dialogo principas. Tačiau ką reiškia – *dialogo* principas? Ar *dialogas* čia implikuoja tą dialogo formą, kuria dėstoma Platono filosofinė mintis? Kaip panašiais atvejais įprasta, griebkimės žinojimo šiaudo, kurį mums siūlo „Filosofijos enciklopedija“. Čia *dialogo* sąvoka aiškinama taip:

tai tam tikra filosofinio diskurso literatūrinė forma. Didžia dalimi senųjų [Antikos mąstytojų] mąstyme iki pat Aristotelio jis traktuojamas kaip *tinkamas ir išskirtinis (proprio e privilegiato)*

⁴ *Ibid.*, p. 1.

⁵ Шестов, Л., Мартин Бубер, in: Бубер, М., *Два образа веры*, Москва, 1999, c. 543.

⁶ Sloterdijk, P., *Ciniškojo proto kritika*, Vilnius, 1999, p. 22.

filosofinio diskurso būdas. Išryškines kontūrus diskusijos, sudarytos iš klausimų ir atsakymų, tarp asmenų, jungiamų bendro tyrinėjimo intereso, ilgainiui dialogą Sokratas ėmė traktuoti kaip „nuomonės“ kritikavimo modelį. Galiausiai Platonas jį apibrėžė kaip kelią, t. y. dialektiką, vedančią į tiesos įžvalgą. [...] Šiuolaikinė filosofija dialogui teikia didžiulę reikšmę, ypač vadinamoji „dialogo filosofija“. Čia [dialogas] suvokiamas ne kaip euristinis ir kritinis metodas, bet kaip sąlyga, konstituoja individualią sąmonę, galinčią suprasti save ir pasaulį. Ši dialogo samprata prasideda su XVIII–XIX a. vokiečių filosofija: J. G. Hammano, F. H. Jacobi, J. G. Fichte’s, W. v. Humboldto, o vėliau L. Feuerbacho darbais. Tačiau griežtesne prasme dialogo filosofija kaip mąstymo kryptis įsitvirtino po Pirmojo pasaulinio karo ir susijusi su F. Ebnerio, F. Rosenzweigo, M. Buberio, G. Marcelio vardais.⁸

Įsikibę šio šiaudo, regis, jau turime šiokią tokią (šiaudinę?) atramą su joje ryškėjančia perskyra tarp dviejų skirtingų dialogo sampratos aspektų. Pirmojo: Antikos graikų nutiesto dialoginio/dialektinio filosofavimo kelio. Ir antrojo: XX a. pradžioje (ne)tikėtai intensyviai imto grįsti *kitokio* – dialogo filosofijos – kelio. Apie pastarąjį kol kas galima pasakyti tiek – jis tikrai nėra *grynai* graikiškas.

Ką išvystume, jei turėdami šią perskyrą prieš akis, sykiu su Hölderlinu nuskubėtume Antikos graikų link? Čia sutiktume Platono Sokratą, kurį savo darbuose nesyk mini Buberis – kaip dialoginio gyvenimo įvaizdį, tačiau įvaizdį su tam tikromis išlygomis. Net ir sutartinai laikydami Sokratą išties dialoginės asmenybės pavyzdžiu, Platono atveju jau turėtume būti atsargūs. Kaip žinia, jis gyvą Sokrato dialogą transformavo į dialektinę mintį įforminantį literatūros žanrą ir taip filosofuojantį subjektą pastatė į iš esmės monologinio kalbėtojo poziciją. Platono „Teaiteto“ ar „Sofisto“ apibrėžimu, dialogas traktuotinas kaip sielos pokalbis su savimi⁹, ir ši traktuotė ilgainiui tapo dialektinio mąstymo sampratos pagrindu. Su Atėnų mokykla prasidėjęs dialoginis/dialektinis veržimasis į žinojimą kaip tik ir pagrindė kelią, kuriuo jau kelis tūkstantmečius keliauja Vakarų (monologinis) mąstymas. Tačiau tai nėra tas pats kelias, kuriuo XX a. parūpo eiti dialogo filosofijos kūrėjams.

Aiškinant antrąją dialogo sampratą pastebėtina, kad dialoginiai santykiai aprėpia daugiau nei Platono dialoginio/dialektinio filosofavimo projektas. Kaip tik todėl nūdienos dialogo filosofijoje to „daugiau“ leidžiamasi ieškoti kita – ne vien Atėnų mokyklos – kryptimi ir kitaip – nuo dialektinio filosofavimo įprastumo atsispiriant šuoliui į dialogo filosofijos keistybės ir paprastumą. Sekant Michailu Bachtinu, kurio filosofinės estetikos įžvalgas didžia dalimi veikė dialoginė XX a. mintis, galima tarti: „Dialektika gimė iš dialogo, idant vėl sugrįžtų į dialogą aukštesniu lygmeniu“¹⁰.

⁷ Davis, C., *Levinas*, Cambridge, 1996, p. 121.

⁸ *Enciclopedia Garzanti di Filosofia*, Milano, 1994, p. 262–263.

⁹ Plg. *Theaet.* 184e; *Soph.* 263e, 264a.

¹⁰ Бахтин, М., *Эстетика словесного творчества*, Москва, 1986, c. 384.

Šis grįžimas prie dialogo, atrandamo nauju lygmeniu, traktuotinas kaip savitas dekonstrukcijos vyksmas. Ką reiškia šis vyksmas? Etimologiškai dekonstruojant patį terminą „dekonstrukcija“, nebus neteisinga tarti, jog jis žymi atogrįžą į tokį filosofuojančio subjekto mąstymą, kuris ne konstruoja (lot. k. *construere* = 'statyti', 'kurti'), t. y. kuria teorinio pasaulėvaizdžio tvirtovę, o de-konstruoja (lot. k. priešdėlis *de-* reiškia atskyrimą, pašalinimą, judėjimą 'nuo', 'žemyn')¹¹, t. y. nuo pastatyto pasaulėvaizdžio tvirtovės leidžiasi žemyn į iš esmės nepastatomą gyvenamo pasaulio konkretybę. Šia prasme galima sakyti, jog esama, viena vertus, dialogo kaip konstruojančio teorinio mąstymo ir, kita vertus, dialogo – kaip dekonstruojančio praktinės filosofijos vyksmo. Būtent su antrąja perspektyva susijusi dialogo filosofija bei jos postuluojamas dialogo principas.

BUBERIS: Visiems filosofams nuo Platono iki Nietzsche's būdingas žavėjimasis monologu net neprisiliečia prie paprastos patirties, kurią teikia tikėjimas, – patirties, kuri sako, kad kalbėjimas su Dievu yra *toto genere* kas kita negu „kalbėjimas su savimi pačiu“, tačiau, nors ir kaip būtų keista, tai nėra *toto genere* kitas dalykas negu kalbėjimas su kita žmogiška esybe. (KL 121–122)

XX a. Vakarų mąstymo horizonte dekonstruojantis grįžimas prie dialoginių santykių vyksta kita kryptimi nei ta, kuria mėgino eiti Hölderlinas. Kaip žinia, ir Levino, ir Buberio filosofinis mąstymas įkvėpimo semiasi iš senosios judaizmo tradicijos. Stovėdami ties šia versme, abu dialogo filosofijos kūrėjai siekia atkreipti mūsų dėmesį į greta gyvuojančius skirtingus mąstymo būdus – judėjų biblinį ir graikų filosofinį. Kuo jie iš esmės skiriasi? Vieno pokalbio metu Levino pašnekovas M. Fresco pastebi, jog pamatinis skirtumas tarp judėjų biblinės ir graikų filosofinės tradicijų yra tas, kad pastarojoje Aš visad stovi centre, o Kitas egzistuoja tik per santykį su centre stovinčiu Aš. Kitaip judaizme: čia atskaitos taškas visad yra Kitas, ir nors, žengdamas į santykį su Kitu, Aš prisiima besąlygišką atsakomybę už jį, šis Aš egzistuoja tik per santykį su centre esančiu Kitu¹². Šiuo požiūriu ir Buberis, ir Levinas nevengia polemizuoti su Vakarų mąstymo (graikiškąja) tradicija, kurioje filosofuojantis Aš stovi centre, sureikšmindamas savo paties, kaip mąstančio subjekto, sau pakankumą. Grįždami prie dialoginių santykių nauju ir kitos (judėjų biblinės) tradicijos lygmeniu, XX a. dialogininkai kaip tik ir siekia perdėlioti taškus taip, kad išcentruotą centrinę filosofuojančio Aš padėtį. Iš čia randasi jų pastangų paradoksalumas:

¹¹ Žr. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*, sud. Kazimieras Jokantas, Vilnius: Aidai, 1995.

¹² Žr. „Klausimai ir atsakymai“, in: Levinas, E., *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*, Vilnius: Aidai, 2000, p. 209–210.

¹³ Nietzsche, F., „Die Geburt der Tragödie“, in: *Werke in drei Bänden*, Bd. 1., Köln, 1994, S. 116.

¹⁴ Dilytė, D., *Antikinė literatūra*, Vilnius, 1998, p. 46.

atgaivinti savo hebrajiškas šaknis ir mąstyti sykiu ir peržengiant Vakarų mąstymo tradiciją, ir išsaugant būtina priklausomybę jai.

MĄSTYMAS KAIP SUGRĮŽIMO VS IŠĖJIMO KELIONĖ

Graikų įsteigta Vakarų mąstymo tradicija, Nietzsche's požiūriu, greta kitko patraukia ir noru „pažinimu išgydyti amžiną būties žaizdą“¹³. Nuo pirmųjų filosofijos žingsnių įsisąmoninta, jog siekiančiai realizuoti šį pažinimo norą filosofavimo praktikai reikia tam tikro metodiskumo. Tiksliau tariant, *methodos*, nurodančio ko nors „sekimo“, „persekiojimo“ kelią. Kaip gyvenimo praktikai būtinų įgūdžių, taip ir kelių, vedančių į „būties žaizdos išgydymą pažinimu“, graikai ieškojo Homero pasaulyje. Būtent Odisejas, Levino akimis, tinkamai reprezentuoja Vakarų mąstymo tradicijoje įsitvirtinusi metodiško filosofavimo pavidalą. Ką gi jis reiškia?

Jei sektume paskui Odiseją, tai kad ir kiek klaidžiojime – sutikdami žmogėdras laistrigonus ir kiklopus, pabaisas Skilą ir Charibdę, ragaudami saldesnio už medų lotoso ir kt. – gyvi ir sveiki grįžtume Itakėn, iš kurios pradėjome savo kelionę. Neatsitiktinai Odisejas ilgainiui tapo visų graikų grįžimo į užmirštą tėvynę simboliu¹⁴. Ši *sugrįžimo* kelionė, mus dominančios problemos požiūriu perkelta į filosofijos sritį, reikštų mąstymą, kuris kyla iš To Paties ir grįžta į Tą Patį, t. y. mąstymą, paremtą tapatybės logika. Šis mąstymo pavidalas, filosofuojantį subjektą uždarantis savyje ir refleksijos aktais, kaip savo sąmonės aktyvumo išraiška, siekiantis išgauti tiesos tikrumą, yra ne kas kita, kaip konstruojantis pažinimas.

LEVINAS: Pradžioje nagrinėju „išėjimą“ į pasaulį per pažinimą. Stengiuosi parodyti, kad žinojimas iš tikrųjų yra imanencija ir kad žinojimas nenutraukia būties izoliacijos.¹⁵

Naujųjų amžių filosofijos horizonte odisejišką būties pažinimo kelionę *Meditationes de prima philosophia* atlieka Descartes'as. Ištraukęs save iš įprasto gyvenimo vėžių, per metodinės abejonės vartus jis leidžiasi ieškoti tvirto būties pažinimo pagrindo To Paties „žemėse“. Tai, ką čia suranda kaip *fundamentum absolutum*, yra absoliučios savimonės formulė – *ego cogito*. Šios formulės antras dėmuo – *cogito*, kaip tranzityvinis veiksmazodis, savo gramatine reikšme implikuoja mąstymą, mąstantį *apie* ką nors. Taigi ši formulė žymi

¹⁵ Levinas, E., *Etika ir begalybė*, vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 54. Toliau Levinas bus cituojamas nurodant puslapio numerį ir laikantis šių santrumpų: *EB*: „Etika ir begalybė“; *DĖ*: „Diskursas ir etika“ (in: *Gėrio kontūrai*, Vilnius, 1989); *DL*: „Dialogas“ (in: Levinas, E., *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*, vertė Agnė Judžentytė, Nijolė Keršytė, Regina Matuzevičiūtė, Aušra Pažėraitė, Vilnius: Aidai, 2000).

ir radikalų refleksijos akta. Jis, iškeldamas *ego cogito* racionalumo galimybes, filosofuojantį subjektą kaip tik ir uždaro savyje, neleidamas jam stotis į tikrą santykį su Kitu. Šitaip savimone virstančiame būties pažinime glūdi paradoksali negalimybė išeiti iš savęs. Pažindamas būtį, toks filosofuojantis subjektas lieka savojo Aš kaip To Paties stichijoje. Levino žodžiais, šis pasilikimas To Paties stichijoje veda į „būties izoliaciją“, arba, metaforiškai tariant, į filosofuojančio subjekto karaliavimą, kai „sąmonė aprėpia pasaulį, nepalieka nieko už savęs, tapdama absoliučiu mąstymu“ (EB 76).

XX a. skaudžia išgyvenama žmogaus ir tiesos krizė Buberis kaip tik ir sieja su autonomiško ir pasaulį pažinimu aprėpti siekiančio Aš iškilimu. Buberio įsitikinimu, ši krizė rodo, kad filosofuojantis Aš, tapęs absoliučia savimone, užmiršo jam, kaip žmogiškajam asmeniui, esmiškai būdingą kūrinių priklausomybę. Ir priešingai: šios priklausomybės prisiminimas filosofuojantį Aš galbūt galėtų išvaduoti nuo jo kaip subjekto suverenumo bei absoliutumo pretenzijų. Mat prisimindamas „ankštą kūrinių pavidalą“, į kurių jo absoliuti savimone yra įvilkta, filosofuojantis Aš prisimintų ne tik tai, kad jį saisto tam tikra erdvė, tam tikra istorijos valanda, tauta ar visuomenė, bet ir tai, kad jis esmiškai įtrauktas į daugialypę sąsają su Kitu. Ši kūrinių priklausomybės užmarštis ir konstituoją dekartiškąjį *ego cogito*, filosofavimą paverčiantį grynąs minties konstrukcija.

HANSAS GEORGAS GADAMERIS: Tik vėliau šis „dekartiškas“ pagrindimas buvo apardytas klausiant, koks iš tikrųjų yra sąmonės matmuo. [...] Man regis, giliau čia žvelgė teologinis mąstymas, sėmėsis gyvybės ir iš senosios žydų tradicijos, tarkime, iš Martino Buberio bei Franzo Rosenzweigo, ir taip pat iš krikščioniškųjų mąstytojų, tokių kaip Teodoras Haeckeris ir Ferdinandas Ebneris, o iš protestantiškosios pusės atgaivintas sulig šio šimtmečio pradžia išryškėjusios Kierkegaard'o įtakos [...].¹⁶

Ką reiškia „dekartiško“ pagrindimo dekonstrukcija, galima tam tikra prasme pasimokyti iš Buberio. Prisimindami minėtą jo tekstams būdingą turinio paprastumą, jį galime aiškinti filosofuojančiojo siekiu per mąstymą išsaugoti savąjį egzistenciškumo pagrindą. Tai nereiškia, kad Buberis atmetė abstraktaus, konstruojančio mąstymo galimybes; tai veikiau reiškia jo siekį parodyti, kad tai nėra vienintelė ir pagrindinė mąstymo galimybė. Dėl to jis skiria du filosofinės sąmonės tipus: 1) sąmonę, mąstančią „neapčiuopiamoje grynosios ideacijos srityje“, ir 2) sąmonę, kuri išties „mašto tikrovėje“ (D 83). Dialogo filosofijos projektą grįsdamas antrąją sąmonės nuostata, Buberis peržengia įprastus abstraktaus akademinio mąstytojo kategorijos rėmus. Galbūt kaip tik todėl Hermannas Hesse ir siūlė Buberį vadinti ne akademinio filosofu, o veikiau išminčiumi.

¹⁶ Gadamer, H. G., *Istorija. Menas. Kalba*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 255.

¹⁷ Shapira, A., *Hopes for our Time: Key Trends in the Thought of*

Todėl visai nekeista matyti Buberio tekstus, paženklintus asmeniškumo žyme. Buberio mokinio Abraamo Shapiro pastebėjimu, apie savo kūrybą šis mąstytojas nesyk kalbėjęs kaip apie asmeninio patyrimo liudijimą, tvirtindamas, kad neskelbiąs jokios doktrinos, kad jokia sistema nedera prie to, ką noris pasakyti¹⁷. Tai mąstytojo kaip ne „atsiribojusio“, o tikrovėje „dalyvaujančio subjekto“ pozicija. Šiuo atveju filosofuojantis Aš nėra iš įprasto gyvenimo vėžių save ištraukęs ir sau pakankamas dekartiškas *ego cogito*. „Dalyvaujantis subjektas“ visad yra atviras susitikimui su centre esančiu Kitu. Šis atvirumas paremtas suvokimu, kad būties įvykis vyksta ne pačiame mąstančiame subjekte, o tarp jo kaip gyvo asmens ir to, kas yra ne jis, t. y. intensyviausiam santykiu su Kitu. Taip peržengiamos tapatybės logikos nubrėžtos filosofavimo ribos ir veriasi nauja, klasikinės filosofijos tradicijos mažai tyrinėta dialoginio mąstymo kryptis. Ką pirmiausia reikia įsidėmėti, einant šia kryptimi?

LEVINAS: [...] turime ne įsitvirtinti (*se poser*), o išsilaisvinti (*se deposer*), atlikti atsisakymo (*déposition*) veiksmą, kaip kad sakoma apie netekusius sosto (*déposés*) karalius. (EB 47)

Skirtis tarp „soste įsitvirtinusio“ ir „sosto netekusio karaliaus“ implikuoja mąstymo pavidalą, į kurią orientuojasi dialogo filosofija. Aiškindamas šį mąstymo pavidalą kaip alternatyvą konstruojantį subjektinę-objektinę mąstymą personifikuojančiai Odisejo kelionei, Levinas iškelia Biblijoje aprašomą Abraomo kelionę. Čia skaitome: „VIEŠPATS tarė Abramui: ‘Eik iš savo gimtojo krašto, iš savo tėvo namų, į kraštą, kurį tau parodysiu. Padarysiu iš tavęs didelę tautą ir tave palaiminsiu“ (Pr 12, 1–2)¹⁸. Abraomas, paklusęs Dievo paliepimui, palieka gimtąjį kraštą, idant įsikurtų jam visiškai nežinomoje žemėje. Tai kita – ne graikiška sugrįžimo, o hebrajiška *išėjimo* kelionė. Kelionė, į kurią leidžiasi Aš kaip jį užkalbinusio Kito tarnas abipusiame būties dialoge. Šioje paradigmoje filosofuojantis Aš yra ne tik sugebantis reflektuoti savo paties mąstymą bei refleksijos aktais išgauti tiesos tikrumą, bet pirmiausia sugebantis susklisti refleksijos akta, idant atsivertų galimybei atsakyti į Kito kreipinį. Šią antrąją galimybę iškelia Šventasis Raštas, judaistine tradicija besiremiantiems XX a. mąstytojams svarbus ne tik dėl religinio dogminio turinio, bet ir dėl dialogo kaip įžengimo į esmės santykį išraiškos.

LEVINAS: Šventasis Raštas lemia visą pertrūkių svarbą, kai mūsų būtybėje užklausiama rami štai-būties sąžinė. (EB 124–125)

Norėdami suprasti šiuos staigius būties pertrūkius, leiskimės išėjimo kelionėn paskui „sosto netekusį ka-

Martin Buber, New York, 1999, p. 4.

¹⁸ Pr 12, 1–2. Čia ir toliau cituojama pagal katalikišką Šventojo Rašto leidimo variantą (Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998).

raliū“, grįždami šįkart ne prie Abraomo pašaukimo, bet prie jo išbandymo istorijos.

Po šių įvykių Dievas išbandė Abraomą. Jis tarė jam: „Abraomai!“ Jis atsiliepė: „Aš čia!“ – „Paimk savo sūnų, – jis tęsė, – savo vienatinį sūnų Izaoką, kurį myli, nueik į Morijos kraštą ir paaukok jį kaip deginamąją auką ten viename kalne, kurį aš tau nurodysiu“. Pakilęs anksti ryta, pasibalnojo savo asilą, pasiėmė su savimi du tarnus ir savo sūnų Izaoką. (Pr 22, 1–3)

Tuomet Abraomas ištiesė savo ranką ir pakėlė peilį, kad nužudytų savo sūnų. Bet VIEŠPATIES angelas sušuko jam iš dangaus, tardamas: „Abraomai! Abraomai!“ – „Aš čia!“ – jis atsiliepė. „Nekelk rankos prieš bemiuką, – tęsė, – nieko jam nedaryk! Dabar aš žinau, kad tu bijai Dievo, nes neatsisakei atiduoti man savo vienatinio sūnaus“. Kai Abraomas pakėlė akis, jis pamatė aviną, ragais įstrigusį krūme. Abraomas tada priėjo, paėmė aviną ir paaukojo jį kaip deginamąją auką vietoj savo sūnaus. (Pr 22, 10–13)

Šie fragmentai iliustratyviai išreiškia dialoginio santykio, kaip staigių, kitaip nei graikų metafizikoje, būties žaizdą ne gydančių, o atveriančių pertrūkių esmę. Čia aprašytus, atrodytų, beprasmius būties pertrūkius įprasmina trumpa frazė „Aš čia!“, Abraomo situatyviai tariamo Kitam, kuriam susitikimo akimirka yra atiduotas. Tačiau šia fraze leidžiamasi ne į refleksyvų ir tematizuojantį kalbėjimą apie Dievą, o į dialoginį kalbėjimą su Dievu. Šis kalbėjimas yra specifinis. Jis sakomas ne tik kreipinio (‘Abraomai!’) ir atsakymo (‘Aš čia!’) kalba, bet ir visos žmogiškos esybės, jos veiksmo ir atsidavimo (‘pakilo’, ‘pasibalnojo’, ‘pasiėmė’, ‘paaukojo’) kalba. Tikriausiai čia ir glūdi dialoginio principo esmė, kurią bendriausiu požiūriu taip nusako Buberis: „Tai, ką šitaip visa esybe sakome, yra atsigręžimas į situaciją, įžengimas į situaciją, situaciją, kurios akivaizdoje tik ką atsidūrėme ir kurios apraiškų iki šiol nepažinojome ir negalėjome pažinoti, nes tokios kaip ji dar nebuvo“ (D 68).

Minėta veiksmo ir atsidavimo kalba, kuria vyksta dialoginis santykis, turi savitą prasmės aspektą. Jis reiškia tam tikrą pokytį – kai išėjusio iš susitikimo su Kitu žmogaus esybė praturtėja lig tol nebuvusiu prasmės „daugiau“. Tačiau tą prasmės „daugiau“ žmogaus Aš ne sukonstruoja, o priima iš duodančiojo Kito rankų. Daviso pastebėjimu, darydamas nuorodas į šią ir kitas biblines situacijas, Levinas jų nelaiko koku nors Dievo buvimo įrodymu.

¹⁹ Davis, C., *op. cit.*, p. 97–98.

Pasak Daviso, šiuose fragmentuose judaistinė Biblijos skaitymo tradicija žodį „Dievas“ interpretuoja ne kaip įvardijimą Būtybės, kuria galima tikėti ar netikėti, o veikiau kaip įvardijimą tos prasmingumo srities, kurios žmogaus sąmonė tiesiog negali kontroliuoti ar sukonstruoti¹⁹. Tad kas gi yra ši keistai neįprasta ontologinė prasmingumo dimensija?

ANAPUS OBJEKTIŠKUMO

Brėždamas distinkciją tarp būties ir buvinio, Heideggeris „Metafizikos įvade“ (*Einführung in die Metaphysik*), be kitų dalykų, atkreipia dėmesį ir į paties žodžio „būtis“ pirminį veiksmožodiškumą. Tiksliau sakant, į tai, kad pirmapradiškai graikiška prasme „būtis“ nurodo būties įvykį ar vyksmą, t. y. patį buvimą. Šios ontologinės skirties akivaizdoje dialogo filosofija taip pat bando, tik kiek kitu aspektu, iškelti desubstancializuotos būties sritį bei savitą jos prasmingumą. Buberio ir Levino filosofiniuose projektuose šis bandymas įtraukiamas ne tik į filosofinę, bet ir į judaistinę mąstymo perspektyvą.

Brėždami daiktiškai suvokiamos būtiškosios tikrovės ribas, dialogo filosofijos kūrėjai siekia atverti tą ontologinės struktūros lygmenį, kuris esmiškai yra iki-

Tomas Vyšniauskas. Terasa. 2001. Fotografija

objektinis pasaulis. Tai pasaulis, kurį centre stovintis filosofuojantis Aš yra užmiršęs ir kurį galėtų prisiminti tik tada, jei, tarsi abraomiškas *homo viator*, leistųsi išėjimo į nežinomą žemę, t. y. į iki-objektinį pasaulį, kelionėn. Šio iki-objektinio pasaulio prasmingumą siejant su pirmapradiškai veiksmožodine „būti“ forma, galima pastebėti, kad pirminė ontologinė desubstancializuotos

būties prasmė nėra išvedama iš to, ką filosofuojantis Aš gali žinoti apie būti. Mat, Levino pastebėjimu, „būti“, kitaip nei dekartiškas *cogito*, savo gramatine reikšme yra negalininkinis veiksmazodis, t. y. veiksmazodis, kuris nereiškia juo žymimo veiksmo nukreiptumo į kokį nors objektą. Taigi pati būties sąvoka implikuoja objektiškumo srities ribas, o sykiu ir tos sąvokos turinį tematizuojančio reflektivaus mąstymo apie ką nors ribas. Tad galima sakyti, kad ontologinė būties tikrovė yra dvejopa: objektiška ir neobjektiška. Atkreipdamas dėmesį į šį ontologinės struktūros dvejopumą, savo veikaluose Buberis ją įvardija pamatinių žodžių *Aš-Tai* (*Ich-Es*) ir *Aš-Tu* (*Ich-Du*) poromis.

BUBERIS: Pasaulis žmogui yra dvejopas, nes dvejopa yra žmogaus laikysena. Žmogaus laikysena yra dvejopa, nes dvejopi yra pamatiniai žodžiai, kuriuos jis gali tarti. Pamatiniai žodžiai yra ne pabiri žodžiai, o žodžių poros. Vienas pamatinis žodis yra žodžių pora Aš-Tu. Kitas pamatinis žodis yra žodžių pora Aš-Tai [...]. (AT 69)

Teisūs pastebintys, kad Buberis kalba apie gana keistus ir neįprastus dalykus: *Tai* ir *Tu* pasaulio aspektų bei dvejopų laikysenų alternatyva nūdienos žmogui – sunkiai suvokiamas dalykas. Tačiau tų alternatyvų išskėlimas į dienos šviesą nėra joks Buberio kaprizas. Jis aiškiai mato, kad dabartinės epochos žmogus gyvena neišvengiamai nugrimzdęs *Tai*-pasaulyje. Toks žmogus kasdienį santykį su pasauliu yra linkęs redukuoti į daiktišką, t. y. į asimiliuojantį ir naudojantį santykį su nenutrūkstamai savo ribas plečiančiu daiktų pasauliu. Būtent *Tai*-pasaulio ribos nuolat plečiasi, žmonijos istorijoje didėjant socialinio diferencijuotumo, techninių laimėjimų ar žinių įgijimo mastui. Tačiau ši tolydžio auganti objektiškumo sritis, Buberio akimis, tampa pagrindine kliūtimi, trukdančia šiuolaikinio pasaulio žmogui teisėtai dalyvauti nedaiktiškos, esamybiškos būties vyksme.

Kaip tik todėl savo dialogo filosofija Buberis nurodo, kas yra tas grįžtamasis ryšys į objektiškumo srities paslėptą pirmąją santykį su nedaiktiška iki-objektinio pasaulio tikrove. Kaip apie pagrindinę šio ryšio galimybės sąlygą bei implicitinį pagrindą jis kalba apie pamatinio žodžio *Aš-Tu* tarimą visa esybe.

BUBERIS: Aiškioje ir stabilioje Aš-Tu santykio struktūroje, kurią pažįsta kiekvienas, kieno širdis atvira ir kas turi ryžto į tą santykį įeiti (*einsetzen*), nėra nieko mistiška. Norėdami ją suprasti, tarpais turime atmesti savo mąstymo įpročius, o ne pirmąją normą (*Urnormen*), kurios determinuoja žmogiškąjį mąstymą apie tikrovę. (AT 193)

Greta mąstymo įpročių virtusios ir į objektą orientuotos filosofuojančio subjekto sąmonės, tyrinėtojų

žodžiais, „sąmonės-*apie*-kažką“ (*consciousness-of-something*), Buberis kaip pirmąją mąstymo normą iškelia „sąmonę-su-kitu“ (*consciousness-with-another*)²⁰. Tai subjektinio-objektinio mąstymo ribas peržengiantis, esmiškai beobjektis sąmonės matmuo. Ontologinis iki-objektinio pasaulio matmuo kaip tik ir slepiasi nuo daiktiškojo santykio su juo ir leidžiasi suprantamas kitu, t. y. neobjektiniu būdu.

Norint suprasti, ką reiškia šis klasikinei filosofijai kiek neįprastas beobjektis sąmonės matmuo, galima pasiremti Buberiui artima kabalos tradicija. Joje kalbama apie *kavvanah* – meditatyvų sąmonės susilaikymo nuo objektyvavimo judesį²¹; judesį, kurio dėka ontologinėje būties tikrovėje kaip tik ir randasi galimybė susitikti tą Kitą, kuris nėra joks *kas nors*. Šiuo atveju nedaiktiškos būties supratimas jau yra nebe savimonės subjekto (*Aš-Tai*) veiksmas, o dialoginiu (*Aš-Tu*) santykiu realizuojamas buvimo būdas. Taip suprasta *kavvanah* nuostata siejasi su chasidizmo reikalavimu žmogui būti sąmoningam tą akimirka, kai šis tas svarbaus jam atsitinka, t. y. reikalavimu abraomišku „Aš čia!“ atsiverti situatyviam netematizuotos būties prasmės patyrimui. Atvirumą būties prasmei galima suvokti kaip pamatinio žodžio *Aš-Tu* tarimą, kaip specifinę pastangą be pastangos įeiti į dialoginį santykį su Kitu.

DIALOGINIO TEKSTO NEĮPRASTUMAI

Monologinio dogmatiško mąstymo ryškiausią bruožą Bachtinas yra nusakęs palyginimu: tai „mąstymas, kuris tarsi žuvis akvariume atsitrengia į dugną ar sienelės ir negali plaukti tolyn ir gilyn“²². Dialogo filosofijos pagrindinis sumanymas veda kita kryptimi: per santykį su Kitu atverti Tam Pačiam galimybę „išplaukti iš akvariumo“, t. y. išeiti iš savo paties monologinės savimonės lauko. Tačiau, kaip liudija dialogo filosofijos tekstų gausa, tos galimybės atvėrimas čia realizuojamas rašytiniu žodžiu ir iš jo audžiamu tekstinio kalbėjimo pavidalu. Taigi pavidalu, kuris pačią Vakarų filosofijos tradiciją atvedė ten, iš kur, regis, sunku rasti kokią nors išėjimą iš monologinės To Paties sąmonės lauko. Ar tai dar vienas akibrokštas, kurį mums meta dialogo filosofijos kūrėjai?

GADAMERIS: Visi mes nuolat peržengiame objektyvumą, su kuriuo savo logine forma susijusi ištara, ribą. Nuolatos gyvename tai, kas neobjektyvuojama, perteikdami formomis, kurias mums suteikia kalba, be kita ko, ir poezijos kalba. Tuo tarpu mokslas pretenduoja subjektyvios patirties atsitikinumą įveikti objektyviu žinojimu, o daugiareikšmės simbolikos kalbą – sąvokų vienareikšmiškumu.²³

Tiesa ta, kad kalbos klausimas dialogo filosofijoje nuo

²⁰ Stewart, J., „Two of Buber's Contributions to Contemporary Human Science: Text as Spokenness and Validity of Resonance“, in: *Martin Buber and Human Sciences*, ed. M. Friedman, New York, 1996, p. 157.

²¹ Scholem, G., *Kabbalah*, New York, 1987, p. 369.

²² Бахтин, М., *op. cit.*, с. 385.

²³ Gadamer, H. G., *op. cit.*, p. 39.

pat pradžių yra vienas svarbiausių, jei ne pats svarbiausias. Ar į sąvokų vienareikšmiškumą pretenduojanti griežtai mokslinė kalbėsena dera su tuo, ką nori pasakyti dialogo filosofijos kūrėjai? Ir koks turėtų būti kalbinis pavidalas tos filosofavimo praktikos, kuri nesiekia vien tematizuojančio žinojimo *apie* Kitą, nes toks žinojimas sugriautų jos pačios svarstymų objektą?

Pasirodo, kad dialogo filosofijos kūrėjai, generuodami tekstus, remiasi prielaida, jog filosofinio teksto plotmėje logine ištaros forma fiksuojamos prasmės modusai nebūtinai turi sutapti su jiems rūpimais prasmės modusais. Pastarieji paprastai lieka už to, ką praneša (ne)tiksli, sisteminio filosofavimo bei loginio dėstymo nuoseklumo reikalavimus laužanti filosofinio kalbėjimo praktika. Maža to, tie modusai iš prigimties reiškiasi kaip „deficitiniai ‘tekstinės’ prasmės modusai“, t. y. paslaptimi, nežinia ar absurdu, kurių prasminių pertrūkių-sąryšių tiesiog neįmanoma verbalizuoti žodynuose fiksuojamais ir apibrėžiamais žodžiais²⁴.

Ši savita filosofinio kalbėjimo praktika suponuoja jau pakitusią paties diskurso autoriaus situaciją. Lemiamos reikšmės čia turi tai, kad dialogo filosofijos filosofuojantysis save suvokia kaip Aš, einantį Kito link. Toks filosofuojantysis užima savitą poziciją sakomojo dalyko atžvilgiu. Užuoat atsiribojęs ir tik kalbėjęs *apie* Kitą ir taip sakomąjį dalyką pavertęs objektu, dialogiškai filosofuojantysis siekia išlikti su sakomuoju dalyku toje pat plotmėje. Tai savita dalyvaujančio sakymo situacija. Ji randasi, kai filosofinio kalbėjimo praktikoje yra sureikšminama ne tik turinio, bet ir kalbėjimo fakto funkcija. Taip generuotas filosofinis tekstas iš skaitytojo reikalauja susitelkti pirmiausia ties tuo, *kad* diskurso autorius kalba. *Kad* jis, kaip dalyvaujantis subjektas, kaip pakeliui į būtį esantis abraomiškas *homo viator*, skelbia tam tikrą žinią, kreipiasi į mane.

LEVINAS: [...] savo raiškos funkcija kalba kaip tik išsaugo kitą, į kurį ji kreipiasi, kurį pašaukia ar kurio šaukiasi. Iš tikro kalba nesikreipia į jį kaip į įsivaizduojamą ir mąstomą būtį. Tačiau kaip tik todėl kalba sukuria santykį, neredukuojamą į subjekto-objekto santykį – Kito *apreiskimą*. (DE 299)

Tai, kad filosofinis kalbėjimas sukuria santykį kaip Kito *apreiskimą*, didžia dalimi priklauso nuo kalbėjimo fakto plotmės. Tiksliau sakant, nuo to, *kaip* yra pasakyta tai, kas (ne)pasakyta. Čia verta atkreipti dėmesį į Levino filosofavimo projekte itin svarbią pamatinę perskyrą tarp „sakymo“ (*le Dire*) ir „to, kas pasakyta“ (*le Dit*). Levinas pastebi, kad tradiciškai filosofija yra susitelkusi ties to, kas pasakyta, plotme, apimančia teiginius apie pasaulį, tiesą, būtį, kuriuos galima vienaip

ar kitaip verifikuoti ar pagrįsti. Tačiau teikiant pirmenybę šiai plotmei, tradiciškai lieka nepastebėtas kitas pamatinis filosofinio kalbėjimo matmuo, kurį Levinas įvardija „sakymu“ (*le Dire*). Išryškinant šį struktūrinį filosofijos diskurso sluoksnį, siekiama ne tik perorientuoti filosofinio kalbėjimo paradigimą, bet ir pabrėžti, jog būtent iš sakymo, iš to, *kaip* pasakyta, turi plaukti esminiai ir specifiniai turinio plotmės dalykai. Toks reikšminių svorio centrų perkėlimas toli gražu nereiskia bandymo visiškai atmesti to, kas pasakyta, plotmę. Vėliau turinio plotmės reikšmingumo pobūdis iš principo pajungiamas to, *kaip* pasakyta, plotmei. Taigi sakymui akivaizdžiai teikiama pirmenybė ir jis, likdamas vidinės įtampos kupinu nepasakymu iki galo, savaip modifikuoja tekstinės tikrovės turinio plotmę.

LEVINAS: Kažkur esu kalbėjęs apie filosofinį sakymą (*dire*) kaip apie sakymą, kuris nuolatos turi atšaukti tai, kas sakyta (*se dédi-re*). Aš net padariau šį atšaukimą tikruoju filosofavimo būdu. Neneigiu, kad filosofija yra pažinimas, nes ji įvardija netgi tai, kas yra neįvardijama, ir tematizuoja tai, ko neįmanoma tematizuoti. Tačiau gali būti, kad, suteikdama tam, kas nutraukia ryšį su diskurso kategorijomis, pasakymo (*dit*) pavidalą, filosofija įspaudžia tam, kas pasakyta, šio pertrūkio ženklus. (EB 112)

Jei prisimintume vėlyvąjį Heideggerį, kuris, siekdamas išvengti metafizikos kalbos, plėtojo ypatingą pusiau poetinę kalbą, tai pastebėtume, kad panašių tikslų siekia Buberis ar Levinas – su kalba jie daro filosofijai kiek neįprastus dalykus. Ypatinga kalbinė raiška nėra įnoringa dialogo filosofijos kūrėjų užgaida. Ši raiška randasi iš suvokimo, kad filosofija, kaip ir kiti humanitariniai mokslai, yra pernelyg užgriozdinta aiškumą praradusiomis sąvokomis, kad tų mokslų studijos pirmiausia turi prasidėti nuo jų terminijos kritikos²⁵. Norėdami išvengti filosofinio kalbėjimo įprastumo ar konvencionalumo tendencijų²⁶, dialogo filosofijos kūrėjai renkasi kitą kelią – individualizuoti kalbinės raiškos priemones, antai siejant jas su kasdienės kalbos patyrimu ir jame esančia tiesos visuma. Matyt, dėl to Buberis sąmoningai renkasi paprastumo, konkretumo, meditatyvaus stiliaus paradigimą²⁷, o Levinas ima plėtoti tai, ką tyrinėtojai vadina „mįslės filosofija“ (*philosophy of the enigma*) ar „tamsos filosofija“ (*philosophy of darkness*)²⁸.

Idant pakeistų įprastą subjektinio-objektinio mąstymo kategorijas, Buberis ar Levinas kuria savitą filosofinį žodyną. Tačiau, užuoat naujas filosofines žodžių reikšmes aiškiai apibrėždami, jie aiškina jas sinonimiškai, kontekstiškai, tautologiškai, taip apsaugodami skaitytoją nuo pernelyg akivaizdaus jų supratimo. Dialoginis kalbėjimas tarsi atskleidžia, bet sykiu ir per vidines

²⁴ Sodeika, T., „Dialogas ir tekstas“, in: *Baltos lankos*, 1999, nr. 11, p. 21.

²⁵ Shapira, A., *op. cit.*, p. 121.

²⁶ Heideggeris prie filosofiniam kalbėjimui būdingų tendencijų priskiria ir tai, kad kalba čia esti logizuojama kaip objektyvavimas, kaip objek-

tškai išsakanti (žr. Heidegger, M., „Zur Bestimmung der Philosophie“, in: *Gesamtausgabe*, Bd. 56/57, Frankfurt, 1987, S. 117).

²⁷ Friedman, M., *Martin Buber: The Life of Dialogue*, Chicago, 1960, p. 9.

²⁸ Davis, C., *op. cit.*, p. 32.

prieštaras, per netaisyklingumus – paslepia filosofinę žodžio reikšmę. Tokiu paradoksaliu santykiu su kalba, net ir tuomet, kai, regis, bandoma išsaugoti terminus, jų reikšmė parodoma problemiška. Antai filosofinei kalbai įprasto žodžio „supratimas“ (*comprendre*) turinį Levinas suproblemina, etimologiškai jį siedamas su kasdienės prancūzų kalbos žodžiu „ėmimas“ (*prendre*); panašaus tikslo siekia Buberis, kai vokišką daiktavardį „patyrimas“ (*Erfahrung*) jam svarbiuose kontekstuose gretina su veiksmožodžiu *fahren*, reiškiančiu ‘važiavimą’ ar ‘judėjimą paviršiumi’. Tačiau ar toks kalbėjimas implikuoja nieko neįpareigojantį, savitikslių minties ir žodžių žaismą?

Teigiant, jog taip nėra, tenka išskelti dar vieną dialogo filosofijos projekto keistybę – čia vadovaujamosi ne tik savita filosofinio teksto rašymo, bet ir jo skaitymo samprata. Kaip žinia, visoje Vakarų kultūroje vyrauja tendencija tekstą, taigi ir filosofinį, traktuoti kaip tam tikrą absoliutą, kaip grynų perskyrų tarp to, kas tikroviškai esmiška ir kas ne, audinį. Pagal šią teksto sampratą apskritai pačią knygą neretai traktuojame vien knygiskumo prasme, t. y. kaip apibrėžtą žinojimą perteikiančią tekstinę tikrovę. Tačiau...

LEVINAS: Manau, kad, labai bijant knygiskumo, reikiamai neįvertinamas „ontologinis“ žmogaus santykis su knyga, kuri laikoma informacijos šaltiniu ar mokymosi „irankiu“, vadovėliu, o juk tai yra mūsų buvimo būdas. (EB 12)

Greta kitų dalykų, judaizmo tradicija reiškiasi ir didžiule pagarba knygai. Tačiau knygai – suvokiamai ne vien knygiskumo prasme, kaip kognityviniam informacijos šaltiniui, o veikiau kaip galimybės būti tam tikru būdu sąlygai. Šiuo atveju svarbi Biblijos skaitymo pamoka, kurią duoda judaizmo tradicija. Ji Bibliją traktuoja kaip tekstą, kurį dera ne tik skaityti, savąjį žinojimą praturtinant religiniu dogminiu turiniu, pirmiausia reikia klausytis gyvo biblinio žodžio sakomybės. Apibrėžčiau sakant, ji reikalauja ypatingo santykio su tekstu – kiek įmanoma, biblinę ištarą suvokti klausia taip, tarsi čia ir dabar ji būtų sakoma būtent man.

Taigi skaitytojo santykis su tekstu gali būti dvejopas, įgyti ne tik abstraktų, bet ir angažuotą, gyvą pobūdį. Tačiau idant rastųsi šis santykis, būtina specifinė jo galimybės sąlyga – mediatyvi paties skaitytojo nuostata, atitinkanti jau minėtą *kavvanah*²⁹.

Ką pamatytume, jei šios nuostatos vedami darsyk pažvelgtume į turinio paprastumu vienus stebinančio, o kitus nuviliančio *Ich und Du* teksto kalbinės raiškos audinį. Akivaizdu, kad netaisyklinga sintakse,

²⁹ J. Stewartas pastebi, jog remdamasis „teksto kaip kalbančio žodžio“ (*text as spokenness*) samprata, Buberis teigė, jog adekvatus santykis su tokiu tekstu – skaitytojui, nelyg kokiam muzikos instrumentui, rezonuoti tas prasmes, kuriomis jį paliečia tekstas (žr. Stewart, J., *op. cit.*, p. 166–167).

semantiniais prieštaravimais ir užuominomis pačiam tekstui autorius suteikia gan paradoksalią struktūrą. Taip sukonstruojamas tekstas yra atstumiantis, jis, priešingai nei Martyno Mažvydo katekizmo pratarmė, kviečianti: „Broliai seserys, imkit mane ir skaitykit...“, sako: neskaitykit manęs, nežiūrėkit į mane. Žiūrėkit kitur, Buberio žodžiais, „į tą tikrovę, į kurią rodau pirštu“. Tad filosofinis tekstas šiuo atveju atlieka rodomojo piršto funkciją. Šio judesio kaip kalbos funkcijos reikšmę Gadameris aiškina: „Rodymas yra aiškus krypties nurodymas, kurio vis dėlto niekuomet nesupras šuo. Jis visuomet šoks prie rodančios rankos, o ne teisinga kryptimi“³⁰. Taigi skaitant dialogo filosofijos tekstą ir norint išvengti neadekvataus arba, Gadamerio žodžiais, „šuniško“, santykio su tuo tekstu, svarbu ne tiek kabinėti į jo žodžius ar jų reikšmes, kiek mediatyviai gręžtis ta kryptimi, kuria savo keistybėmis ar paprastumais rodo pats tekstas.

Čia galima prisiminti Buberiui rūpėjusias ne tik chasidų, bet ir zen-budistų vienuolių mokymosi istorijas. Kai, norėdamas atskleisti tam tikrą tiesą, zen-budizmo mokytojas savo mokiniui pirštu rodo į mėnulį, tai čia svarbus ne mokytojo pirštas, o pats mėnulis. Zeno mokytojai pabrėžia, kad žodžiai ir jais perteikiamas žinojimas gali būti išties vertingi, tačiau, kaip ta rodanti mokytojo ranka, neturėtų būti suabsoliutinami ir painiojami su netarpišku tikrovės, į kurią rodoma, patyrimu³¹. Lygiai taip konstruodamas tekstą, kurio viena funkcijų – atlikti rodymo žodžiais veiksma, pats diskurso autorius tarsi į mėnulį rodantis vienuolis laikosi tam tikro nuotolio, kuris jo pirštą skiria nuo tikrovės – mėnulio. Jis, kaip žodžiais rodantis diskurso autorius, yra *čia*, jo paties generuotos tekstinės tikrovės plotmėje, tačiau filosofiniu kalbėjimu rodo *ten*, į anapus-tekstinę tikrovę. Šia prasme netaisyklingumų, paprastybių ar vidinių prieštarų kupinas filosofinis kalbėjimas neištirpsta šiuose dalykuose, bet jų dėka tampa savitu rodymo gestu. Tad laikantis Gadamerio hermeneutinės perspektyvos, galima sakyti, jog kalba ne tik grindžia kelius, kaip Platono (Sokrato) dialoginiame/dialektiniame kalbėjime, bet ir juos atveria, kaip tai daro XX a. dialoginė tekstinio kalbėjimo praktika³².

P. S. AUTORĖ: Kaip ir pridera, šią atvėrimo galimybę turėdama galvoje, skaitytoją norėčiau perspėti: šio teksto taip pat nereikėtų tapatinti su tikrove, kurioje iš tiesų vyksta dialoginis būties įvykis. Veikiau reikėtų tučtuojau gręžtis nuo šio teksto, tarsi nuo rodančios rankos, ta kryptimi, kuri dialoginio santykio kitiškumą įgalintų išgyventi kitaip ir geriau. ❧

³⁰ Gadamer, H. G., *op. cit.*, p. 260.

³¹ Судзуки, Д. Т., Основы дзен-будизма, in: Будизм. Четыре благородные истины, Москва, 1999, с. 400.

³² Gadamer, H. G., *op. cit.*, p. 279.

EILĖRAŠČIAI

Jonas Juškaitis

Žolę žalia kaip gaisą,
Gaisą žalia kaip žolę matau.
Vėduliavo kadaise
Eglė vasaros naktį man, tau.

Tie rugiai, kur šlameno
Per naktis vilnimis, kiek regiu,
Tavo, žeme, o mano
Tik bangavimas tavo rugių.

Mūsų kartos sutilpo
Visos čia į vardus tuos pačius.
Nuo kalnelio supilto
Jojant – eglė žirgams pro karčius.

Vakarai susimąstę.
Žalios žvaigždės danguj žaliame.
O kas verktų manęs, tie
Jau seniai apverkti po žeme.

Skaistūs kito negavę
Ženklo apdovanot niekada,
Kaip į širdį ar galvą
Tik su mirtina duota žaizda.

Eglė bangpūčiui vartos,
Kur vardu kam pašaukti dar liks,
Nors išmirusios kartos
Ir didžiausia tautos mūsų dalis.

1999

Mėlynas pavasaris, narcizai
Tarsi moters skaudančiom galvom
Ir beprotiškom akim: tas visai
Žemei gyslom veržiasi gyvom.

Su nėsčia, nuleidusios blakstienas,
Kalbasi nėsčia apie namų
Dvasioj langus, pilnus mėnesienos,
Įsčioj klausant kūdikiams, ramu.

Dievo veidą skaistųjų užtemdę,
Drumsis žemės rūpesčiai širdies
Tylioje gelmėj rytoj, kaip šiandie...
Nors tik vienas Dievas tegirdės.

Nakčiai saulė uždega mėnulį.
Užaugintam gaudesio varpų
Man pakalnių vandenys sugulę
Atsidūsta užmiršties kvapu.

Jei bus liūdna šioj šviesoje, tai, skliaute,
Dievas mano liūdesyje gyvens.
Ir keliai, kurie skirti keliauti,
Purvinuos šlamėjimuos rudens.

Ir lelijos, svyrančios į tylą,
Baltos bus kaip buvo nuo pradžios.
Auga žuvys, uodegos joms skyla.
Šakos pumpurus galuos pražios.

Praeityje nuo atdūsio nutolo
Žemė, eina liūdesys keliu.
Oras pilnas blizgesio geltono.
Juodas medis darosi žaliu.

Mėlynas pavasaris, ir šventai
Dienai gėstant, iš kažkur aidu
Dainininkės balsą instrumentai
Varijuoja gailesčiui gaidų.

2001

BAŽNYČIA PRIE TURGAUS

Žaroj bažnyčia bokštais savo,
Joj Saule Apsisiautus būna.
O saulė dieną pabučiavo
Ir mena Mindaugo karūną.

Kaip kels senelė susiglamžius,
Kur mirs pati, kitos pravirkti
Palaidotos, taip eina amžiuos
Mūs kaulais lelija pro mirtį.

Naktis žvaigždėm tamsas išblizgins.
Savi ir tie – verksmingo veido,
Ir ta pavargėlė nubrizgus,
Ir – kad jus tokius Dievas leido...

Pasauli mano, pasisekti
Padėk visiems. Kankina miestą
Kaitra kaip dykumą – per naktį
Įkaitę akmenys nevėsta.

Aplink šventorių – lyg varžytis,
Kuriam puikiau pagelst pritinka,
Visokie lapai, net mažytis,
Ims rudenėlį išmintingą.

Visi gyvenimą pamėgę.
Žiūriu į svetimas nasturtas.
O jis spindėdamas prabėga...
Gražus toks vakaro neturtas.

Tėvynėj mes tėvynės klaikūs
Netekę buvom... kraujo pirktos...
Lyg nemielu balsu koks vaikas
Per Pakylėjimą pravirktų.

Jazminai, liepos ir alyvos
Pakelėmis, kur žaros vienos
Aplink turgavietę – kaip gyvos
Visatos kūdikystės dienos...

2001

Tyloj tu nuolat man šlamėjimas
Ir vėjo tu pašnekesys.
Koks mūs gyvenimas, kaipėjo mums, –
Priglaudus ausį ji klausys.

Grįžtu iš sapno. Ir nežinoma,
Ko netekau ir ko dar liks.
Manęs paties tik negražinamo
Negrįžta didelė dalis.

Diena akis atmerkė spinduliu.
Kas buvo kuo, kas kuo yra,
Po pradžiai būto žodžio didelio
Išaiškins vien mirties tyla.

Banguoja ilgesiu savojoje
Galybėj vasara per mus,
Lyg tyliai skambintų Segovija
Alhambros atsiminimus.

2001

Kaip akmuo į vandenį krintu,
Dieve, į Tave: žinojimas ratu
Plečias, o tikėjimas giliau
Vis gramzdina, nes Tavyj kartu
Su tikėjimu ir su žinojimu, kas Tu,
Kaip akmuo nurimt apsivaliau.

Kai nėra ko būta – tai, kas būna,
Atsimint žiūrėdamas, skubus
Užmarštin, matau pro saulę liūdną
Tai, kas bus, kada manęs nebus.

Ir ne žemės pasakas dainuoju
Aš dabar – stebiuos vien, kaip lakiai
Žemėj ir gyvenimu manuoju
Tu tik savo pasaką sekei.

2001

IŠTIKIMI DIEVUI IR TĖVYNEI: JUOZAS AMBRAZEVIČIUS-BRAZAITIS

Tatjana Maceinienė

Tikrų reformatorių, vedamų aukštų idealų, ne savanaudiškumo, o patriotizmo, atsirasdavo kiekvienoje valstybėje visais laikais. Ir tai išties nuostabu. Atrodo, ilgainiui jie turėjo visai išnykti, kaip senovės gyvūnai, nes laikas, nešantis skaudžią bei sunkią istorinę patirtį, jiems niekada nebuvo itin palankus, dažnai tiesiog negailastingas... Kartais, žiūrint į dabartinį mūsų gyvenimą, peršasi nelinksma mintis – o gal kaip tik dabartis ir yra jų visiško išnykimo laikas?..

Tačiau visai neseniai *tikri* reformatoriai gyveno Lietuvoje ir dirbo vardan Dievo ir Tėvynės. Jų darbuose bei žygiuose slypi neįgyvendinta, bet labai patraukli lietuvių tautos ateitis, kurią įsivaizdavo ir siūlė 1936-ųjų „jaunieji reformatoriai“ katalikai, norėdami *kurti Lietuvą*.

Prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis (1903–1974) buvo vienas jų. Maža to, kaip tik jam iš savaimės susiklosčiusio 1935 m. kultūros žmonių „būrelio“, norėjusio pertvarkyti valstybę, būdingiausi tikro reformatoriaus bruožai – visapusiškas išsilavinimas, aukšta kultūra, kūrybiškumas, gilus savo tikslų, siekiant tobulesnės valstybės, suvokimas, didžiulis aktyvumas, nepaprastas darbštumas, retas veiklos nuoseklumas, savo vietos bendrame darbe žinojimas, galimybių supratimas, nesavanaudiškumas, patriotizmas, išskirtinis kuklumas... Atrodo, šis žmogus gimė reformatoriumi ir liko toks iki pat mirties. Tad neatsitiktinai Antanui Maceinai Brazaičio asmenybė virto „prasmeniu“, t. y. simboliu, kuriame slypi reikšmingas turinys...

„Esama trijų kelių, kuriais galime artintis prie asmenybės, klausdami: 1) kuo *žmonės* ją laiko, 2) kuo *mes* ją laikome ir 3) kuo *ji pati* save laiko.“ Maceina tvirtina, kad būtų idealu juos „suderinti“, tačiau abejoja, ar tai įmanoma, nes „kitų išpūdžiai, mūsų išvalga ir paties vaizduojamo asmens savimonė nesykį stipriai skiriasi ar yra net ir priešingi“¹. Bet bandyti „derinti“ kelius reikia.

TATJANA MACEINIENĖ – eseistė, vertėja, Lietuvos rašytojų sąjungos narė, baigė VU rusų kalbą ir literatūrą, Peterburgo Teatro, muzikos ir kinematografijos institutą.

Tai darė ir pats Maceina, rašydamas apie savo artimą bičiulį bei bendražygį prof. Ambrazevičių, ruošdamasis surinktą apie jį medžiagą paversti monografija. Beje, monografiją apie Brazaitį rengė ir dr. Juozas Girnius, tačiau, deja, ji taip ir nepasirodė. Maceinos surinkta medžiaga taip pat liko archyvuose, o dabar ji lyg ir prašosi būti paskelbta. Ši medžiaga bus man patikimiausia atrama priartėti prie Brazaičio asmenybės.

Tad kuo Brazaitį laikė *Maceina*, kuo *aš* jį laikau ir kuo save laikė *pats Brazaitis*? Savaimė aišku, kad žurnalistinis tokio tyrinėjimo variantas negali duoti išsamaus atsakymo į šiuos klausimus, tačiau, manau, jis gali tapti laiptais į Brazaičio asmenybės gelmes...

Į Lietuvos šviesuomenės bei *tikros* aukštuomenės gretas Brazaitis įsirikiuoja dėl iškilios kultūrinės bei profesinės veiklos, savo „vidinės kultūros“. Jis priklausė geriausiai šviesuomenės daliai, kurią sudaro *tikrieji* reformatoriai. Kas padarė jį reformatoriumi? Man regis, plati *visuomeninė* veikla, nes nėra kito būdo tapti reformatoriumi, kaip per *visuomeninį* darbą savo tautos ir šalies labui. Deja, visuomenės veikėjas ir dabartinais (ypač!), ir Brazaičio laikais, jo paties žodžiais tariant, „nesulaukia palankaus žodžio. [...] Prieš tokį visuomeninį darbą pastatomas kitas idealus darbas – tai savo profesijos darbas. Joje dirbk, gilinkis, darykis specialistas, tai bus pačiam ir kitiems naudos...“² Šie Brazaičio žodžiai skamba išties šiuolaikiškai. „Profesija reikalinga – ir joje gilintis taip pat. Bet ar ji turi užimti visą žmogų tiek, kad nebeliktų jam vietos *rūpesčiui kitais* [čia ir toliau kursyvas mano – *T. M.*], visuomeniniam rūpesčiui?“³ Profesija, jo manymu, neturi tiek užvaldyti žmogaus, kad jam nebeliktų laiko visuomeniniam veikimui, nes „visuomeninio veikimo vardas apima visa, kas tik vieno asmens daroma kitų asmenų gerovei savo laisvu pasiryžimu“. Taigi „visuomeninis veikimas yra ne kas

¹ Maceina, A., „Kapas be paminklo“, in: *Aidai*, 1975, nr. 9, p. 393.

² Brazaitis, J., *Raštai*, t. 5, Chicago: „Į Laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1984, p. 24.

³ *Ibid.*, p. 29.

kita, kaip to paties artimo meilės įsakymo pratęsimas ir konkretizavimas komplikuojuose šių laikų visuomenėje⁴. „Visuomeninis veikimas gali būti įvairiausių pavidalų. Du jo kraštutiniai pavidalai: viename ašigalyje karitatyvinis veikimas, o kitame ašigalyje politinis veikimas. Tarp jų rasime jaunimo saviauklos organizacijas, profesines organizacijas, kultūrinio veikimo organizacijas ir t. t. Kiekvienas reiškiasi vienoje kurioje srityje daugiau negu kitose. Kiekviena iš jų yra savotiškai vertinga.“⁵ Tačiau kiekvienoje veikimo srityje, norint pasiekti gerų rezultatų, turi būti vykdomas „artimo meilės principas“. Brazaitis atkreipia dėmesį į politinį veikimą, kaip į akivaizdžiausią sritį, „kuri rodo, kad ne politinis veikimas savaime yra blogas, bet blogus vaisius jis duoda, kai nėra jame vykdomas meilės principas...“⁶

Taigi ne „bėgimas per profesiją“, o tik visuomeninis darbas, gali atnešti pasitenkinimą. „Nėra didesnio pasitenkinimo kaip matyti, kad tu esi prisidėjęs kitam ką gero padaryti, nors tas kitas ir nedėkos tau.“⁷ Man atrodo, kaip tik ši mintis yra bene svarbiausia Brazaičio nuostata, nulėmusi visą jo gyvenimą.

Brazaičio asmenybės išskirtinumas atsiveria, kad ir kaip atrodytų keista, kaip tik *visuomeniniame* darbe. Vargiai pavyktų nurodyti vieną sritį, kuriai jis paaukojo savo gyvenimą, apie ją sunku kalbėti vien kaip apie literatūros istoriką, kritiką, literatūros tyrinėtoją, žurnalistą. Girdėti apgailestavimų, kad literatūros mokslo srityje jis padarė daug mažiau, negu galėjo padaryti... „Graudu, pagalvojus, kad tiek pajėgumo parodęs, davęs tokį gražų pažadą pakelti ir lietuvių literatūros kritiką iki tarptautinio lygio, Brazaitis *sąmoningai* paaukojo save – mokslininką, kad pavirstų „kamščiu“, kemšamu į tiek daugelį mūsų tautiniame ir visuomeniniame gyvenime atsirandančių skylių.“⁸ „Kamštis“ – gana grubus žodis žmogui apibūdinti, o Brazaičio atžvilgiu dar ir neteisingas. Jis *sąmoningai* vykdė savo žmogišką išipareigojimą pasauliui – daryti gera kitiems ir eiti dirbti ten, kur yra reikalingas. Todėl teisinga jį vadinti *visuomenės veikėju* pačia plačiausia ir kilniausia dabar, deja, užmiršta šio žodžio prasme, t. y. kaip tikrą reformatorių, kurio tikslai ir veikla visada buvo pertvarkymas, nesvarbu, ar valstybės tobulinimas, ar mokyklų bei mokslo reorganizavimas, ar savo tautos kultūros lygio kėlimas ir t. t. Tačiau kaip tik pats Brazaitis laiške Antanui Maceinai,

atsiliepdamas į pastarojo straipsnį, skirtą Brazaičio 70 metų sukakčiai, rašo: „Parašei su Pačiam įprasta elegancija, meistriškai mesdamas mane ant svarstyklių, kuriom kitados kitus sverdavau... Padarei net daugiau: numovei man gyvam kailį ir užtempei ant šakių, kaip kitados Suvalkijoje papjauto avino kailį, kad išdžiūtų ir tiktų kailiniam. Ir iš mano kailio norėjai padaryti būgnelį, kurį užgavus skambėtų, anot Tavęs, *prasmuo* šitoks ar toks... Tos nuotaikos pagautas, padėčiau Pačiam išreikšti mane ir daiktiškai – ne gotine linija, kaip Šalcauskį, ne barokine linija, kaip Putiną, bet... *kamščiu*. Taip, kamščiu, kuriuo užkemšama atsiradus skylė. Dr. Jokantas pajuto skylę redakcijoje⁹, pasišaukė: eik šen, Juozai, užkimšti; jam reikėjo mokytojo¹⁰; eik šen, Juozai. Reikėjo skylę užkimšti fakultete¹¹, nesipriešinau. Tokios skylės būta ir sukilime¹². Vienintelis mano nuopelnas – kad nesipriešinau būti kamščiu“. Ir su sau būdingu kuklumu priduria: „O gal nė to nuopelno nebuvo; gal gyvenimo sriautas buvo toks, kad savaime prinešė mane ir įkimšo į skylę...“¹³

Brazaičiui nekilo klausimas – kodėl jis turi daryti tai, ko kratosi kiti. Atlikti būtinus savo tautai „šios dienos reikalus“ buvo jo sąmoningai pasirinktas kelias. Tai, kad darbas Brazaičiui buvo *reikalas* – „tautinis, visuomeninis, grupinis, šeimyninis, asmeninis“, pabrėžia ir Maceina, čia pat patikslindamas – „tačiau visados tik reikalas, niekad ne būseną, kurios jis negalėtų išsivilkinti“, kitaip nei antai Zenonas Ivinskis, kuris „dirbdavo ir ilsėdamasis“¹⁴. Tą patį galima pasakyti ir apie Maceiną, kuriam darbas buvo būseną, nes jis buvo „profesijos žmogus“. Tarp Brazaičio ir jo artimų bičiulių šiuo atžvilgiu, pasak Maceinos, „tvylo gili praraja“, nors tai, tarp kitko, visai netrukdydavo artimiems santykiams. O gal ši praraja nebuvo tokia gili, kaip vėliau atrodė Maceinai?.. Juk 1933 m., prasidėjus jaunųjų katalikų sąjūdžiui, jų santykiai buvo tikrai glaudūs. „Mus surišo ne tik idėjos, bet ir pats likimas būti drauge: drauge fakultete, drauge politikoje, drauge tremtyje, galop drauge net meilėje literatūrai.“¹⁵ Matyt, ta „praraja“ atsirado vėliau, kai pats Maceina atsisakė bet kokio visuomeninio darbo ir atsidavė vien profesijai. Bet tai nesukliudė Maceinai aukštai įvertinti Brazaičio reikšmę Lietuvos istorijoje, pavadinus jį „prasmeniu“. Būtina suvokti šį „prasmeninį Brazaičio pobūdį“, ką padaryti Maceinos laikais, jo paties įsitikinimu, buvo „dar per anksti...“¹⁶

⁴ *Ibid.*, p. 28

⁵ *Ibid.*, p. 25.

⁶ *Ibid.*, p. 28.

⁷ *Ibid.*, p. 30.

⁸ Ciplijauskaitė, B., „Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas“, in: *Aidai*, 1977, nr. 10, p. 457.

⁹ Kalbama apie laikraščio „Lietuva“ redakciją.

¹⁰ Turima omenyje „Aušros“ mergaičių gimnazija Kaune.

¹¹ Kalbama apie VDU Teologijos-filosofijos fakultetą.

¹² Po 1941 m. Birželio sukilimo Brazaičiui teko eiti Laikinosios vy-

riausybės ministro pirmininko pareigas.

¹³ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1974 04 03“, in: *Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, Antano Maceinos archyvas*, f. 181–74.

¹⁴ Maceina, A., „Kapas be paminklo“, in: *Aidai*, 1975, nr. 9, p. 394.

¹⁵ „Antano Maceinos laiškas Juozui Brazaičiui, Freiburg, 1952 06 16“, in: *Antano Maceinos archyvas*, f. 181–139.

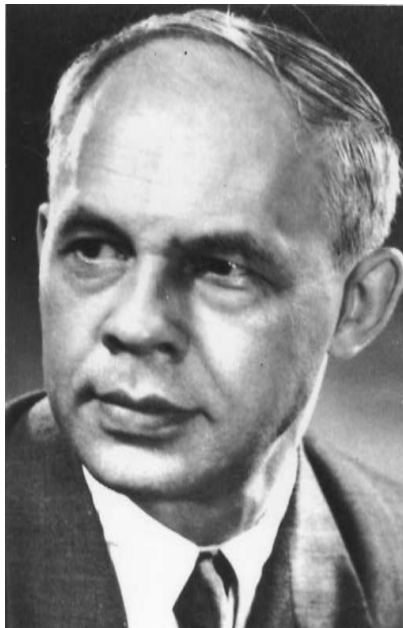
¹⁶ Maceina, A., „Kad niekas manęs nepastebėtų“, in: *Aidai*, 1973, nr. 10, p. 441.

Taigi darbas Brazaičiui buvo ne vien reikalas, bet ir *pareiga*, kurios esmė – dalytis gyvenimu su kitais, nes, pasak jo, to reikalaujanti pati žmogaus prigimtis. Tų dalijimosi su kitais būdų būta įvairiausių.

Pagal profesiją Brazaitis buvo literatūros istorikas bei kritikas. Jis gana anksti pradėjo reikštis kaip „rašto žmogus“. Dar studijuodamas Bonos universitete Brazaitis išsiskyrė dideliu kūrybiniu pajėgumu, nes sugebėdavo per metus „parengti po tris studijinius straipsnius“, o per 10 literatūros mokslui atiduotų metų „išleistos 8 knygos, paskelbti apie 45 studijiniai straipsniai ir apie 60 smulkesnių rašinių literatūros klausimais ar apie atskirus rašytojus, įvairių recenzijų, metinių literatūros derliaus apžvalgų“¹⁷. Tai iš tikro išpūdingas balansas, galintis paliudyti Brazaičio priklausymą „profesijos žmonėms“ ir... suklaidinti. Nes jis nepriklausė „gryniems“ mokslininkams, kurių mokslas, pasak jo, „nieko nesako dabarties žmogui“ – „toks, matai, aš ne mokslininkas“ – 1970 m. rašė jis Maceinai. Galima spėti, kad pagrindinis Brazaičio rašinių tikslas buvo paveikti „dabarties žmogų“, padaryti jį tobulesnį, kultūringesnį bei paskatinti aktyviau dalyvauti savo šalies gyvenime. Todėl ir jo straipsniai buvo ne tik profesinio, bet dažnai ir visuomeninio bei politinio pobūdžio...

Brazaitis pradėjo aktyviau dalyvauti visuomenės gyvenime įsijungęs į jaunųjų katalikų sąjūdį, „kuris prasidėjo Lietuvoje apie 1933 metus, stiprėjo ligi pat Nepriklausomybės galo ir savaime atsigavo tremtyje“¹⁸. Kaip tik tais 1933 m. „į religinį-kultūrinį mūsų Tautos gyvenimą pradėjo įsijungti jaunų, Vakaruose studijavusių žmonių: prof. J. Ambrazevičius, dir. K. Bauba, dr. Pr. Dielininkaitis, prof. A. Damušis, prof. J. Grinius, prof. Z. Ivinskis, adv. Katilius, red. J. Keliuotis, dr. J. Lemonas, prof. A. Maceina, dr. P. Mantvydas, prof. J. Meškauskas, dr. J. Pankauskas, prof. P. Padalskis, prof. A. Vaičiulaitis, dr. J. Skrupskelis ir kiti“¹⁹. Visi jie buvo kultūrininkai, nė vienas, išskyrus Dielininkaitį, Maceinos teigimu, nepriklausė jokiai politinei partijai. „Šie žmonės išugdė katalikiškąją spaudą („Židinį“, „Ateitį“, „N. Romuvą“, „XX amžių“), išvystė Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrių, [...] vadovavo katalikiškai akcijai ir joje intensyviai veikė. [...] Jie nebuvo sudarę jokios *formalios*

organizacijos. Jie tik judino katalikų kultūrinį-religinį gyvenimą...“²⁰ Šie žmonės panorą *pertvarkyti* savo valstybę, o tam reikėjo pakeisti pačią valstybės struktūrą. „Formalios organizacijos“ gal ir nebuvo, bet savaime susiklostė būrelis, gimęs iš pasikalbėjimo tų žmonių, kurie panorą „viešai pasisakyti valstybinės santvarkos reikalui“²¹. Jie paskelbė deklaraciją „[o]rganiškosios valstybės kūrybą“. Maceina užrašuose pastebi, kad rengiant deklaraciją „susitarimo principas galiojo tarsi nerašytas įstatymas“. „Pasiatarimai vykdavo dažniausiai Kazio

Juozas Ambrazevičius-Brazaitis

Pakšto, Skrupskelio ir retkarčiais mano butuose, sekmadieniais po 10 val. pamaldų Įgulos bažnyčioje ir trukdavo paprastai ligi 13 val. Jų eiga buvo tokia: 1) pareferuoti iš eilės atitinkamą deklaracijos punktą, 2) pasisakyti šio punkto reikalui, 3) paieškoti visiems priimtinos šiai minčiai žodinės formulės. [...] Pasi-sakydavo, kas norėdavo; dažniausiai visi arba bent dauguma. Galop ieš-kodavome tinkamos formulės, kuri būtų priimtina pasitarimo dalyviams ir sykiu nesužalotų pačios minties. [...] Šioje vietoje kaip tik dažnai ir įsi-jungdavo Juozas Brazaitis. Būdamas sisteminio polinkio savame mašty-me, jis mėgindavo derinti iškilusias priešingybes ar šalinti atsiradusias painiavas *sava formule*, turinčia iš-reikšti ir minties tikslumą, ir anuo metu reikalingą atsargumą, einant viešumon. O tai ne visados būda-

vo lengva. Nes pirmuosiuose posėdžiuose reikėsi dvi linkmės deklaracijos pobūdžio klausimu – kas jis bus: *atsišaukimas* ar *programa*. Atsišaukimui reikėjo tam tikro iškilmingumo ir gal net kiek patoso; į tai linko ypač Keliuotis ir Pakštas, gal truputį Pranas Dielininkaitis ir Zenonas Ivinskis; šios linkmės atoidžių yra likę deklaracijos įvade ir užbaigoje. Programai reikėjo daugiau sistemingumo ir gal net kiek filosofškumo; į tai linko Jonas Grinius, Jonas Pankauskas, didele dalimi Skrupskelis, Brazaitis ir, suprantama, aš pats. Nugalėjo ši pastaroji linkmė... Brazaitis užtat ir mėgindavo savais pasiūlymais suminkštinti programos kietumą ir kartu vengti atsišaukimo patoso... Deklaracija buvo ruošinama labai rūpestingai – ligi pat smulkmenų. Todėl ji savo visumoje *vieno* autoriaus neturi: tai iš tikro sutelktinis kūrinys pačia tiesiogine šio žodžio prasme.“²² Išties nere-gėtas kiekvieno deklaracijos kūrėjo atsakingumas. Šiek

¹⁷ Girnius J., „Juozas Brazaitis – literatūros mokslininkas“, in: *LKMA Suvažiavimo darbai*, Roma, 1984, t. 10, p. 33.

¹⁸ *Antano Maceinos laišakai prel. Pranciškui Jurui*, Vilnius, 1997, p. 25.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ „Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai: 1. Deklaracija „[o]rganiškosios valstybės kūrybą“, in: *Antano Maceinos archyvas*, f. 181–74.

²² *Ibid.*

tiek apie deklaracijos pagrindus, remiantis Maceinos žodžiais: „1) Pr. Būčio–K. Pakšto–St. Šalkauskio valstybės ir kultūros santykių samprata, iš kurios išaugo kultūrinės autonomijos idėja, įimta į deklaraciją ir siūloma vykdyti per Vyriausiąją Kultūros Tarybą; 2) pop. Pijaus XI enciklika *Quadragesimo anno* (1931), iš kurios išaugo korporatyvinė idėja, taip pat įimta į deklaraciją (šia idėja buvo ypač susižavėjęs Pr. Dielininkaitis) ir siūloma konkretizuoti Vyriausiąją Korporacijų Tarybą; 3) įprasta J. Locke'o demokratijos samprata, būtent: trijų galių (parlamento, vyriausybės, teismo) nepriklausomybė viena nuo kitos, kurios buvo veikusios Lietuvoje prieš 1926 m. ir kurias atgaivinti siūlė deklaracija. Trimis dalykais deklaracija pasisakė prieš bet kokią fašistinę valstybės sąrangos pobūdį: 1) reikalavimu, kad korporacijos būtų kuriamos draugijiniu būdu iš apačios, o ne etatistiniu iš viršaus, kaip tai buvo vykdoma Italijoje ir Portugalijoje; 2) reikalavimu, kad „ideologinė laisvė būtų atjungta nuo politinių ir visuomeninių interesų“ (nepasaulėžiūrinės politikos prototipas) ir 3) reikalavimu įsteigti Administracinį Teismą, kuris apsaugotų pilietį nuo valdančiųjų organų ar asmenų savivalės. [...] Trumpai tariant, deklaracija buvo pirmas teorinis bandymas teikti pilnutinės demokratijos metmenis, kurių pasigesta tiek partijos, tiek vadizmo valdymo metais“²³. Plačiau sustojau ties deklaracijos rengimu bei turiniu, nes ji, atrodo, tapo Brazaičio gyvenimo kelrodžiu. „Susitarimo principas“ – įstatymas jauniems kultūrininkams – liko vienu labiausiai Brazaičio vertinamų įstatymų, kuriam jis visada buvo paklusnus, nes jis rėmėsi artimo meile. Rašydamas apie jos reikšmę „visuomeniniame veikime“, jis cituoja Deklaracijos tekstą: „Meilė yra didžiausias socialinės ir politinės vienybės veiksnys. Visi kiti dalykai, sukurti palaikyti taikai ir visuomeninei vienybei, nors ir atrodytų tobuli, bet jei jie neturės savo pagrindu iš vidinio sielų ryšio, jie sunkių bandymų valandą gali suirti ir nueiti niekais. Tuo tarpu meilė atsveria išviršinius socialinių ryšių netobulumus, juos patobulina ir palaiko. Ji visados kovoja dėl didesnio teisingumo ir dėl tobulesnės santvarkos. Ji sukuria visuomenines institucijas ir malšina luomines, partines ideologines kovas. Meilė pati techniškai nesprendžia jokių juridinių ir politinių problemų. Bet ji rūpinas, kad visos būtų humaniškai išspręstos“²⁴. Brazaitis apgailestauja, jog principas neveiksmingas politikoje, kur „labiausiai išplėtotas [...] kovos principas. Kovos visom priemonėm [...] kovos principas visuomeniniuose santykiuose yra marksistinės ideologijos padaras [...] toks užkrečiantis,

²³ *Ibid.*

²⁴ Brazaitis, J., „Artimo meilė visuomeniniame veikime“, in: *Idem, Raštai*, t. 5, p. 26.

²⁵ *Ibid.*, p. 27.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Brazaitis, J., „Kultūros kelias nepriklausomoje Lietuvoje“, in:

kad ji ne kartą prisiima ir tie, kuriems marksizmas yra visai svetimas. Prisiima dėl to, kad ji lengva vykdyti, nes jis remiasi žmogaus žemesniąja prigimtimi, gyvuline“²⁵. Visokios politinės nesėkmės, jo nuomone, akivaizdžiai įrodo, jog politinė veikla remiasi klaidingu pagrindu. Kas nori rasti išeitį iš akligatvio politiniame veikime, turi grįžti prie kito pagrindo, prie krikščioniško artimo meilės principo²⁶.

Brazaitis buvo „rašto žmogus“, tačiau daug rašydamas ir skelbdamas savo kūrinis spaudoje, nesiekė nei garbės, nei karjeros, nei pinigų. Vengdamas plačios viešumos, dažnai net nepasirašydavo savo straipsnių ar recenzijų, arba pasirašydavo tik inicialais ar slapyvardžiu. Ir tai natūralu, nes jo tikslas buvo „pasidalinti su kitais“ savo mintimis, savo žinojimu. Jis puikiai suvokė, kad „nepriklausoma Lietuva gavo menką, labai menką kultūrinį palikimą. Menką aparatą, reikalingą kultūrai organizuoti“²⁷. Čia jis turi omenyje „menką mokyklų tinklą, mokyklom reikalingo mokytojų kadro trūkumus, teatrų, galerijų, mokslo įstaigų nebuvimą“²⁸. Todėl visai neatsitiktinai, beveik iškart po universiteto baigimo, Brazaitis ėmė mokytojauti „Aušros“ mergaičių gimnazijoje. Darbą gimnazijoje Brazaitis „mėgo ir vertino“ ir „net draugų raginamas mesti mokytojo pareigas, jis jų nemetė net tada, kada jau profesoriavo universitete ir, be to, jau buvo pradėjęs dirbti politikoj“²⁹. Jaunimas ir jo ateitis buvo tikrasis Brazaičio rūpestis ir tais laikais jis „dalijosi“ savo gyvenimu su jaunimu „kultūrinio būdu“. Brazaitis tarnavo Lietuvos jaunimui dar ir plunksna – „redaguodamas bene dvejus metus moksleivių žurnalą „Ateitį“, ruošdamas jiems vadovėlius arba pats vienas („Poetika“), arba kitus pasitelkęs („Skaitymai“ su Alina Skrupskelienė ir Antanu Vaičiulaičiu)“³⁰...

Ypač aktyviai Brazaitis reiškėsi žurnalistikoje. Atrodo, kad ji jam buvusi kasdienė duona ir tiesiogine, ir perkeltine prasmėmis... Jis dirbo „Lietuvoje“, „XX amžiuje“, jo rašinių galima buvo užtikti ir kituose leidiniuose – „Atėityje“, „Naujojoje Romuvoje“, vėliau „Į Laisvę“...

O „XX amžius“, galima sakyti, atsirado Brazaičio kambaryje Kaune, Ugniagesių gatvėje. Šis laikraštis, kaip prisimena Maceina, „gimė labai netikėtai“, kai 1936 m. pavasarį Brazaitis pasikvietė pas save kun. Stasį Ylą ir Maceiną išgerti kavos. „Progros šiam susiejimui kokios ypatingos nebuvo: Brazaitis pasikvietė kun. Ylą ir mane taip sau pasikalbėti, visų pirma apie Ylos išpūdžius, gautus užsienyje, ir apie jo planus, ypač apie religinį laikraštį. Bekalbant apie šio laikraščio reikalą bei galimybes, aš prasitariau, kad gal būtų galima kun. Ylos

Idem, Raštai, t. 4, Chicago: „Į Laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1983, p. 100.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Grinius, J., „Prof. J. Brazaičiui 50 metų“, in: *Aidai*, 1954, nr. 1, p. 45.

³⁰ *Ibid.*, p. 46.

planą praplėsti, būtent šia prasme: „Rytas“ yra uždarytas (rodos, dviem ar trim mėnesiam), o ir praėjus uždraudimo laikui, nieko gero iš jo nebus, nes jo tiražas yra nepaprastai smukęs (kalbama, tuomet turėjęs tik 800 abonementų); tad ar nebūtų įmanoma šokti į šią tuštumą ir vietoje „Ryto“ išleisti naują laikraštį mūsų pačių pastangomis?³¹ Naujas laikraštis išties buvo reikalingas aplink „Deklaraciją“ susibūrusiems jauniems katalikams kultūrininkams, juolab kad „ją paruošęs būrelis anaipol neišsiskirstė; jis posėdžiavo ir toliau, tik ne taip reguliariai, kaip anksčiau; buvo nutarta, kad dabar reikia atskirais straipsniais skleisti toliau deklaracijos mintis, net buvo pasidalinta darbu [...]. Kas kita straipsniai, o kas kita savas laikraštis. „Naujoji Romuva“ sutiko tokių straipsnių dėti [...]. Tačiau tokių straipsnių buvo per mažą, kad deklaracija virstų iš tikro visuomeniniu sąjūdžiu“³². Brazaitis buvo ne tik laikraščio kūrėjas, bet ir vienas idėjinį vadų. Praktiškai „XX amžiui“ vadovavo Brazaitis, Dielininkaitis, Skrupskelis ir iš dalies Grinius. „Būrelio žmonės“ niekada neveikė krikščionių demokratų vardu, nes aiškiai matė senosios katalikų politikų kartos traukimaši. „Mumyse visuose vyravo įsitikinimas, kad pamažu perimame vyresniųjų uždavinius. Tiesa, mes jautėmės iš senosios kartos išaugę, sykiu betgi ją jau ir peraugę ir einą savais keliais. Mes žinojome, kad nevienas iš senesniųjų su šiais keliais sutikti nenorėjo ir todėl pradėjo telkti aplink save naują būrelį, kad mus atsvertų. [...] Tačiau mums buvo aišku, kad senosios kartos likučiai nebepajėgia teikti jauniems nieko pozityvaus, išskyrus neigiamą kritiką ar priekaištus, esą mes neina su Bažnyčios autoritetu ar net prieš jį, nors mūsų santykiai su vysk. K. Paltaroku ir su vysk. M. Reiniu buvo labai geri: mes su jais susitikdavome pas prof. Kuraitį.“³³ Tačiau būta ir kitų, su kuriais susikalbėti buvo neįmanoma. Senoji karta, nenorėdama prarasti įtakos, „veikė daugiau užkulisyje, nes buvo netekus plotmės, iš kurios būtų galėjusi prabilti į visuomenę: visi žymiausi laikraščiai buvo mūsų rankose: „XX amžius“, „Naujoji Romuva“, „Mūsų laikraštis“ (red. J. Grušas)³⁴. Ši katalikiško visuomenės sparno kartų konfliktą pagilino ir garsus Maceinos pranešimas KVC konferencijoje 1936 m. rudenį, kur jis apkaltino dvasininkiją socialinio teisingumo nevykdymu. Jaunieji katalikai visuomenininkai pradėjo platų puolimą prieš sustingusius, nenorinčius jokių pakeitimų senuosius veikėjus. „Mūsų būrelio žmonės viešai kėlė dvasiškijos trūkumus, kat. akcijos nevykusią sąrangą, pastoracijos silpnybes, o dvasiškija atsakė į tai ne diskusijomis, bet spaudimu bei grasinimu atskiriems asmenims (Griniui, Maceinai, Ylai) arba ir visam bū-

reliui. Mūsų būrelio iniciatyva po kai kurių pasisakymų spaudoje („XX amžiuje“) Lietuvos jėzuitai įsisteigė savąją provinciją, nebe priklausomą nuo vokiečių, ir J. Kippas SJ buvo nuimtas nuo provinciolų; mūsų būrelio iniciatyva – po memorandumo nuncijui – buvo Vatikano atsiųstas vysk. P. Būčys vizituoti kazimieriečių vienuolyno, ir visa jo vadovybė buvo pašalinta: mūsų būrelio žmonės straipsniu „Pašalinkime pikta iš savo tarpo“ („Židinyje“) papeikė renesansinį Kauno kūrijos kunigų gyvenimą. Dvasiškių atoveika buvo įsteigimas laikraščio „Draugija“, kurį redagavo kun. Raštutis, o leido pats metropolitas ark. J. Skvireckas. Nepakęsdamas šio laikraščio puolimų mūsų atžvilgiu, Brazaitis paskelbė „Židinyje“ straipsnį³⁵, būdingą tiek ano meto nuotaikai bei įtampai, tiek Brazaičio veiklai bei dėmesiui aktualius reikalus suprasti. Anuo metu Brazaitis veikė anaipol ne pagal principą „kad niekas manęs nepastebėtų“³⁶... Tuometinė atmosfera bei bendra situacija, kurioje vyko jaunųjų reformatorių kova dėl „laimingesnės“ lietuvių tautos ateities, buvo sudėtinga. Tačiau kiti reikšmingi bei lemtingi išoriniai įvykiai iš esmės pakeitė Lietuvos padėtį, o kartu ir jaunųjų kovotojų už „laimingesnę“ lietuvių tautos ateitį, gyvenimą bei veiklą. Bet nei karai, nei okupacijos neužgesino konflikto tarp jaunosios ir senosios lietuvių katalikų visuomenininkų kartų, gal tik šių įvykių pradžioje šiek tiek jį sušvelnino. „Tas, kas vyko tremtyje, – rašo Maceina, – buvo atnešta jau iš Lietuvos, nors pagrindinė veikla vokiečių okupacijos metais plyšį ir buvo užgrindusi: 1942 m. žiemą buvo posėdis vysk. V. Brizgio bute [...], kuriame dalyvavo pats Brizgys, J. Matulionis, O. Labanauskaitė, J. Ambrazevičius ir ašen ir kur buvo sutarta, kad pagrindinis veikimas eis *LF rémuose*; šitaip jis ir ėjo – net ir kuriant programą, kurios komisijoje dalyvavo Vl. Viliamas ir adv. Balčiūnas, šalia LF atstovų. Yra tad gryna demagogija teigti, kad LF yra atsiradęs tremtyje, suskaldydamas katalikus. Jeigu Lietuvoje pagrindinė veikla ėjo LF rémuose, kodėl ji negalėjo eiti ir tremtyje tuose pačiuose rémuose? Ne LF ką nors suskaldė, bet KD išsijungė iš LF bendros veiklos, kurioje jie Lietuvoje dalyvavo net programą ruošiant. O kad LF perima KD funkcijas, turėjo išpūdzio net prel. L. Tulaba, man prasitardamas viename laiške: „Liet. Frontas susiformavo tada, kai Kr. Demokratai praktiškai neegzistavo. Aš buvau pradžioje tos minties, kad Liet. Frontas atsistoja Kr. Dem. vietoje. Deja, nelaimingas VLIKas prikelė daugelį „mirusiųjų“, sukeldamas visą šią nelaimingą fermentaciją ir tarp mūsų (1952 m. kovo 24 d.)“³⁷...

Plačiau sustojau prie jaunųjų katalikų veiklos, sujaukusios tuometinį Lietuvos gyvenimą, kurį jaunieji katali-

³¹ „Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai“, f. 181–74.

³² *Ibid.*

³³ „Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai“, f. 181–74.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ A. J., „Dalykui išaiškinti“, in: *Židiny*, 1939, nr. 4, p. 541–543.

³⁶ „Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai“, f. 181–74.

³⁷ *Ibid.*

kai buvo pasiryžę reformuoti, nes tai buvo *bendraminčių, bendražygių* bei *visuomenininkų* veikla. Brazaičio vaidmuo šioje veikloje buvo neabejotinai svarbus. Tačiau tai nereiškia, kad jis veikė, siekdamas pripažinimo – apie tai net ir kalbos negali būti, todėl ir nenoriu sutikti su Maceinos mintimi, kad tuomet Brazaitis veikęs anaipol ne pagal principą „kad niekas manęs nepastebėtų“, nes tai leistų manyti, jog Brazaičiui gal ir nebuvo svetimas garbės troškimas. Kita proga Maceina vėl pabrėžia, kad „ano metu Brazaitis tikrai dar nebuvo ir nenorėjo būti „visuomeninis anonimas“³⁸. „Visuomeniniu anonimu“ Brazaitį pavadino kun. Yla per pamokslą Brazaičio laidotuvių dieną³⁹. Mat Brazaitis „*nekalbėdavo* apie savo darbus, kurių gausa visada jį slėgė; *nepresimindavo* nemigo naktų, nuovargio, išsisėmimo, o ypač skausmo. Visa tai jis *slėpė* net nuo artimiausių savo draugų. Slėpė patarnavimus kūrybos žmonėms, visuomenės ir politikos atstovams bei institucijoms. *Nepasirašydavo* dažnai nė savo straipsnių ar leidinių... Jis *nepraleido* savo pavardės viešumon, gavęs Šalkauskio vardo ateitininkų premiją; *uždraudė* prisiminti spaudoj jo 60-ąsias sukaktis“ (*Draugas*, 1974 12 14).

Su vienu pasitikėjimu galime priimti ir Ylos, ir Maceinos Brazaičio asmenybės interpretacijas, nes jie abu pakankamai gerai jį pažinojo. Tačiau man priimtinesnis Ylos vertinimas, nes, atrodo, yra objektyvesnis. Savo straipsnyje „Kapas be paminklo“ Maceina irgi cituoja tuos pačius Ylos žodžius, tačiau susidaro įspūdis, kad Brazaitį apibūdinantys žodžiai lyg ir užgauna Maceiną. Gal dėl to, kad apie jį patį taip negalima būtų pasakyti. Maceina šiuo atžvilgiu buvo visiškai kitoks – jam anaipol nebuvo svetimas pripažinimo troškimas, jis mėgo patraukti į save dėmesį, tikrai norėjo būti pastebėtas ir buvo pastebėtas, dažnai net atsidurdavo pačiame visuomenės dėmesio centre. Brazaičiui visa tai buvo svetima... Jo darbas arba veikimas, pasak paties Maceinos, buvo visų pirma *reikalas*, pridursiu, net ir dar daugiau – įsisamoninta būtinybė, net pasiaukojimas, t. y. kadaise savo paties pasirinkto kelio – literatūrinio mokslinio darbo *atsisakymas* dėl kitų *bendrų* interesų... Kun. Yla rašė: „Sunku būdavo suprasti, kodėl šia prasme jis toks jautrus, toks kietas, taip neperkalbamas. Už to viso, aišku, slėpėsi gilesni motyvai, gal ne tiek asmeniškai, kiek *visuomeniški*“. Maceina bando atsakyti į šį klausimą teigdamas, kad „visuomeniniu anonimu“ „padaro žmogų ne tas ar kitas slapyvardis ar nepasirašytas raštas, o *pabaigos nuotaika* – *eschatologinė nuotaika* arba jausmas, kad esi priėjęs liepto galą, pasidareš visuomenei netinkamas,

dvasiškai miręs...“⁴⁰ Nežinia kaip dėl „anoniškumo“ priežasčių, tačiau Brazaičio elgesio motyvai veikiausiai išties buvo „visuomeniški“. Brazaitis stengėsi, kad visa būtų *kartu su kitais* ir jo. Tai turbūt ir buvo bemaž pagrindinė Brazaičio nuostata. Ji savaime suponuoja bevardiškumą arba anoniškumą...

Visuomeninis veikimas – tai bendras veikimas savo tautos, valstybės labui. Lietuvoje jis buvo beveik idealus, nes tai buvo veikimas *kartu*. Tremtyje padėtis pasikeitė – bendras veikimas liko, bet jau ne toks sutelktinis. Tiesa, Vokietijoje Brazaitis dar dirbo kartu su artimais žmonėmis – Ivinskiu, Maceina, Griniumi... Tačiau Amerikoje artimų „būrelio žmonių“ beveik neliko. Veikimo laukas susiaurėjo (ypač dėl svetimos erdvės), ir žmonių, anksčiau pasiryžusių veikti kartu, dėl įvairių priežasčių mažėjo, o susiskaldymas tarp kovotojų už Lietuvos ateitį vis didėjo... Kaip teisingai, mano manymu, pastebėjo kun. Yla, Brazaitis priklausė tokio tipo žmonėms, kurie „eina į visuomenę ne per masę, bet per panašiai jaučiančių ir galvojančių draugų sambūrį“, todėl „draugų netekimas jam buvo daugiau negu žaizda“, nes „draugystė jam kaip moterystė – neatskiriama ligi mirties ir su mirtimi neužbaigiama“⁴¹. Taigi jis vienišėjo... Štai tada ir užvaldė Brazaitį, Maceinos žodžiais tariant, eschatologinė nuotaika. Šią nuotaiką sustiprino ir gilėjanti šeimos krizė, įvykusi Amerikoje, kur jis persikėlė 1951 m.

Pats Brazaitis, bandydamas suvokti savo šeimos dramą, artimam bičiuliui Ivinskiui rašė: „tiem, kurie reiškiasi visuomenės darbais, tegalėčiau linkėti, kad išvengtų mano kelio, kad *dėl visuomeninio darbo neprarastų šeimos*“ (1963 07 24).

Taigi šis šeimas griaunantis visuomeninis darbas... Darbas, kaip įžadas, kaip aukščiausias įsipareigojimas, todėl neišvengiamas ir galintis pareikalauti net aukų. Ir nors šeimos iširimas Brazaitį skaudžiai paveikė, jis gana greitai grįžo prie savo visuomeninių kūrybinių darbų bei planų.

Jis visuomet imdavosi tų darbų, kuriems jį „šiandiena įpareigoja“, kaip jis rašė Maceinai. Ir vėliau, pratęsdamas šią mintį: „Man pačiam svetimi tie, kurie savo darbais nori įsiamžinti ateities generacijom, nežiūrėdami šios dienos reikalų. *Man brangesni tie jų darbai, kuriais jie daro gera darbą dabar, savo laikų žmonėms*, palikdami ateities įpėdiniam rūpintis jų laikais...“⁴² Jis ir stengėsi dirbti tokius darbus, ėjo „ne į raktines pozicijas, o į darbines, į kurias niekas kitas nenorėjo eiti“⁴³: „lindau į bet kurią skylę, į kurią kas nors turėjo įlįsti...“⁴⁴ Ir eina-

³⁸ Maceina, A., „Kapas be paminklo“, p. 397.

³⁹ Brazaičio laidotuvės įvyko 1974 07 02.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Yla, S., „Kultūros žmogus politikoje“, in: *Tėviškės žiburiai*, 1974, nr. 51, 52; 1975, nr. 1.

⁴² „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1970 01 24“, f.

181–74.

⁴³ „Juozo Brazaičio laiškas prelatui M. Krupavičiui, 1952 10 5“, f. 181–74.

⁴⁴ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1953 Kalėdos“, f. 181–74.

mosios ministro pirmininko pareigos jam tebuvo viena „skylių“, į kurią jis, Škirpai neatvykus į Lietuvą, turėjo „įlįsti“, nes kiti nepanoro. Atrodo, Maceina pernelyg sureikšmino šį, pačiam Brazaičiui ne itin svarbų įvykį. Jis teigė – kai „Laikinosios vyriausybės faktinė galva“ tapo Brazaitis, „tuo kaip tik ir *prasadėjo* jo kopimas į *istorinio prasmens* plotmę“. Tačiau, manyčiau, šis kopimas prasidėjo daug anksčiau ir jo prasmė gal dar gilesnė, nei manė Maceina...

Kaip minėta, visuomeninėse kultūrinėse organizacijose Brazaitis dalyvavo jau nuo gimnazijos laikų. Jam ne kartą teko eiti ir vadovaujamas pareigas – jis buvo Ateitininkų sendraugių sąjungos pirmininkas (1938–1940), Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos pirmininkas (1938–1940), Tautosakos komisijos prie Švietimo ministerijos narys, Kauno valstybinio dramos teatro repertuaro komisijos narys. Maceina teigė, kad šios pareigos, beje, kaip ir jo dėstytojavimas, „nebuvo prasmens pobūdžio“, nes jos buvo „vargu ar pralaužiančios kasdienos rėmus“. Tačiau ar taip iš tikrųjų buvo? Ar kruopštus, pasiaukojamas, visą gyvenimą trunkantis, dažnai kitų nepastebimas darbas yra vien kasdienis dalykas?.. Brazaičio gyvenimą, manyčiau, *iprasmino* ne jo ėmimasis vadovauti Laikinajai vyriausybei, ne jo moksliniai darbai, o kaip tik kasdienos arba, pasak Brazaičio, *šios dienos darbai*... Man regis, kad per karą ir okupacijas Brazaitis liko *toks pat* žmogus, koks jis buvo visada, t. y. *reikalo* žmogus.

Nuo vokiečių okupacijos laikų Brazaitis aktyviai dalyvauja rezistencinėje veikloje. Dirba pagrindiniame laikraštyje „Į Laisvę“, rašo ir kitiems leidiniams... Bet ne vien rašymas buvo jo reikalas, atsirado svarbesnių darbų. „Rezistencijai prieš nacius derinti ir organizuoti J. B. su draugais sukuria Lietuvių Tautos tarybą, kuri vėliau buvo sulieta su Lietuvai Laisvinti komitetu. Iš to susijungimo 1943 m. rudenį susidarė VLIKas. Jo politinės komisijos pirmininku vėl tampa J. B.“⁴⁵ Šios organizacijos politinės komisijos pirmininku Brazaitis dirbo nuo 1943 iki 1944 m. Jam pavyko išvengti arešto, ir „kai 1944 m. nacių gestapo išaiškino VLIKo sudėtį ir jo lyderius ir ieškojo Ambrazevičių areštuoti, Ambrazevičius virto Brazaičiu ir pasiliko iki mirties...“⁴⁶

VLIKo veikla buvo atnaujinta Vokietijoje. Nuo 1945 iki

1951 m., t. y. iki pat savo išvykimo į Ameriką, Brazaitis dirba šioje organizacijoje kaip Lietuvių Fronto atstovas. Tačiau politiniame kelyje Brazaitis taip ir neišvengė jam nemielų vadovaujamų pareigų. Kai 1946 m. Berno konferencijoje buvo sudaryta Vykdomoji Taryba, Brazaitis tampa jos Informacijos tarnybos valdytoju (1946–1948), kiek vėliau, 1949–1951 m., jam tenka eiti ir Užsienio reikalų tarnybos valdytojo pareigas, kurių atsisakė kiti VT nariai. Jis irgi atsisakinėjo, tvirtindamas, kad netinka tai tarnybai, bet pareigas vykdė, kaip rašė Maceina, „visa širdimi ir visu stropumu“.

Išvykdamas į Ameriką Brazaitis, pasak Jono Griniaus, pasižada grįžti, „jei tik VLIKui bus reikalingas“⁴⁷. Bet VLIKui jis jau nebuvo reikalingas. Prieš Brazaitį prasidėjo plati šmeižimo byla. Kai kurie įtakingi VLIKo atstovai apkaltino jį, kad – „(a) gaunąs iš amerikiečių atlyginimą be VLIKo žinios ir pritarimo, (b) gaunąs iš amerikiečių tam tikras sumas, kurias aš suvartojaš be vlikinės atskaitomybės, (c) iš tų sumų aš skirstaš algas savo draugams, (d) aš pristatinėjaš amerikiečiams kan-

Pfulingenas, „Am Schloß“ stovykla. 1947 m. pavasaris. Stovi iš kairės: Jurgis Gimbutas, kun. Mykolas Ražaitis, Vladė Ambrazevičienė, kun. Stasys Yla; pirmas iš dešinės: Juozas Brazaitis-Ambrazevičius. LNM

didatus į apmokamas tarnybas“. Brazaitis prašo VLIKo veiklos tyrimo komisijos pirmininką ištirti „aukščiau minėtus klausimus“. Nuorašai buvo išsiųsti VLIKo pirmininkui ir komisijos nariams⁴⁸. Tačiau nė viena komisija nesiteikė išklausti nei paties Brazaičio pasiaiškinimų, nei jo kaltintojų. Visa tai įvyko tada, „kai Brazaitis buvo išvykęs į Ameriką. VLIKo posėdyje [...]

⁴⁵ Grinius, J., „Prof. J. Brazaičiui 50 metų“, in: *Aidai*, 1954, nr. 1, p. 46.

⁴⁶ Vaitiekūnas, V., „Vidurnakčio sargyboje“, in: Chicago, 1994, t.

2, p. 363–372.

⁴⁷ Grinius, J., „Prof. J. Brazaičiui 50 metų“, p. 46.

⁴⁸ „Medžiaga Juozo Brazaičio monografijai“, f. 181.

buvo priimtas nutarimas jo į Tarybą nebekviesti⁴⁹... Šis įvykis tapo precedentu LF palikti VLIKo gretas, nors visi ir žinojo, „kad išeiti yra politiškai netikslinga, gal net pražūtinga“, bet vis dėlto išėjo...

Maceina rašė: „šio motyvo esmė yra išreikšta LF programos §5: „Demokratijos pagrindą sudaro asmens pirmenybė prieš bendruomenę [tai buvo dėstoma ir Deklaracijoje – T. M.]. [...] Tai yra pagrindinis mūsų programos punktas. [...] Mes žinajome, kad, jeigu mes nusilenksime politiniam tikslingumui, mes išduosime bičiulį Brazaitį, nekaltą, apšmeižtą bičiulį. [...] Todėl mums Pfullingene, kaip ir jums Clevelande, atsistoję dilema: arba pasirinkti politinį tikslingumą, kaip tokiu atveju paprastai partijos daro ir išduoti asmenį, ar pasirinkti asmenį ir atsakyti politinio tikslingumo, išeinant į nežinomą pilną sunkenybių, pavojų ir gal net žūties kelią. Tiek Pfullingenas, tiek Clevelandas pasirinko antrąją dilemos pusę: jie abu išdavė politinį tikslingumą, bet neišdavė asmens. Tuo LF abiejuose kontinentuose pasielgė taip, kaip *jokia kita* politinė grupė nebūtų pasielgusi. Tuo LF nustebino savo priešininkus ir draugus: tiems vyrams turbūt nevisi namie – taip galvojo ir tebegalvoja daugelis. Įprastinės politikos akimis žiūrint, mums iš tikro yra neviskas namie. Bet apsispręsti už asmenį, jį statyti programiškai aukščiau už bendruomenę – jau pats šis principas šių dienų pasaulio akivaizdoje atrodo kaip pamišimas. Šiandien, kada nesiskaitoma su jokiomis priemonėmis – tiek fizinėmis, tiek moralinėmis – žmogaus asmeniui suniekinti ir sunaikinti; kada melas, papirkinėjimas, šmeižtai, apgaulė, falsifikavimas žodžių ir minčių, dokumentų ir laiškų yra laikomi vartotinėmis ir net labai gudriomis politinėmis priemonėmis šiandien pasisakyti už *asmens primatą* ir šį primatą pravesti tegu kad ir kasdieniame atsitikime, iš tikro atrodo labai kvailas dalykas. Šio principo laikydamiesi, mes išeiname į kovą beveik su visais. [...] Žinau, mielas Bičiuli, kad šitoks kelias yra *nenaudingas*, kaip *nenaudingas* yra kiekvienas principų laikymasis. Todėl kažkokios gražios ateities Frontui nepramatau. Bet jo misija yra ne ateitį turėti gražią, bet būti padorios politikos sąjūdžiu, tikrai krikščioniškos politikos, kurioje nėra nei principų, nei asmenų išdavimo. [...] Brazaičio neišrinkimas rugpjūčio 5 d. nebuvo *paprastas* neišrinkimas, kokių demokratinėse institucijose visados pasitaiko. [...] Tačiau šį sykį jis visų pirma buvo apšmeižtas tam, kad būtų rastas pasiteisinimas jo neišrinkimui: joku kitu pagrindu laicistai jo neatmetė, kaip tik šiuo. Ar tad galėjo LF atstovas sutikti, kad šis motyvas būtų keliamas? Joku būdu! Tačiau kadangi jis vis dėlto buvo naudojamas ir dėl jo Brazaitis nebuvo išrinktas, todėl LF negali sutikti su *tokiu* neišrinkimo Faktu. O

kadangi VLIKo dauguma su juo sutinka, ji nusideda moralei. Pasilikti tad tokios institucijos sąstata reiškia nusilenkti šiam nemoraliam žygiui, ko LF negali leisti. Tai viena. Antra, sutikti su šitokiu neišrinkimu, reiškia išduoti Brazaitį, paaukojant jį ‘bendram interesui’, ko LF taip pat negali, nes čia kalbama ne apie kokią nors medžiaginę ar net socialinę naudą, bet apie žmogaus garbę, vieną iš asmeniškiausių dalykų, kurio kitas, jo bičiulis ir atstovas, negali aukoti visuomenės labui: joks žmogus neturi tam teisės. [...] Pfullingeno ir Clevelando solidarizavimas su bičiuliais yra [...] prasiveržimas aukštesnio dalyko, kurį būtų galima pavadinti asmens prasmėniskumu. Asmuo nėra tik paprastas privatinis individas, bet tam tikrų vertybių prasmuo arba reikšmuo... Todėl išduoti asmenį reiškia visados išduoti šias vertybes... *Brazaitis LF taip pat yra prasmuo – rezistencijos, sąžiningumo bei uolaus darbo, galop garbingumo ir padorumo* [kursyvas mano – T. M.]. ‘Paaukoti’ jį, kaip kai kas siūlytų, reikštų paaukoti ir visas šias vertybes. Kaip gi galėtų LF pažiūrėti Brazaičiui į akis, Brazaičiui, kuris buvo vienas iš pirmųjų rezistencininkų, kuris stovėjo Laik. Vyriausybės priekyje, kuris nenuėjo vokiečių tarnybon, kuris galop visą laiką VLIKe nešė pačią didžiausią ir pačią kūrybingiausią naštą? Sutikti su Brazaičio neišrinkimu reikštų nevertinti visų šių dalykų ir tuo pačiu virsti nebe Frontu, bet buržuazine politine partija, gyvenančia tos dienos reikalais. [...] Man atrodo, kad kaip tik čia LF išlaikė egzaminą – ir Pfullingene ir Clevelande. Sunkus tai buvo egzaminas, ir nevienam gal prakaitas tekejo. Bet jis buvo išlaikytas. Jeigu būtų įvykę kitaip, LF būtų pakeitęs savo pobūdį ir jis būtų virtęs viena partija iš daugelio. Dabar jis yra FRONTAS, tai yra kovotojas už naują Lietuvą ne tik sąrangos, bet ir dvasios prasme. [...]. Mūsų gali būti nedaug, bet mes turime būti solidarūs aukštesnio žmogiškumo prasme. Masės, kuri laukia laimėjimų savo akiai ar burnai, mums nereikia.⁵⁰

Brazaitis labai jautriai išgyveno ir šmeižtą, ir savo pasitraukimą iš VLIKo – visa tai, kas išprovokavo tolesnius įvykius. Jam buvo be galo sunku, kad atsidūrė nešvarios politikos dėmesio centre, kad tapo politinės kovos objektu. Dėl viso to jis jautėsi, jo žodžiais tariant, „kaip ungurys ant petelnės“. Maceina jį ramino: „Pats jaudiniesi, kad mes kaip liūtai ir šernai kovojame dėl teisybės ir kad ta ‘teisybė’, dėl kurios kovojama tie vyrai, yra... Brazaitis. Ne, Juozai, čia yra kovojama ne dėl Brazaičio! Brazaitis, kaip ir anksčiau rašiau, čia yra *simbolis*, kurio išdavimas yra šiuo simboliu reiškiama principų bei vertybių išdavimas“. Ir tame pačiame laiške Maceina priduria – „visas būrys bičiulių stovi už Tavęs ir su Tavimi...“⁵¹ Draugų palaikymas padėjo Brazaičiui

⁴⁹ Dambrava, V., „Nesibaigianti rezistencija: 25-eri metai be Juozo Brazaičio“, in: *Dienovidis*, 1999 09 10–16.

⁵⁰ A. Maceinos laiškas (Freiburg, 1952 09 07) St. Barzdokui, in: A.

Maceinos archyvas, f. 181.

⁵¹ „Antano Maceinos laiškas Juozui Brazaičiui, Freiburg, 1952 08 15“, in: Antano Maceinos archyvas, f. 181.

ištverti tuos sunkius ir ilgus mėnesius. Tačiau visa tai neliko be pėdsako – pamažu jis pradėjo trauktis iš viešo politinio veikimo – pavargo. Su kartėliu Brazaitis rašo Maceinai: „Rezistencija seniai palaidota. Jos paskutinis gražus blykstelėjimas baigėsi su Julijonu⁵². O dabar tik vaidyba, vaidyba – tokia, kai kaimo bernai surengia vakaruškas. Man tebėra kocktu, kad esu tos vaidybos artistas, blogiausia, kad virtau artistu⁵³. Būti „artistas“ jis nenorėjo... Maceina mano, kad Brazaičio kelias į vienvatę prasidėjo jam pasitraukus į Ameriką. Tikriausiai taip ir buvo, tačiau šį kelią grindžia tam tikri įvykiai ir, be abejo, nusivylimai...

Nepaisant nusivylimų ir nepritapimo prie jam nemielos aplinkos, Brazaitis liko ištikimas sau ir savo visuomeninei veiklai. Nuo 1951 m. jis pradeda dirbti „Darbininko“ redaktoriumi, 1953–1959 m. redaguoja žurnalą „Į Laisvę“. Pamažu jis grįžo ir prie literatūros. Spauda jam buvo lyg tribūna idėjoms nešti „iki masės“. „Nelaimė ta, kad intelektualinis vadovavimas nepasiekia vadovaujamų masių. Nelaimė, kad tarpininkai tarp tų intelektualinių vadovaujančiųjų ir masės neatlieka savo pareigos. Turiu galvoje spaudą. Nei Lietuvoje, nei čia spauda neatliko tos pareigos...“⁵⁴ Daug metų dirbdamas spaudoje, Brazaitis ir čia norėjo užkimšti skylę. Todėl, pasak Maceinos, „Darbininke“ „tęsinų tęsiniais ėjo svarbesniųjų lietuviškųjų knygų turinio santraukos. Tai buvo sąmoningas Brazaičio ryžtas tapti tarpininku tarp idėjos ir visuomenės“⁵⁵. Brazaitis suvokė, kad „laikraštinių likimas panašus į paties laikraščio likimą: paskaito, meta, užmiršta“⁵⁶. Bet ar tai neprimena visuomenininko likimo? Tačiau Brazaitis nesisielojo dėl „savo buvimo įamžinimo“. Jam buvo svarbiau „nuosavos sąžinės pripažinimas, kad daryta, kas galėta“, ir tai, jo įsitikinimu, visada „duoda daugiau pasitenkinimo nei visuomenės pasitenkinimo ar nepasitenkinimo blykstelėjimas“⁵⁷. Kartais atrodo, kad jis buvo visiškai abejingas kitų nuomonei apie save patį. Tačiau vargu ar taip galėjo būti... Bet garbės ir pripažinimo jis tikrai netroško. Kai jo žurnalistinė veikla 1972 m. buvo pagerbta premija, kurios steigėjas buvo kun. Prunskis, jis norėjo jos atsisakyti – „Pirmas impulsas buvo parašyti, kad aš premijos nepriimu. Bet suspėjau apsigalvoti, kad premijos 500 dol. bus jau gera pradžia apmokėti spaustuvės išlaidom už knygą apie Eretą. Taip tada ir padariau: atkentėjau visą pašlovinimo ceremoniją...“⁵⁸

⁵² Julijonas Būtėnas (1915–1951) – žurnalistas, rezistencijos kovotojas. 1951 m. grįžo į Lietuvą, norėdamas įsijungti į kovą už Lietuvos laisvę, tačiau buvo „sovietinių agentų apsuptas slėptuvėje (tarp Lekėčių ir Griškabūdžio) ir ten žuvo, nurydamas nuodų ampulę, bet nepasidavė sovietams“ – matyt, tai ir buvo tas „paskutinis gražus blykstelėjimas“, apie kurį rašo Brazaitis.

⁵³ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1952 07 25“.

⁵⁴ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1970 01 24“.

⁵⁵ Maceina, A., „Kad niekas manęs nepastebėtų“, p. 445.

⁵⁶ Brazaitis, J., „Vienas iš laikraštinių“, *Raštai*, Chicago, 1983, t. 4, p. 338.

Anksti suvokęs didžiąją kultūros prasmę šalies ir žmogaus gyvenime, Brazaitis daug jėgų ir pastangų dėjo lietuvių kultūrai plėtoti. Tačiau užsienyje ši jo veikla dažnai būdavo propagandinio pobūdžio: „turim gerų knygų, bet nesistengiam jų išstumti į kitų pasaulį ar bent savam lietuviškam skaitytojui įpiršti“, – rašė Maceinai 1971 m. Jį jaudino kitų „apatija“ ir nenoras „suprasti reikalo prasiveržti toliau už lietuviško kiau- to“⁵⁹. Tačiau jam vienam atlikti tokį didžiulį darbą buvo neįmanoma, nors, pasak Maceinos, jis ir buvo įpratęs atidirbti už kitus. Todėl iš esmės ėmėsi propagandinio darbo – populiarinti lietuvišką knygą per spaudą, kad jų idėjos pasiektų platesnius visuomenės sluoksnius.

O kaip su politika? Daug metų jis vadovavo LF bičiuliams ir, pasak Kojelio, norėjo, kad LF žmonės eitų kaip apaštalai dirbti ten, kur reikia⁶⁰. Tam tikra prasme jis vis dar buvo politikoje. Bet gal jau tik jos „pakraštyje“? „Jaučiu, kad aš vis labiau darau si svetimas visokiam politikavimui... tačiau kas nors turi dar terliotis.“⁶¹ Ir jis „terliojosi“, dažnai prisimindamas savo draugus, likusius „anapus balos“, kurie neišdavė „senųjų idealų“. Apie ištikimybę idealams byloja ilgas bei kruopštus darbas, ruošiant LF sąjūdžio programą, kuri „buvo vienas iš pagrindinių rūpesčių nuo pat mūsų veikimo pradžios“⁶². Šioje programoje atsispindėjo būsimo „savosios valstybės idealas“. LF programos metmenys – „Į pilnutinę demokratiją. *Svarstymai apie valstybės pagrindus*“ pasirodė atskiru „Į Laisvę“ leidiniu 1958 m. Ši programa buvo savitas Deklaracijos, skelbusios savos valstybės kūrimo principus bei pagrindus, tęsinys. Brazaitis daug prisidėjo prie šios programos kūrimo. Kai jau buvo paskelbti programos matmenys, jis vis dar tęsė šį darbą – buvo susimanęs „paruošti naują brošiūros „Į pilnutinę demokratiją“ versiją – kaip tam tikrą viziją į ateitį“, kuri „turėjo būti mūsų generacijos bičiulių testamentinė deklaracija“⁶³...

Reformatoriška dvasia, kurios neužgesino nei karai, nei okupacijos, nei kitos nelaimės, ypač jaučiama Brazaičio asmenybėje. Tai patvirtino visa jo visuomeninė – *apaštališka* veikla, kai žmogus eina dirbti ten, kur reikia, *visą savo gyvenimą aukodamas šios dienos reikalams* tvarkyti, dirbdamas ne savo asmeniui, bet vardan Dievo ir Tėvynės, ir už tai nenorėdamas ničnieko – nei pinigų, nei valdžios, nei pripažinimo, linkėdamas sau tik viena, kad niekas jo nepastebėtų... ❧

⁵⁷ *Ibid.*, p. 342.

⁵⁸ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1972 06 13“.

⁵⁹ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1969 11 18“.

⁶⁰ Kojelis, J., *Iš nakties į rytą*, Kaunas, 1996, p. 28.

⁶¹ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1953 Kalėdos“, f. 181–74.

⁶² Maceina, A., „Savosios valstybės idealas“, in: *Į Laisvę*, 1988, nr. 103, p. 65.

⁶³ „Juozo Brazaičio laiškas Antanui Maceinai, 1973 šv. Antano programa“, f. 181.

APIE MEILĘ, arba XX a. Lietuvos dailės istorija tarp prietarų ir stereotipų

Jolita Mulevičiūtė

Esu apkaltinta romantiška meile tarpukario Kaunui. Poetas meilės diagnozeje išvelgtų banalią liaupsę. O istorikui tokia išvada tolygi rimtam verdiktui. Tai kaltinimas neobjektyvumu. Suprantama, knieti pasiaiškinti šios nutarties motyvą, o drauge padiskutuoti dėl bendrų XX a. Lietuvos dailės tyrimų nuostatų.

Kolegės Rasos įsitikinimu¹, savo monografijoje nepateikiau naujo požiūrio į tarpukario daile, nes neišdrįsau tiesiai pasakyti, jog tuometinė Lietuvos visuomenė buvo nemoderni, o menininkų pažiūros – atsilikusios. Užuo atvirai pareiškusi, kokia *maža* dalis lietuviško meno *be išlygų* yra modernistinė, vis gręžiojuosi į sąlygas, užsižaidžiu mano širdžiai mielomis smulkmenomis, žaviuosi jokio modernaus kvapo neturinčiais diletantiškais kūriniais, kol galų gale nebesuvaldau medžiagos, kuri prieš mano valią ima byloti ne apie šviesuomenės pastangas modernizuotis, o apie provincialų siekį prikelti tautinę kultūrą.

Prisipažinsiu, recenzijos autorės kategoriškumas stebina. Negi kritikei tereikia šitiek nedaug ir visai paprastų dalykų? Tereikia nuspręsti – juoda ar balta ir paskelbti bet kokią apeliaciją eliminuojantį nuosprendį. Lengviausia būtų kolegės Rasos teiginius priskirti idealisto maksimalizmui arba posovietinį inteligentą užvaldžiusiam norui „demaskuoti“ – bet kuria kaina nuo postamentų versti senąsias vertybes. Vis dėlto manyčiau, tokių pareiškimų šaknys gilesnės – jos siekia profesinį podirvį. Maža to, manding, čia esama pagrindo prabilti apie skirtingus dailės istorijos mokslo principų bei uždavinių suvokimus.

APIE TERMINUS

Pirmiausia kyla įtarimas dėl sąvokų ir terminų. Juk kartais tyrinėtojai nesusišneka vien dėl nevienodai vartojamo mokslinio žodyno. Tad ką kolegė Rasa vadiną modernizmu, kaip supranta jo esmę ir atpažįsta

JOLITA MULEVIČIŪTĖ (g. 1961) – dailėtyrininkė, dirba Vilniuje, Lietuvos dailės istorikų draugijos narė, domisi XIX a. antros pusės – XX a. pirmos pusės Lietuvos kultūros ir dailės istorija.

požymius? Atsakymo neradusi recenzijoje, paaiškinimo ieškau dailėtyrininkės disertacijoje apie M. K. Čiurlionio daile, kurioje, žinau, buvo gvildenami modernistinio meno klausimai². „M. K. Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo“ – disertacinio darbo pavadinimas tik sustiprina abejones. Rinktis tokią antraštės formuluotę tolygu žymųjų dailininką terpti tarp modernizmo ir... modernizmo. Kur glūdi šios tautologijos priežastys?

Nors disertantė nei modernizmo, nei simbolizmo³ sampratos atskirai nepaaiškina, šių reiškinų supratimą galima nuvokti iš tekste pasitaikančių teiginių. Taigi simbolizmas, anot dailėtyrininkės, yra ikimodernistinė srovė, nes savo stilistika perdėm susietas su natūralizmu, o simbolio traktavimu – su gyvenimo realybe; pati meninė tikrovė jam atrodanti nesvarbi⁴. Tuo tarpu modernistinė estetika meną skelbianti esant visų pirma estetinė vertybe bei formos grožio kūryba⁵.

Palikime ramybėje tokią paslaptinę kategoriją kaip meninė tikrovė, kurios turiniui išsemti prireiktų perdėm ilgų šnekų. Numokime ranka į norą esminiu modernistinės dailės bruožu regėti formos grožio siekį – tikėkime, disertantė tiesiog netinkamai pasakė, nes priešingu atveju jai tektų modernizmui priskirti visas XIX a. saloninio akademizmo grožybės. Svarbiau tai, jog kolegė Rasa modernizmą išivaizduoja kaip abstraktybėn besiveržiantį ir daugiausia savimi pačiu, t. y. savo vaizdine „kalba“, besidomintį meną, kuriam nepridera, autorės žodžiais tariant, „pasakoti“ apie aktualias gyvenimo vertybes. Tačiau kaip tuomet vertinti socialinį vokiečių ekspresionistų angažavimąsi? Ką galvoti apie ketvirto dešimtmečio siurrealizmo natūralizmą ir politinius bei seksualinius išlydžius? Negi į

¹ Žr. Andriūšytė, R., „Vėluojant nepavėluoti“ J. Mulevičiūtės monografijos „Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940“ recenzija], in: *Menotyra*, nr. 4, p. 84–85.

² Žukienė, R., *M. K. Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo*, Vilniaus dailės akademija, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, menotyra (03 H), Vilnius, 2000.

³ Greta simbolizmo disertacijoje vartojami (kartais, regis, sinonimų teisėmis) neoromantizmo bei neoromantinio simbolizmo terminai, kuriais taip pat rizikingai tikrinamas skaitytojo intencijos skvarbumas.

⁴ Žukienė, R., *op. cit.*, l. 30, 32, 61.

⁵ *Ibid.*, l. 33.

neoplasticizmą žvelgsime tik kaip į spalvotų stačiakampių dėlionės, ignoruodami Pieto Mondriano troškimą perteikti objektyvius visatos sandaros principus (beje, apie tai vėliau rašo ir pati disertantė)? Kur dėti čekų kubistus, susirūpinusius nacionalinės kultūros istorija ir tautiškumo raiška? Kita vertus, disertacijoje minimo Jaceko Malczewskio, kaip ir daugelio lenkų, vokiečių bei prancūzų simbolistų paveiksluose, badyte bado akis savitiksliis rafinuotas estetizmas, tegul ir įspraustas į iliuzinio daiktiškumo korsetą.

Manychiau, simbolizmą nuo kitų modernizmo reiškinių skiria ne prisirišimas prie užmeninės realybės problemų ir ne natūralistinė formos samprata. Savo prigimtini šis judėjimas modernistiškai antinatūralistinis, nukreiptas tiek prieš klasikinius mimesės principus, tiek prieš pozityvistų keltas kasdienės jutiminės tikrovės pažinimo idėjas. Svarbiausias skirtumas glūdi kitkame, būtent – modernistinių nuostatų brandumo laipsnyje. Juk simbolistinė dailė – ankstyvojo modernizmo kūdikis su visomis iš šio fakto išplaukiančiomis pasekmėmis. Įdomu, jog kolegė Rasa visai nesiginčija su literatūros istorikais, būtent taip traktuojančiais simbolistų kūrinis. Deja, to paties medžio šakai – simbolizmo dailei – šios teisės tyrinėtoja nelinkusi pripažinti.

Bet kodėl taip ilgai svarstome amžių sandūros meno recepcijos vingius? Juk pradėjome nuo tarpukario reikalų. Tiesiog simbolizmo pavyzdys liudija, kaip siaurai ir statiškai minėtos recenzijos autorė suvokia modernistinės dailės problematiką, tapatindama ją vien su avangardinių XX a. kryptių virtine, prasidedančia fovizmo ir kubizmo eksperimentais. Atrodo, jog kolegė į modernizmą žvelgia taip, kaip buvome išmokyti dar Vilniaus dailės instituto suole, t. y. kaip į paprastą priešpriešą socialiai orientuotam XIX a. realizmui bei natūralizmui. Ir čia jau galima būtų prabilti apie dailėtyrinės mokyklos bėdas, būdingas ne tik kolegei Rasai, bet ir visai šiandienų trisdešimtmečių-keturiasdešimtmečių kartai, kuriai priskiriu ir save pačią.

APIE KARTĄ

Dailėtyrininkus, studijas baigusius devintame praėjo amžiaus dešimtmetyje ir paskutinio dešimtmečio viduryje, pavadinčiau lūžio karta, suabejojusia biografines dailėtyros, ikonografinio metodo bei stilistinės analizės ribose išsitemkusiomis mokytojų pažiūromis ir pasklidusia po pasaulį kas sau laimės ieškoti. Kai kurie, patyrę išbandymus, nusivylė racionali moksliniu pažinimu ir atsidavė grynajai literatūrinei kūrybai. Kiti iš viso liovėsi rašę ir pradėjo sėkmingai prekiauti menu. Radosi pasirinkusių valdininko ar diplomato duoną. Tie, kurie dailėtyrai liko ištikimi, suklego įvairiausiai balsais: vieni susižavėjo semiotika, kitus patraukė struktūralizmas ir poststruktūralizmas, tretii

prieglobsčio ėmė ieškoti ikonologijoje, meno sociologijoje, kultūros antropologijoje, komparatyvistikoje ar dar kur kitur. Bene reikšmingiausi poslinkai įvyko šiuolaikinės Lietuvos dailės tyrimuose, kuriuos gerokai įsiūbavo politinės bei kultūrinės šalies permainos, taip pat finansinės užsienio fondų injekcijos, po 1990 m. lietuviams atvėrusios tarptautinių studijų, stažuotų, konferencijų ir parodų praktikos galimybes. Taigi, atrodo, galime konstatuoti šioje srityje kurį laiką ryškėjantį vaisingą diskursą, aprėpantį dailės kritikos, estetikos bei filosofijos elementus ir besiplėtojančią daugiausia posovietinės kultūros bei postmoderno problematikos akiplotyje. Šiandien tai savotiškas Lietuvos dailėtyros avangardas: čia ryžtamasi drąsiems apibendrinimams, išbandomi nauji metodai, demonstruojama individuali bei originali žinovo nuostata (tiesa, argumentacija ne visuomet preciziška, o originalumas – ne visada nuosavas, neretai – pažodiškai nužiūrėtas iš madingų užsienio autorių veikalų, bet tai jau ne šio straipsnio tema). Tam tikra kryptinga mokslinių interesų bendrystė pastebima ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos paveldo studijose. Nuo virsmo laikotarpiui būdingo metodologinio pakrikimo senosios dailės specialistus apsaugojo ištikimybė pagrindiniams tradiciniams istoriko amato principams, o nuo profesinio sustabarėjimo – pastangos užmezgti glaudžius ryšius su visuomenės bei kultūros istorijos tyrinėtojais ir plastinio meno raidos klausimus perkelti į gerokai platesnį tarpdalykinių tyrimų lygmenį. Tuo tarpu XX a. dailės studijų likimas susiklostė kur kas prieštaringiau. Manychiau, būtent čia itin daug klaidžiojimo, pasimetimo, nesusikalbėjimo.

Sovietmečiu traukte traukusi dailėtyrininkų dėmesį, pastaruju metu XX a. Lietuvos dailės istorija ne taip dažnai sulaukia atidaus analitinio žvilgsnio. Ja besidominčiųjų netrūksta, tačiau brandžių mokslinių publikacijų mažoka. Nesakytum, jog praeito šimtmečio dailės specialistai neieško naujų metodologinių kelių, nemėgina konstruoti originalių koncepcijų. Tačiau pro jų pastangas atsinaujinti dažnai prasikiša įsisenėję vaizdiniai. Vienas labiausiai paplitusių senųjų stereotipų, ko gero, sietinas su formos sampratos problema.

APIE FORMOS SAMPRATĄ

Kadaise, septintame aštuntame XX a. dešimtmetyje, formalioji analizė atgaivino Lietuvos dailėtyrininkų pažiūras. Susidomėjimas plastikos problemomis leido pažvelgti į dailę kaip į specifinę estetinės veiklos sritį, paskatino gilintis į vaizdinės „kalbos“ subtilumus, suteikė galimybę vietines stilistines tendencijas palyginti su užsienio – pirmiausia Vakarų – meno kryptimis. Tačiau kaip ir kiekviena principinga metodologinė nuostata, tyrimai, pagrįsti stilistinių požymių tipologizavimu, neišvengė ribotumo. Trūkumai pirmiausia siejosi su

empiriniu aprašomuoju mokslinio darbo pobūdžiu bei nemenku (nepaisant pretenzijos į beaistrį objektyvumą) argumentų psychologizavimu, lydėjusiu tyrinėtojų pastangas verbalizuoti vizualinę patirtį, kuri dažnai pasirodydavo besanti ne kas kita kaip asmeninių subjektyvių potyrių rinkinys. Be to, pagrindinis šios metodologinės pakraipos tikslas – stilistinės kūrinių grupės (arba grupių) nustatymas – ilgainiui ėmė regėtis perdėm abstrakčiai, nuo realios kūrybinės dinamikos atitrūkusia užduotimi. Devintame dešimtmetyje dailėi konceptualėjant, tolstant nuo tradicinės plastinės „kalbos“, šakojantis naujomis, formaliosios mokyklos instrumentarijumi, „neapčiuopiamomis“ linkmėmis, kūrybos skirstymas į racionaliąją ir emocionaliąją, grafinę ir koloritinę, monumentaliją ir kamerinę, lygiai kaip ir mėginimai ieškoti ekspresionizmo, abstrakcionizmo ar fotorealizmo ženklų, prarado prasmę. Šios priežastys privertė specialistus prabilti apie stiliaus kategorijos krizę ir žvalgytis naujų profesinių įnagių. Stilistinę analizę imta derinti su kitų metodų principais kaip viena iš sudedamųjų ir toli gražu ne svarbiausių dailėtyros procedūrų. Tačiau siekis meninės plastikos problematiką įjungti į platesnes metodologines sistemas neapsaugojo nuo atkryčių, bylojančių apie vis dar gyvą formos kaip paviršinių požymių sumos, kaip empiriškai fiksuojamos ir aprašomos kūrinio išorės supratimą. Dar ir dabar XX a. dailės istorijos tyrinėtojai nesibodi aptarinėti piešinio, spalvų ar tūrių pobūdžio, samprotauja apie potėpio, ritmo, kompozicijos ir perspektyvos ypatumus, tačiau daug sunkiau kalba apie struktūrinius vaizdinių elementų ryšius bei pačią meninio vaizdo prigimtį. Taikant kalbotyros terminus, galima pasakyti, jog gerai įvaldę formos morfologiją, jie vis dar paviršutiniškai orientuojasi sintaksės klausimuose, o sakant liaudiškai – pro medžius dažnai nemato miško. Tokia formos samprata daugiau ar mažiau paranki tiriant vientisus ir paprastus stilistinius darinius, tačiau nevienalyčių bei prieštarų fenomenų atveju ji gali pastūmėti netikslų, kartais net klaidingų išvadų link. Atrodo, ši pažiūra nėra visiškai svetima ir kolegei Rasai. Vizionieriškame simbolistinės dailės iliuzionizme ji teįžvelgia natūralizmo apraiškas, kurios tyrinėtojai tampa lemtingu kliuviniu judėjimą priskirti modernizmo reiškinių arealui. Kritikės netrikdo netgi akivaizdus jos pažiūrų prieštaravimas, kai, kaip minėta, simbolizmo literatūrą ir dailę, kilusias iš bendrų pasaulėžiūrinių bei estetinių paskatų, ji ramiai sudėlioja į skirtingas klasifikacines lentynas. Tad suprantama, jog simbolistinio Adomo Varno paveikslo reprodukcija, iliustruojanti studiją apie modernizmą, tokių pozicijų besilaikančiai dailėtyrininkei tegali sukelti ironišką šypsena, o kampuota Vytauto Kairiūkščio bei Stasio Ušinsko maniera – padiktuoti teiginį apie kūrybinį „tandemą“, nors monografijos autorė ką tik įrodinėjo esant išorinį pastarųjų tapytojų panašumą ir esminius

jų formos sampratos skirtumus. XX a. problemas gvil-denančiai dailėtyrai įrodinėjimais, argumentais, faktų bei šaltinių analizė vis dar nėra pakankamai svarbūs dalykai. Dažnai įrodinėjimų nėra nemėginama ginčyti. Jie tiesiog nepastebimi. Mat XX a. dailės tyrimuose tebevyrauja kitoks – autoritetinis – mąstymas.

APIE AUTORITETUS

Neseniai Nerija Putinaitė, aptardama šiandienę Lietuvos filosofijos būklę, „Naujojo Židinio-Aidų“ skaitytojams priminė Alvydo Jokubaičio apmąstymus apie „citatos prievartą“, t. y. filosofavimo būdą manipuluojant Vakarų autorių mintimis: „Filosofiniai tekstai esą sukurti tik gero citavimo kaina, yra džiaugiamasi pažinus naują idėją, ji siejama su anksčiau rastomis citatomis ir taip pamažu tampama naujo kalbėjimo būdo ekspertais“⁶. Manychiau, jog paskutinį dešimtmetį panaši tendencija ženkliai ir XX a. Lietuvos dailės istorijos specialistų darbuose.

Be abejo, pačiame citavime nėra nieko smerktina ar pavojinga. Priešingai: citavimas – būtina profesinė operacija, leidžianti tyrinėtojiui įsiterpti į probleminį diskursą, apibrėžti savo poziciją konceptualioje rašytinių šaltinių ir mokslinių veikalų erdvėje. Bėda slypi kitur – XX a. dailės žinovo santykiuose su citatomis. Mat šis santykis dažniausiai tiesmukas, vienakryptis ir pasyvus, nepaliekantis vietos kritinei analizei, diskusijai bei dialogui. Tai santykis su autoritetu. Taip suprasta citata neretai pakeičia išties istorinių meno procesų analizavimą, atstoja sudėtingiausius mokslinės verifikacijos mechanizmus bei išvalgiausių argumentų logiką. Ja galima įprasminti, paremti bei apdrausti savo teiginius.

Pažymėtina, kad šios rūšies citavimui pasirenkama ne bet kokio teksto ištrauka. Tekstas (kaip ir jo autorius) privalo būti svarus, mokslo pasaulyje legimituotas. Tam geriausiai tinka žinomų filosofų ir menotyrininkų veikalai, fundamentalios estetikos studijos bei garsių dailininkų manifestai. Kiek žemesnis rangas suteikiamas periodikoje išspausdintoms parodų recenzijoms, archyvuose saugomiems kūrėjų laiškas, dienoraščiams ir prisiminimams. Visai nevertomis laikomos laikraščių žinutės, apžvalgos, suvestinės, informaciniai, statistiniai bei reklaminiai leidiniai, kultūros ir meno funkcionierių ar kitų užmirštų praeities demagogų bei grafomanų paliudijimai, tegalintys sukompromituoti save gerbiantį profesionalą.

Žinau, kolegė Rasa yra nepalenkiama „laikraštinės“ dailėtyros priešininkė. Jos nedomina šių menkų šaltinių studijavimas. Jai nėra motais, jog tos apgailėtinos istorinės kasdienybės nuoplaišos XX a. dailės tyrinėtojiui

⁶ Putinaitė, N., „Ar esama Lietuvoje filosofijos? Lietuviškojo filosofinio lauko žvalgymas“, in: *Naujasis Židiny-Aidai*, 2001, nr. 11, p. 601.

gali suteikti lygiai tokių pat svarbių žinių kaip senųjų epochų žinovai metraščiai, inventoriai, metrikų knygos bei teismų dokumentai. Ne, kritikė monografijoje teiško autoritetinių citatų – Vytauto Kubiliaus, Aušros Jurgutienės, Alfonso Andriuškevičiaus, Arūno Sverdiolo minčių, o neradusi – priekaištauja. Bet leiskite paklausti, kodėl jos ten turėtų būti, jeigu minėti mokslininkai problemą nagrinėjo kitais aspektais nei tas, kuris rūpi monografijos autorei? Dėl tų pačių priežasčių kolegė trikdo ir Juozo Keliučio pažiūrų interpretacija. Mat publicisto samprotavimai lyginami ne (kaip įprasta) su vakarietiškos estetikos lobynu, ne su elitinės filosofijos viršūnėmis. Jie projektuojami į populiarią Paryžiaus spaudą, į tarpukaryje madingų prancūzų dailės kritikų, istorikų bei teoretikų rašytinį palikimą, į anuometinę masinę menotyros literatūrą bei kasdienį filosofavimą, kuris neabejotinai darė įtaką Sorbonoje studijavusiam lietuviui. Tai ne Henri Bergsonas ar Benedetto Croce. Šiandien tik retas Lietuvos specialistas yra girdėjęs daugelio trečio ketvirto dešimtmečio meno pranašų vardus. Jie nieko nesako ir monografijos recenzentei. Tokia pat nebyli jai lieka neotradicionalizmo idėja, kuriai skirtas vos ne trečdalis knygos. Šios esminės (ir, beje, ginčytinos) kategorijos, leidžiančios lietuvių dailę susieti su paraleliais tarpukario Europos meno reiškiniiais, kolegė nepastebi (o gal nenori pastebėti). Užtai, geisdama naujo požiūrio, ji reikalauja pasilikti senajame lokaliame romantizmo-modernizmo problematikos diskurse, jau gerokai išsemtame autoritetingų tyrinėtojų triūsu.

Kolegės mąstysenos autoritetiškumas stebinamai autentiškas ir nuoširdus. Sprendžiant iš disertacijos teksto, ji besąlygiškai tiki „menas menui“ šūkiu, nežvelgdama sudėtingų modernizmo teorijos ir praktikos santykių, paženklintų nemaža utopizmo doze. Ji pažodžiui aiškinasi Malzewskio samprotavimus, įvilktus į senosios pozityvistinės frazeologijos rūbą, tačiau pripildytus naujų modernistinių prasmų. Autoritetinėms nuostatoms recenzentė lieka ištikima net ir girdama knygos autorę, kai porašyk pavartoja žodį „išdrįso“, reiškiantį tą patį kaip ir „įveikusi baimę ryžosi“. Atrodo, kolegė gyvena totaliai aksiologizuotame ir hierarchizuotame mokslo bei meno pasaulyje, kuriame tyrinėtojas privalo be išlygų priimti arba atmesti vienas ar kitas vertybes – jam nepaliekama teisė plėtoti daugiaaspektį, tiriamojo objekto ir skaitytojo požiūriu dialogišką diskursą.

APIE VERTYBES

Skubu patikinti, jog nesu kokia retrogradė, besilginti Auguste'o Comte'o laikų, ir į mokslininko, ypač humanitaro, veiklą nežvelgiu kaip į skaidraus objektyvizmo viešpatiją, apsaugotą nuo žmogiškų aistrų, interesų bei vertybių įtakos. Tačiau nemanau, jog yra gerai, kai vertinamasis santykis nustelbia analitinį žvilgsnį,

o kartais – netgi paprasčiausią specialisto smalsumą. Dar blogiau, kai jis tampa pradiniu mokslinio tyrimo impulsu ir pagrindine varomąja jėga. Tokiu atveju mokslas įgyja uždaros direktyvinės ideologijos bruožų. Šia prasme, manyčiau, XX a. dailės tyrimai yra gerokai ideologizuota Lietuvos mokslo šaka. Čia vyrauja radikalus vertinamasis ir selektyvus požiūris.

Išrenkamoji dailėtyra faktus bei reiškinius skirsto į „solidžius“ ir „nerimtus“, „vertingus“ ir „menkaverčius“, „profesionalius“ ir „diletantiškus“, ir visa, kas „nerimta“, „nevertinga“ bei „diletantiška“, ryžtingai išstumiami už mokslinio lauko ribų. Tokie kriterijai taikomi ne tik rašytiniams šaltiniams bei moksliniams veikalams, kurių informatyvumas dailėtyrininkui neretai nėra svarbiausias argumentas. Dar griežtesni reikalavimai keliami meninei kūrybai.

Šiandienius XX a. dailės tyrimus galima pavadinti „šedevrų istorija“, panašia į vadinamąją herojų istoriją – XIX a. klestėjusią politinės istorijos pakraipą. Todėl vargas išsišokėliui, kuris drįsta atkreipti dėmesį į antrarūšės estetinės kokybės piešinį, paveikslą ar skulptūrą, nebent nevykusį darbą bei jo autorių rengtųsi be gailesčio sukritikuoti. Pasakymas, jog jis arba ji nesupranta, kas yra geras menas, profesijos broliui ar seseriai tolygus smūgiui žemiau juostos – už tokią pajuoką nėra nieko blogiau.

Iš kur kyla minėtas aksiologinis ekstremizmas, tarytum nesuderinamas su istorikui pritinkančia žiūra? Manding, esama ne vienos šio nusistatymo priežasties. Pirmiausia XX a. dailės istorijos tyrimai klostėsi dailės kritikos principų veikiami. Šioje srityje riba tarp tolstancios praeities ir aktualaus dabartiškumo visuomet buvo trapi. Juolab kad visi XX a. tyrinėtojai, progai pasitaikius, mielai imdavosi ir naujausio meno recenzento pareigos. Tad kritiko priedermės neretai ekstrapoliuotos į platesnes tiriamąsias zonas ir pintos su istoriko uždaviniais. Kita vertus, XX a. tyrimai rutuliojosi kraštutinai politizuotoje bei ideologizuotoje kultūrinėje terpėje, kurioje meniškumas (suprantamas kaip formos profesionalumas, plastikos raiškumas ar stilistinės manieros darna) regėtas kaip vienintelis ideologinėms dogmoms nepavalduos kūrybos sandas, laisvos ir autentiškos estetinės būties apraiška bei aukščiausia dailės vertybė. Be abejo, įtaką darė ir paties meno procesai. XX a. – spartaus Lietuvos dailės profesionalėjimo tarpsnis. Tuo metu formavosi aukštųjų dailės mokyklų tinklas, kartu – profesionalių dailininkų gretos. Taigi profesionalumo kriterijus tiek pačioje plastinėje kūryboje, tiek jos vertinimuose tapo itin aktualus, netgi pirmaeilis. Maža to, pastarąjį dešimtmetį atsirado papildomas veiksnys, sustiprinęs estetinės kokybės sergėtojų įsitikinimus. Tai parodų kuratoriaus veikla, derinanti dailės kritiko, eksperto, kartais ir istoriko funkcijas.

Kuratorių valdantis gero meno troškimas – išties efektyvus parodų praktikos skatulys. Tačiau knyginėse dailės studijose jo poveikis ne visuomet būna pagirtinas. Neretai susiklosto panaši situacija, kaip kad atsirenkant rašytinius šaltinius, kai „meniškumo“ ir „vertingumo“ vardan paaukojami ne tik pavieniai istoriškai iškalbūs pavyzdžiai, bet ir ištisos dailės sritys.

Kolegei Rasai taip pat būdingas kuratoriškas nusiteikimas. Antai besklaidydama knygą, kritikė mintyse vis projektuoja galimą parodą ir tikisi tokių pačių autorės pastangų. Ji piktinasi menkaverčių darbų reprodukcijomis ir reikalauja bent jau prierašų po paveikslėliais, kurie aliarmuotų apie skaitytojo skonį gadinantį „blogą meną“. Recenzentei nepakanka tekste sudėliotų akcentų, perspėjančių apie lietuvių dailės diletantizmo duobes. Jai nepriimtina, jog visi kūriniai monografijoje pateikiami kaip istoriniai dokumentai. Tokia dailėtyrinė pozicija kolegei atrodo apskritai neteisėta.

Tačiau peradresuokime šiuos reikalavimus senesniais laikotarpiais besidomintiems menotyrininkams. Kaip tokiu atveju nustekensime XVI–XIX a. Lietuvos dailės tyrimus, kaip surišime XIX a. lietuvių literatūros žinovų rankas! Ką beliks veikti XIX–XX a. sandūros teatro specialistams? Jei pažvelgsime kolegės Rasos akimis, tuose laikuose išvysime apgailėtinus tyrus su šen bei ten dūlinčiais meno palaikais. Tokia pažūra būtų ne tik bevaisė. Šiandien ji pasirodytų dar ir anachronistiška. Būtent šiandien, kai įvairių kraštų praeities tyrinėtojai perstumdo vertybių gaires, keičia mokslinės regos mastelius ir pačią profesinio žiūrėjimo kryptį. Kasdienybės istorija, mentalitetų istorija, idėjų istorija... Nūdienio istorijos mokslo slinktys veikia ir dailės istorikų požiūrius, meno kūriniuose skatindamos ieškoti ne vaizdinio grožio ir plastinių išradimų, o epochai būdingos mąstysenos ir jausenos atspindžių. Sakysite – tai ne dailėtyrininko uždavinys? Ak, liaukimės, ponios ir ponai! Užbaikime tą bergždžią „autonomistų“ ir „kontekstualistų“, „estetų“ ir „vulgarizatorių“ ginčą. Dailės istorija gali ir turi būti įvairi. Svarbu, kad ji nebūtų monologiška, autoritetiška ir uždara. Kad nebūtų aprioriško vertybiškumo kiautu atsivėrusi nuo realybės. Kad pagaliau išsiugdytų visavertį istoriškumo jausmą.

APIE JAUSMUS

Kas yra istoriškumo jausmas? Tai tokia pati patamsių sąvoka kaip ir meninė tikrovė, todėl nesiiimčiau jos tiesiai

apibūdinti. Pamėginsiu nurodyti tik kelias nuostatas, tą jausmą įkvepiančias ar sunaikinančias.

Istoriškumo jausmo priešas – aritmetizmas. Tai, kas istorijoje didu ir reikšminga, neišmatuojama aritmetiniu matu. Kartais viena asmenybė paveikia visą vėlesnę kartą, ir atvirkščiai – ištisų visuomenės grupių pastangos pragaišta užmarštyje. Taip, tikrų modernistinių kūrinių tarpukario Lietuvoje buvo nedaug. Tačiau nesiryžčiau tvirtinti, kad jų buvo visiškai maža, antraip šiandien nesiginčytumėme dėl trečio ir ketvirto dešimtmečio dailės reikšmės.

Gležną istoriškumo pajautą gali pražudyti ir nekalta žodelis „be išlygų“. Istorijoje kas nors „be išlygų“ esti retai. Tam tikra prasme istorija vadintina sąlygų ir išlygų mokslu. Mat dažniausiai jos įvykiai, procesai bei reiškiniai pasirodo besantys daugelio veiksnių sąveikos rezultatai. Kalbėti apie lietuvišką tarpukario modernizmą be šio konkretaus ir painaus konteksto nėra prasmės – taip mes nepažinsime jo individualumo. Mums beliks minėtos autoritetinės citatos paunksnė ir sterili abstraktaus mintijimo erdvė.

Istoriškumą puoselėja siekis suprasti ir žlugdo poreikis teisti, kuris, anot Marco Blocho, galų gale atmuša norą aiškinti. Kategoriškame kolegės tvirtinime apie tarpukario Lietuvos visuomenės nemodernumą kaip tik ir išvelgčiau panašias – teisėjiškas – gaideles.

Gal istoriškumo jausmą sutvirtintų abejingumas? Kažin ar toks santykis su tiriamąja epocha padės išgilinti į praeitį bei jos herojus. Manychiau, vaisingas istoriko darbas visuomet yra lydymas tam tikros jausminės įtampos bei suinteresuotumo. Ši emocinį tyrimo lauką ne kartą mėginta apibrėžti. Jam taikyti simpatijos bei empatijos terminai. Tačiau, regis, tinkamesnė to paties Blocho vartota draugiškumo sąvoka, nors ir ji neperteikia subtilaus profesinio santykio atspalvių.

Negalėčiau teigti, kad istorikas ir meilė – du nesuderinami dalykai. Tiesa, meilės būna įvairios. Tikriausiai visi esame girdėję pasaką, kurios siužetas įkvėpė ne vieną garsų rašytoją. Gyveno karalius ir turėjo tris dukteris. Kartą jas pasišaukęs ir paklauses: „Pasakykite, kaip mane mylite“. Dvi savo jausmą lyginusios su didžiausiais turtais, skaniausiais valgiais, brangiausiais rūbais bei papuošalais. O trečioji tarusi: „Myliu kaip druską“. Ir buvusi išvyta.

Taip ir mums dažnai reikia tik meilės arba tik druskos. Tai nutinka ne tik kasdieniame gyvenime. Šitai pasitaiko ir moksle.

Apie sąmokslus, slaptą politiką ir „klastologiją“

IRENA VAIŠVILAITĖ

Ankstesniame „Naujojo Židinio-Aidu“ numeryje Arūnas Peškaitis įvardijo reiškinį, apie kurį Lietuvoje viešai nekalbama – kažkuri mūsų visuomenės dalis realybę vertina remdamasi sąmokslu teorijomis. Kuri tai dalis, kokios teorijos Lietuvoje paplitę ar plinta – labai sunku pasakyti, niekas to netyrinėjo. Kitaip negu Rusijoje, Lietuvoje nėra marginalinės žiniasklaidos, kuri atstovautų vienai ar kitai sąmokslu teorijai. Labai menką išimtį sudaro „Dviračio žynios“, bet jos tik kartais atsiliepia į „gatvės kalbas“. Lietuviškame internete irgi nepavyko aptikti sąmokslus aptariančių ar juos demaskuojančių puslapių. Tačiau apie žydų, masonų ar ateivių daromą įtaką mūsų gyvenimui kartkartėmis tenka išgirsti. Pavyzdžiui, net Lietuvos Seime kurį laiką sklido kalbos, kad rugsėjo 11-os išpuoliai JAV buvo Izraelio saugumo tarnybos darbas.

Žinios apie 4000 Pasaulio prekybos centre dirbusių žydų, kurie buvo iš anksto išpėti ir rugsėjo 11-ą neatėjo į darbą, buvo itin populiarios arabų žiniasklaidoje, jas kartojo kitų islamo kraštų bei bulvariniai ar kraštutiniai Rusijos ir Lenkijos laikraščiai. Tačiau Lietuvoje, atrodo, šios žinios plito tik neviešai. Ko gero, taip yra dėl to, kad Lietuvos žiniasklaidos „geras tonas“ reikalauja su kraštutiniu nepasitikėjimu vertinti teiginius apie slaptą politinį veikimą. Su tokiu pat nepasitikėjimu ir panieka į sąmokslu teorijas žvelgia ir rimtoji Vakarų žiniasklaida, juolab – akademinė aplinka.

Mados ir nuostatos plinta labai greitai – tuo, matyt, ir paaiškinama, kad viešas Lietuvos diskursas kiek įmanydamas stengiasi ignoruoti visuomenėje

gyvuojančias sąmokslu teorijas. Bet jos nuo to neišnyksta ir kartkartėmis iškyla į paviršių „alternatyvinės tiesos“ pavidalu.

Sąmokslu teorijos nėra nei naujas, nei tik kokios vienai religinei, tautinei ar socialinei grupei būdingas realybės interpretavimo būdas. Jas išpažino ir išpažįsta toli gražu ne tik menko išsilavinimo ar paranoja sergantys asmenys. Vakaruose dar prieš nepilną šimtą metų net valstybių galvos pritarėdavo vienai ar kitai sąmokslu teorijai, Rytuose taip yra ir dabar. Tačiau ir Vakaruose, pavyzdžiui, JAV arba Vokietijoje, sąmokslu teorijos tebėra labai paplitusios. Gyvuoja ir klesti ateivių, centrinės valdžios, katalikų, masonų ir daugybė kitų sąmokslu teorijų. Apie jas parašyta tūkstančiai gerų ir prastų knygų, sudarytos net specialios enciklopedijos, internete galima rasti daugybę šioms teorijoms skirtų tinklapių.

Panašiai kaip ir kiti intelektualūs konstruktai, sąmokslu teorijos supaprastina sudėtingus priežasčių ir pasekmių ryšius. Maža to, jos įvardija nelaimių ir vargų kaltininkus ir padeda žmonėms pasijusti įvykių eigos šeimininkais, suprantančiais, kas ir kodėl vyksta. Jei sąmokslininkai sąmoningai siekia vienų ar kitų kenksmingų tikslų, peršasi išvada, kad panašiais būdais galima ir sąmoningai jiems pasipriešinti.

Sąmokslu teorijos racionalizuoja tikrovėje patiriamus sunkumus, gelbsti nuo socialinio bejėgiškumo jausmo, nes asmuo ar asmenų grupė nebesijaučia esą beveidės ir priešiškos tikrovės akivaizdoje. Antra vertus, tos teorijos sąmokslininkus, kad ir kas jie būtų, vaizduoja kaip Blogio įsikūnijimą,

jiems priskiria siekį sugriauti valdžios, religines ir visas kitas institucijas ar į jas infiltruotis ir iš vidaus pakeisti.

Sąmokslu teorijos ne tik piešia manichėjišką pasaulio vaizdą, bet ir kalba apie vieningą ir nuosekliai savo tikslo siekiančią konspiratorių grupę ar organizaciją, pasižymingą nepajudinama vienybe ir solidarumu, turinčią vieną visam sąmokslui vadovaujantį centrą. Kuria nors sąmokslu

teoriją išpažįstantys daugiausia kalba apie Sąmokslą, nepalikdami vietos alternatyvioms teorijoms. Dauguma teorijų yra tarptautinės, tai yra kalbama apie visuotinį sąmokslą, visur esantį ir visagalį, veikiantį nuo

amžių.

Sąmokslu teorijos paprastai paaiškina istoriją, nurodydamos jos varomąją jėgą ir visų pasikeitimų priežastį. Sąmokslininkų grupei priskiriamas sugebėjimas veikti istorijos eigą. Suokalbčio teorija nepaliekia vietos atsitiktinumams. Ji lyg kokias „juodoji skylė“ susiurbia viską – svarbų ir nesvarbų. Tai, kas atrodė nereikšminga, Sąmokslu šviesoje tampa svarbia ar bent prasminga „bendro vaizdo“ detale. Taigi sąmokslu teorijos yra totalistinės, jos vaizduoja idealią, visiškai kontroliuojamą visuomenę.

Vakaruose požiūris į sąmokslu teorijas ir į visai realias totalitarias visuomenes yra susijęs. Į sąmokslu teorijas iš aukšto žvelgiantys demokratiniai kraštų intelektualai buvo linkę labai skeptiškai vertinti žinias apie visuomenę, kuri atrodė nužengusi iš Koestlerio ir Orwello rašinių arba atėjusi iš kaip tik XX a. pirmoje pusėje

atsiradusio *fantasy* žanro. Todėl, kol nebuvo paskelbti Vakarų demokratių pareigūnų, dirbusių KGB ar *Stasi*, sąrašai, kol į viešumą neiškilo visai realūs komunizmo nusikaltimai ir komunistinės visuomenės gyvenimo realijos, totalitarizmas buvo tapatinamas su nacizmu, kuris savo ruožtu buvo priešingas komunizmui. Rytų ir Vidurio Europos disidentų teiginys apie du lygiaverčius totalitarizmus daugeliui vakariečių skambėjo geriausiu atveju ekstravagantiškai, o antikomunizmą dažnas Vakarų intelektualas buvo linkęs laikyti dar viena sąmokslų teorija.

Totalitariose visuomenėse kai kurios teorijos, antai žydų ar katalikų (jėzuitų) sąmokslų, buvo išnaudojamos režimo tikslams. Buvo palaikoma ir sava sąmokslų teorija, kuri tik kiek „pagražindavo“ realybę – saugumo tarnybos vaizduotos kaip absoliučiai visagalės, tikrosios visuomenės valdytojos. Šis mitas skatino jei ne apsisprendimą bendradarbiauti, tai bent savireguliaciją, tuo iš tikrųjų išplėsdamas saugumo tarnybų galias.

Komunistinio totalitarizmo, pripratinusio visuomenę prie vienos ideologijos, žlugimas sukūrė puikią dirvą sąmokslų teorijoms. Ir gilią demokratines tradicijas turinčiose visuomenėse sąmokslų teorijos paprastai išreiškia reakciją į pernelyg sudėtingą ar ne visiškai skaidrą politinį gyvenimą. Juo labiau jaunosiose demokratijose, pergyvenančiose labai greitą visuomenės modernizaciją, suokalbų teorija daugeliui lieka vieninteliu suaižėjusios realybės raktu.

Vienas apie sąmokslų teorijas rašančių autorių Markas Fensteris įrodinėja, kad tokių teorijų plitimas JAV atspindi visuotines ir labiau prieinamas politinės kultūros sieki. Fensteris net kalba apie „sąmokslų bendruomenes“ – asmenis, kuriu-

os vienija kuri nors teorija ir tas „bendruomenės“ vadina latentinio populizmo šiltnamiais.

Tokių šiltnamių buvimas mūsų visuomenėje kol kas nesudomino nei sociologų, nei politologų, kurie, matyt, jau persiėmė Vakarų akademinę aplinką būdingu bodėjimusi suokalbų teorijomis. Šia proga reikėtų pastebėti, kad Vakaruose toks bodėjimasis apima ne tik sąmokslų teorijas, bet ir bet kokio slapto politinio veikimo praeityje ar dabartyje tyrinėjimą. Jauni istorikai skundžiasi, kad tik šnipinėjimo, revoliucinio judėjimo ir panašių dalykų tyrinėtojai dar gali rašyti apie neviešą veikimą, bet vadinamoji „slaptoji politika“ universitetuose tapo tabu. Domėjimasis ja priskiriamas žurnalistikai. Tačiau ir žurnalizmas pastaruoju metu gana atsargiai imasi visokių suokalbų tyrinėjimo.

Tokio „išplėstinio“ bodėjimosi ženklų galima pastebėti ir Lietuvoje. Net jei tai būna tik reakcija į kai kurių politikų itin dažną kalbėjimą apie slaptą politinį veikimą, tai ta reakcija neturėtų užstoti paprastos tiesos – sąmokslų teorijų ir realių suokalbų tapatinimas ištrina svarbią tikrovės dalį. Antra vertus, toks tapatinimas gali paskatinti slaptą politinį veikimą. Įsitikinimas ar įtarimas, kad priešininkai ar konkurentai yra sudarę suokalbį, gali išprovokuoti „atsakomąjį“ suokalbį, kurio dalyviai jaučiasi ginantys tiesą, teisingumą ir gėrį nuo priešiško jėgų. Taip daugybė žmonių gali panirti į ne viešą ar pusiau viešą tikrovę ir toje tikrovėje vadovautis „klastologija“ – nuostata, kad bet koks priešininkų veikimas yra klastingas ir blogas. Toji krevių veidrodžių karalystė gali tapti nuolatinio ir nesibaigiančio karo vieta. Karo, kurį jo dalyviai nusako kovos tarp Gėrio ir Blogio terminais, dažnai nepastebėdami,

kad abi pusės pasidavusios tai pačiai veikimo logikai. Kam teko dalyvauti įsisiūbavusioje institucijų tarpusavio kovoje, žino, kaip nesunku pasiduoti kategoriškam susipriešinimui ir kaip neretai jame prisimenamos sąmokslų teorijos, „kitą“ priskiriančios kuriai nors klastos grupei – priklausomai nuo aplinkybių – žydams, masonams, katalikams, rusams...

Pasaulyje, taigi ir Lietuvoje, veikia ir veikia tarpusavyje konkuruojančios politinių ir ūkio interesų grupės, kuriančios ir vykdančios neviešus sumanymus, siekiančios pranašumo prieš savo varžovus. Neviešai susitaria ir veikia gamintojai, pardavėjai, atskiros politinės frakcijos, kartais net akademinės grupuotės, ką ir kalbėti apie įvairių valstybių žvalgybas, kurios nuolat bando vienos į kitas infiltruoti ir manipuliuoti. Kitaip negu įsivaizduojami suokalbiai, ta veikla nėra nei labai vieninga, nei visa apimanti. Ne viešą bet kokios grupės veiklą skaldo nesutarimai, konkurencija, asmeniškumai. Sąjungininkai kartais tampa varžovais ir atvirksčiai... Bet ta nevieša veikla yra, apie ją žino ar spėja ne tik joje dalyvaujantys, bet ir paprasčiausi sveiko proto stebėtojai. Bėda tik, kad išlaikyti sveiką protą ir nepersiiimti „klastologija“ nėra lengva dar gana uždaroje mūsų visuomenėje.

Suokalbų teorijos neviešos veiklos suprasti nepadedą, tačiau besiformuojantis intelektualinis klimatas ir kartais beveik nesąmoninga reakcija į kalbėjimą apie manipuliatyvų ir slaptą politinį veikimą gali ne tik sustabdyti dar tebevykstančius nesenos praeities „slaptos istorijos“ tyrimus, bet ir neleisti Lietuvoje atsirasti tikrai tiriamajai žurnalistikai, kuria kol kas pasigirti nelabai galime.

Antra vertus, kas žino, ką atskleistų atidesnis žvilgsnis į mūsų visuomenėje gyvuojančias suokalbų teorijas? ❧

Ganytojiško darbo atnaujinimas ir tęstinumas

ARŪNAS STREIKUS

Svarbiausias ką tik prasidėjusių 2002 m. Katalikų Bažnyčios Lietuvoje gyvenimo įvykis, be abejo, buvo ordinariato atnaujinimas. Praėjusiais metais iš karto net trys vyskupai ordinarai sulaukė garbingo 75 metų amžiaus: Telšių vyskupas Antanas Vaičius, Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas ir Vilkaviškio vyskupas Juozas Žemaitis MIC. Pagal Bažnyčioje galiojančią tvarką tai suteikė jiems teisę ir pareigą prašyti popiežiaus nuimti sunkią ir atsakingą vadovavimo vyskupijai našta. Visi prašymai buvo patenkinti, o į užtarnautą poilsį išleistų vyskupijų valdytojų vietas paskirti nauji ordinarai. Ganyti žemaičių sielas patikėta ligtoliniam Vilniaus arkivyskupo augziliarui ir Vyskupų Konferencijos sekretoriui vysk. Jonui Borutai SJ, suvalkiečių – buvusiam Kauno arkivyskupo augziliarui vysk. Rimantui Norvilai, o aukštaičių – buvusiam Telšių vyskupo augziliarui vysk. Jonui Kauneckui.

Po Nepriklausomybės atkūrimo atliktas bene didžiausias vienu metu hierarchijos atnaujinimas, apimantis beveik pusę Lietuvos bažnytinės provincijos. Nuo šiol iš septynių vyskupijų ordinarų liko tik vienas (Kaišiadorių) vyskupo pašventintas ir šioms pareigoms paskirtas dar sovietmečiu. Taigi šiuo požiūriu galima kalbėti apie tam tikro pereinamojo laikotarpio, kai jungėsi totalitarizmo metais įgyta patirtis su pasirengimu sutikti naujas problemas, pabaigą. Dabar visa atsakomybė – ant naujos kartos vyskupų pečių, o visi veikimo įran-

kiai – jų rankose. Nuo šiol nebebus galima skųstis, kad geras iniciatyvas įgyvendinti trukdo praeitimi gyvenantys kai kurių vyskupijų ordinarai. Bus taip pat proga pamatyti, ar iš tikrųjų tam tikras bažnytinio gyvenimo nejudrumas periferijoje, palyginti su Kaunu ar Vilniumi, buvo susijęs tik su nūnai emeritais tapusių vyskupų asmenybėmis.

Nors kiekvienas iš trijų 2002 m. pradžioje ganytojų lazdas perdavusiųjų, be abejonės, yra savita bei nepakartojama asmenybė, sunku paneigti, kad bendros patirtys suformavo ir kai kuriuos panašius mąstymo bei veikimo būdus. Net ir labai nesigilinant į jų biografijas, galima pastebėti keletą svarbių panašumų. Pirmiausia, greta to, kad visi jie – vienmečiai, krinta į akis tai, kad jie ir kunigų seminarijoje pradėjo mokytis tais pat 1944–1945 m., o kunigais išventinti taip pat panašiu laiku, penkto ir šešto dešimtmečių sandūroje. Taigi jų pasirengimo kunigystei laikotarpis sutapo su sovietų valdžios įsitvirtinimu Lietuvoje, vykdytu itin brutaliomis priemonėmis.

Iki 1950 m. sovietų valdžia, nors ir varžydama seminarijos veiklą iš išorės (klierikų skaičiaus mažinimai, patalpų atiminėjimai), dar palyginti mažai kišosi į vidinį jos gyvenimą, beveik nekontroliavo klierikų kontingento ir mokymo bei auklėjimo turinio. Tik dešimtmečių sandūroje, įsitikinusi, kad per kelerius metus Bažnyčios Lietuvoje nesunaikins, vietos valdžia ėmė kreipti daugiau dė-

mesio į Maskvos raginimus sustiprinti naujų kunigų rengimo kontrolę. 1950 m. LSSR MGB vadovybė pirmą kartą specialia direktyva savo padaliniams periferijoje nurodė imtis aktyvesnių veiksmų, į kunigų seminariją infiltruojant patikimus agentus, kurie galėtų suteikti naudingos informacijos apie padėtį seminarijoje (1951 m. buvo pakartotas panašus nurodymas). 1951 m. apie kandidatų į seminariją atrankos būtinybę prašeko ir Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliotinis (toliau RKRT) Lietuvoje Bronius Pušinis. Pirmas sistemingas „valymas“ tarp seminarijos profesorių taip pat buvo atliktas tik 1950–1953 m. Tuo metu buvo represuoti arba valdžios nurodymu atleisti net 6 aukštos kvalifikacijos dėstytojai: populiaros visuotinės Bažnyčios istorijos autorius, tuometinis seminarijos rektorius Augustinas Vaitiekaitis, žymus filosofas ir ateitininkų organizatorius prel. Pranas Kuraitis, profesoriai Juozas Grubliauskas, Antanas Kruša, Aleksandras ir Juozapas Grigaičiai. Beveik visi jie seminarijoje dirbo dar nuo prieškario.

Taigi galima teigti, kad būsimeji vyskupai Vaičius, Preikšas ir Žemaitis kunigystei spėjo pasirengti dar tarpukario dvasia ir pagal to meto Bažnyčios padėčiai visuomenėje pritaikytas programas. Kita vertus, gyvenimas už seminarijos sienų anuomet buvo labai nesaugus. Sovietinį terorą Lietuvoje tiesiogiai ar netiesiogiai (nukentėjo giminės, artimi kaimynai) pajuto beveik kiekviena šeima. Ši baisi patirtis negalėjo aplenksti ir tuometinių klierikų, nors seminarija 1944–1949 m. dar buvo pakankamai patikima apsauga nuo nesaugios ir vis priešiškesnės aplinkos. Galima nuspėti bent dvi tokios patirties pasekmes, nors jų galėjo būti ir daugiau, ir visiškai skirtingų. Pirmą, tai turėjo iškiepyti galingos ir neįveikiamos sovietų valdžios, menkiausias pasipriešinimas kuriai gali baigtis tragiškai, kompleksą. Antra,

pradėjo formuotis Bažnyčios kaip apsuptos tvirtovės, kai saugu tik jos viduje, samprata. Tai buvo viena pagrindinių Bažnyčios uždarmo, vyresnėje dvasininkų ir tikinčiųjų kartoje juntamo iki šiol, priežasčių.

Per tuos penkerius metus, kol būsimieji vyskupai mokėsi seminarijoje, Bažnyčios padėtis Lietuvoje labai pasikeitė. Sovietų valdžia įvairiomis priemonėmis sugebėjo palaužti hierarchų pasipriešinimą ir pasiekti, kad vyskupijoms imtų vadovauti dvasininkai, linkę prisitaikyti prie valdžios primestų religinio gyvenimo sąlygų. Labai susiaurėjo kunigo veikimo erdvė. Krikščioniško mokyimo skleidimas per spaudą, socialinė veikla buvo uždrausta jau nuo pirmų okupacijos dienų, o 1948 m. imtasi

Vyskupas Antanas Vaičius. Apie 1996. Juozo Griekienio nuotr.

griežtesnių priemonių ir prieš iki tol beveik visuotinai praktikuotą tikybės dėstymą bažnyčiose. Parapijos vidinis gyvenimas buvo beveik paralyžiuotas, bet kokie platesni dvasininkų ryšiai su pasauliečiais buvo traktuojami kaip „nacionalistinių-klerikalinių

organizacijų“ kūrimas, už ką pagal RSFSR BK 58 str. grėsė nuo 10 iki 25 metų lagerio. Ligonių patepimo sakramento teikimas ir kalėdojimas buvo vienintelės progos, kai kunigas galėjo išeiti ir bendrauti su parapijiečiais už šventoriaus ir klebonijos ribų. Septinto dešimtmečio pradžioje, prasidėjus naujai antireliginei kampanijai, ir pastarieji ryšio su aplinka kanalai buvo labai susiaurinti.

Be religinių apeigų atlikimo, vienintelė sovietų valdžios kartkartėmis toleruojama klebono veikla buvo rūpinimasis bažnyčios remontu, šventoriaus tvarkymu, o po Stalino mirties – ir naujų klebonijų statymu vietoj valdžios nacionalizuotų. Pagal oficialiai deklaruotą finansinę apyskaitą aštunto dešimtmečio pirmoje pusėje apie 70% parapijos išlaidų sudarydavo išlaidos bažnyčios ir parapijai priklausančių patalpų tvarkymo darbams, vien per 1972 m. tam buvo išleistas beveik milijonas rublių¹. Būsimasis vysk. Žemaitis taip pat pasižymėjo nebloga statybos darbų vadyba. Jis gerokai atnaujino per karą labai nukentėjusias bažnyčias Simne ir Šakiuose. Ir po nepriklausomybės atkūrimo, kai atsirado daugiau galimybių, įprotis statyti ir remontuoti neretai atimdavo pernelyg daug dėmesio ir energijos, kurių pritrūkdavo sielovadiniam darbui atkurti bei atnaujinti. Šią statybų tradiciją vysk. Žemaitis pratęsė atstatydamas Vilkaviškio katedrą.

Prieš tapdami vyskupijų valdytojais Vaičius, Žemaitis ir Preikšas suspėjo įgyti solidžią ne tik pastoracinio, bet ir administracinio darbo sovietmečio sąlygomis patirtį. Vyskupas Vaičius trejus metus buvo Telšių vyskupijos kurijos kancleris, Žemaitis ilgą laiką vadovavo Šakių dekanatui, o Preikšas dirbo ir Vilkaviškio vyskupijos kancleriu, ir Vilkaviškio dekanu. Tuo metu šios pareigos reišė didesnę valdžios kontrolę ir mažesnes galimybes apeiti valdžios nustatytus religinio gyvenimo

apribojimus, nei jų turėjo eilinis parapijos klebonas. RKRT įgaliotinis, turėdamas teisę išduoti ar atimti kunigo registracijos pažymėjimą, prižiūrėjo kunigų skirstymą į parapijas, todėl užimti aukštesnes pareigas bažnytinėje hierarchijoje, be abejo, buvo galima tik atitinkant sovietų valdžios numatytus atrankos kriterijus. Tai, kad pirmi trys šio teksto herojai sugebėjo išsilaikyti ir kilti hierarchijos laiptais, liudija, kad jie buvo gerai įvaldę režimo primestas žaidimo taisykles ir veikė tik jų rėmuose.

Anksčiausiai pradėti ir ilgiausiai sovietmečio sąlygomis savarankiškai vadovauti vyskupijai teko Vaičiui, todėl kalbant apie nūnai pasitraukiančios ordinarų trijulės ganytojiško darbo sąlygas jam neišvengiamai bus skirta daugiausia dėmesio. Telšių vyskupijos kapitulinis vikarus jis buvo išrinktas 1975 m. mirus šios vyskupijos apaštaliniam administratoriui vysk. Juozapui Pletkui. Pagal Bažnyčios teisę kapitulinis vikaras – tai vyskupijos kapitulos išrinktas atstovauti jai įgaliotas dvasininkas, kol nėra paskirto ordinaro arba kai jis negali valdyti vyskupijos. Kapitulinio vikaro teisės vyskupijos valdymo reikaluose yra gana ribotos, jeigu jis negauna papildomų įgaliojimų iš ordinaro arba tiesiogiai iš popiežiaus. Taigi galima teigti, kad 1975–1981 m. Vaičius nebuvo visateisis Telšių vyskupijos ganytojas. Tą patvirtina Vatikano „Popiežiškajame žinyne“ kasmet skelbiami oficialūs duomenys apie vyskupijas ir Bažnyčios hierarchus: 1979 m. prie Telšių vyskupijos nenurodytas joks valdytojas². Tačiau pasaulyje tai nebuvo išskirtinis atvejis: minėtame Vatikano „Žinyne“ niekur neišvardijami kapitulų rinkti vyskupijų valdytojai. Būklė Lietuvoje buvo ypatingai bloga: valdytojai išrinkti kapitulų, tačiau praktiškai sovietų valdžios atstovų nurodyti joms kaip vieninteliai priimtini kandidatai. Taip 1947–1964 m. Kauno

¹ RRT įgaliotinio pažyma apie Katalikų Bažnyčios parapijų pajamas ir išlaidas 1972 m.,

in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. R-181, ap. 3, b. 99, l. 18.

² *Annuario Pontificio per l'anno 1979*, Citta del Vaticano, 1979, p. 564.

arkivyskupija, 1949–1964 m. Vilkaviškio vyskupija ir 1949–1957 m. Kaišiadorių vyskupija valdė kan. Juozapas Stankevičius, LSSR teritorijoje buvusią Vilniaus arkivyskupijos dalį 1949–1957 m. – Panevėžio vysk. Kazimieras Paltarokas, o nuo 1961 m. – kan. Česlovas Krivaitis. Kol buvo gyvi, visateisiu Kauno arkivyskupijos ganytoju Vatikanas pripažino arkivyskupą Juozapą Skvirecką, Vilniaus – arkivyskupą Mečislovą Reinį, Kaišiadorių – arkivyskupą Teofilį Matulionį, nors jie ne savo valia buvo atsidūrę už vyskupijų, kuriose turėjo jurisdikciją, ribų

Sovietų valdžios pasitikėjimą Vaičius sugebėjo įgyti jau aštunto dešimtmečio pradžioje, būdamas Akmenės klebonu. 1971 m. gegužę jis kartu su Rumšiškių klebonu Jonu Žemaičiu į Romą lydėjo vyskupus Juozapą Matulaitį-Labuką, Romualdą Krikščiūną ir Liudą Povilonį. Šioje delegacijoje jis atsidūrė vietoj kun. Vaclovo Aliulio, kurio prieš pat kelionę sovietų valdžia nutarė neišleisti. Tai rodo, kad Vaičiumi buvo pasitikima labiau nei prel. Broniumi Barausku, kuris paprastai iki tol atstovaudavo Telšių vyskupijai išvykose į Romą. Po dvejų metų, kaip minėta, Vaičius pakeitė prel. Barauską ir kurijos kanclerio pareigose. Galima spėti, kad prie to nemažai prisidėjo ir tuometinio Telšių vyskupijos augziliario vysk. Povilonio, palaikiusio neblogus santykius su atsakingais valdžios pareigūnais, rekomendacijos. Kita vertus, tai galėjo būti ir sąmoninga sovietų režimo politika, siekiant supriešinti vyskupijos kunigus.

Jau keli metai iki Vaičiui einant prie vyskupijos vairo sovietų valdžios ir Bažnyčios santykiai buvo palyginti stabilūs. Pasibaigus septinto dešimtmečio pradžioje vykdytai antireliginei kampanijai, naujų religinio gyvenimo suvaržymų nebebuvo daroma. Svarbiausiu valdžios rūpesčiu tapo siekis išlaikyti esamą padėtį, kuri buvo gana aiškiai apibrėžta 1976 m. liepos 28 d. LSSR ATP patvirtintuose „Religinių susivienijimų nuostatuose“³. Nors

juose nebuvo nieko iš esmės naujo, tačiau bent Lietuvoje tai buvo pirmas kartas, kai buvo viešai paskelbtos iki tol daugiausia slaptos religinių gyvenimą reguliavusios taisyklės. Taigi Vaičiui, o juolab Preiškui ir Žemaičiui, kurie savarankiškai valdyti vyskupijas pradėjo tik devinto dešimtmečio pabaigoje, naujos pareigos teko gerokai palankesnėmis sąlygomis, nei jų pirmtakams ligi tol sovietmečiu. Jiems jau nebereikėjo taikstyti su naujais pastoracinės veiklos apribojimais. Siekdama neutralizuoti tikinčiųjų teisių sąjūdį ir sustiprinti jos žaidimo taisyklių tebesilaikiusių vyskupijų valdytojų padėtį, valdžia buvo priversta palankiai spręsti kai kurias Bažnyčios gyvenimo problemas.

Tiesa, valdžia ir toliau stengėsi, kad jos „malonės“ neperžengtų religinio kulto modelio rėmų. Buvo padidintas priėmimo į kunigų seminariją limitas, tačiau toliau išliko griežta stojančiųjų ir dėstytojų atranka, įvairiomis priemonėmis smukdytas mokymo ir auklėjimo lygis. Leista remontuoti bažnyčias, tačiau kunigai toliau persekiojami už vaikų katekizavimą. Nors pagaliau buvo išspausdintas Naujasis Testamentas ir Katekizmas, pradėtas leisti „Katalikų kalendorius-žinynas“, prašymai leisti teologinę, sielovados problemoms skirtą literatūrą net nesvarstomi, taip ir nesurastas kompromisas dėl periodinio leidinio. Nors aštunto dešimtmečio pabaigoje bei devintame dešimtmetyje ir vyskupijų valdytojai ėmė drąsiau ginti Bažnyčios reikalus, jų reikalavimai, bent jau viešai, taip pat retai peršokdavo valdžios nustatytą kartelę. Tuo pat metu, kai 550 Lietuvos kunigų ir ištremti vyskupai viešai atsisakė vykdyti „Religinių susivienijimų nuostatus“, vyskupijų valdytojai 1979 m. balandžio 6 d. bendrame kreipimesi į valdžios institucijas kėlė gerokai kuklesnius reikalavimus: dėl Mišiolų

³ „Religinių susivienijimų nuostatai“, in: Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1976, nr. 22, p. 491–499.

patvirtinimo, katekizmo išleidimo, seminarijos remonto, bažnyčių rekonstrukcijos. Anot RRT įgaliotinio Lietuvoje Petro Anilionio, jis pats buvo šio kreipimosi iniciatorius, taip tikėdamasis izoliuoti „ekstremistus“⁴. Tačiau galima daryti prielaidą, kad vyresnei Lietuvos dvasininkų kartai, išugdytai dar mažai sekuliarizuotoje aplinkoje, tam tikras Bažnyčios padėties pagerėjimas aštuntame dešimtmetyje atrodė pakankamas minimumas. Juolab kad RRT įgaliotinis reguliariai imtuose rengti susitikimuose su vyskupijų valdytojais ir dekanais nuolat pabrėždavo valdžios pasirengimą dar didesnėms nuolaidoms, jeigu būtų sutramdyti „ekstremistai“.

Kita vertus, Lietuvoje didelio atotrūkio tarp aktyviai už Bažnyčios teises

Vyskupas Juozas Preišas. Apie 1996. Juozo Griekienio nuotr.

kovojusių ir vadinamųjų lojalių dvasininkų nebuvo. Vyskupijų valdytojai, nepaisant valdžios reikalavimų, niekada neatsiribojo nuo „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ leidėju, kai kurie jų privačiuose pokalbiuose ne kartą bandė ginti aktyvius kunigus. Tai, kad jau seminarijoje aktyvumu pasižymėjusį, o vėliau vienu iš Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto stei-

gėjų tapusį Kaunecką vysk. Vaičius pasikvietė ir iki 1985 m. sugebėjo išlaikyti vikaru Telšiuose, taip pat daug ką pasako apie jo santykį su aktyviaja dvasininkų dalimi. Be abejo, jis žinojo ir tai, kad Telšių vyskupijoje dažnai lankosi ir aktyviai dirbanti pogrindžio sąlygomis kunigystei pasirengęs, todėl oficialiai dirbti negalėjęs Jonas Boruta. Vieša pernelyg valdžiai nuolaidžiaujančių Bažnyčios hierarchų kritika „Kronikoje“, kuri per Vatikano radiją pasiekdavo nemažą tikinčiųjų dalį Lietuvoje, griovė jų autoritetą, o tai nebuvo naudinga ir sovietų valdžiai. Vyskupijų valdytojų įtaka kunigams ir tikintiesiems per kelis dešimtmečius buvo integruota į režimo kontrolės mechanizmą, todėl jų autoriteto silpnėjimas kartu mažino religinio gyvenimo kontrolės galimybes. Aštuntame devintame dešimtmetyje sovietų valdžia toleravo daug didesnę valdytojų savarankiškumą, neprieštaravo, kad vyskupijų valdytojais būtų skiriami nors ir ne visiškai priimtini, bet turintys pakankamą autoritetą ir galintys paveikti net ir aktyviusius kunigus.

Nemaža bendrumų galima pastebėti ir naujų ordinarų gyvenimo patirtyse, ypač tai pasakytina apie vyskupus Jonus. Visų pirma reikia akcentuoti tai, kad ir Kauneckas, ir Boruta kunigystei pradėjo rengtis jau turėdami pakankamai didelę gyvenimo patirtį. Abu prieš tai įgijo solidų išsilavinimą: Kauneckas baigė Maskvos užsienio kalbų institutą, Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, o Boruta baigė Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakultetą, vėliau apgynė fizikos mokslų daktaro disertaciją. Kauneckas į Kauno kunigų seminariją antru bandymu (pirmą kartą bandė 1959 m., tačiau sovietų valdžia neleido) įstojo būdamas 34-erių, o Boruta studijas pagrindinėje kunigų seminarijoje pradėjo 30 metų. Tai liudija, kad jų apsisprendimas

buvo ypač tvirtas ir gerai apmąstytas, puikiai žinant, kokie išmėginimai laukia. Jie priklausė kartai, užaugusiai ir subrendusiai jau sovietinėje sistemoje, mokėsi sovietinėje mokykloje. Socialinės aplinkos spaudimas tapti kunigu tuo metu veikė daug mažiau, o tai apskritai turėjo prisidėti prie pasauliškumo iš tos kartos didesnio autentiškumo.

Dar vienas bruožas, jau aštuntame dešimtmetyje skyręs jaunąją kunigų kartą nuo vyresniosios, – tai požiūris į sovietų valdžios pajėgumą. Kaip minėjau, kartais, subrendusiai stalininio teroro metais ir dirbusiai „realiai egzistuojančio socializmo“ sąlygomis, sovietų režimas atrodė galingas ir nepažeidžiamas. Tiesiogiai nepatyrusiems stalininio teroro žiaurumų masto turbūt neįmanoma net suvokti, kokią atspaudą tai paliko jį pergyvenusiuose žmonėse. Po Stalino mirties subrendusi karta tokios patirties nebeturėjo, be to, aštunto dešimtmečio pabaigoje atidžiau stebintys jau galėjo išvelgti tam tikrus režimo krizės ženklus. Kauneckas kaip pasiryžimą veikti skatinusius motyvus akcentuoja būtent baimės sumažėjimą ir vilties, kad režimas ilgai nebeišsilaikys, atsiradimą⁵.

Kitas svarbus faktas yra tai, kad šios kartos brendimo ir pasirengimo kunigystei laikotarpis sutapo su reikšmingais Bažnyčios padėties visuomenėje pokyčiais. Būtent septintą aštuntą dešimtmetį Lietuvoje stipriausiai pasireiškė visuomenės sekuliarėjimo tendencijos, Bažnyčią praktiškai jau tuo metu iš daugumos pavertusios mažumos Bažnyčia. Net ir neoficialia sovietmečio statistika pasikliauti yra pavojinga, be to, turimi duomenys apie religinių apeigų skaičių vargu ar atspindi tikrąją religingumo būklę, tačiau nustatyti bendras tendencijas galima. Taigi RRT įgaliotinio pagal vyskupijų kurijų pateiktus duomenis apie krikšto ir santuokos

sakramentus nustatyti santykiniai skaičiai rodo, kad didžiausias lūžis įvyko septintame dešimtmetyje: 1957 m. buvo pakrikštyta 81,9% naujagimių, santuokos sakramentą priėmė 60,7% bendrą gyvenimą pradėjusių porų; 1970 m. atitinkamai 44,6% ir 29,9%⁶. Išvalgesni jau tada jautė, kad reikia ieškoti naujų kelių į atitolusiųjų nuo gyvo tikėjimo širdis.

Vyskupai Kauneckas ir Boruta, ką ir kalbėti apie Norvilą, kaip dvasininkai formavosi Vatikano II Susirinkimo metu pirmą kartą taip aiškiai pasireiškusiu Bažnyčios atsinaujinimo pastangų aplinkoje, kurios labai silpni ataidai Lietuvoje buvo juntami ir sovietmečiu. Nors valdžia griežtai riboja informaciją apie Susirinkimo darbus (Susirinkimo nutarimų rinkinys buvo išleistas tik 2300 egz. tiražu, kurio didesnė pusė taip ir nepasiekė užsakovo), Bažnyčios atsinaujinimo problemos buvo aktyviai svarstomos pagrindinėje periodinėje spaudoje, kai kurie aktualesni tekstai dauginami savilaidos būdu. Paties Kaunecko tvirtinimu, aštuntame dešimtmetyje apie 80% seminarijos auklėtinių skaitydavo jo platinamą pagrindinę spaudą⁷. Dar daugiau galimybių pajusti sielovadinio darbo problemas, su kuriomis Bažnyčia susidūrė sparčiai sekuliarėjančioje visuomenėje, suteikė studijos pagrindinėje seminarijoje ir nelegalaus pastoracinio darbo patirtis. Jauniausias iš šios trijulės, vysk. Norvila, jau po Nepriklausomybės atkūrimo kelerius metus studijuodamas Romoje, turėjo galimybę tiesiogiai pabuvoti daug anksčiau atsinaujinimo keliu pajudėjusios Bažnyčios aplinkoje.

Šiame trumpame rašinyje išdėstyti faktų turėtų pakakti, idant įsitikintume, kokiomis skirtingomis sąlygomis subrendo ir aktyviai darbavosi šandien perduodantys vieni kitiems vyskupijų vadžias vyskupai. Kaip ateinantieji negalėjo būti ganytojais

⁴ RRT įgaliotinio 1979 m. birželio 19 d. informacija RRT pirmininkui, in: LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 103, l. 181.

⁵ Kauneckas, J., „Išsivadavime (iš bai-

mės)?“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2001, nr. 4, p. 170.

⁶ RKRT įgaliotinio ataskaita apie darbą 1958 m. pirmą pusmetį, in: LCVA, f. R-181, ap. 3, b.

52, l. 103; RRT įgaliotinio ataskaita apie darbą 1970 m., in: *Ibid.*, b. 81, l. 2.

⁷ Kauneckas, J., *op. cit.*, p. 170.

sovietmečio sąlygomis, taip pasitraukiantiems buvo sudėtinga (nors ir ne neįmanoma) atsakyti į naujus iššūkius. Gerai tai, kad ateinantieji turi didesnę ar mažesnę sovietinio gyvenimo patirtį ir gali suprasti kartą,

išugdytą nors ir gerokai pasikeitusios, tačiau vis dėlto sovietinės sistemos sąlygomis. Tai teikia vilties, kad nauji ganytojai ne tik jaunajai kartai dalyt savo meilę ir dėmesį, bet neužmirš ir mūsų tėvų bei senelių. ❧

„Krikščionybė Lietuvos mene“: mintys ir pasvarstymai

LIUDAS JOVAIŠA, MINDAUGAS PAKNYS

Pradėti galima būtų nuo to, jog Lietuvos dailės muziejus šiuo metu – bene geriausiai ir plačiausiai istorines parodas rengiantis muziejus. Šalia sklandaus organizacinio darbo neblogai derinami tiriamieji darbai, leidžiami mokslinių straipsnių rinkiniai, ruošiami parodų katalogai, organizuojamos konferencijos ir knygų pristatymai. Būtent šis muziejus vienas pirmųjų sureagavo į pasikeitusias parodų rengimo ir reklamos sąlygas, puikiai išnaudoja komercinius parodų aspektus. Visa tai – neabejotini muziejaus veiklos privalumai. Tačiau šįkart norėtusi keliomis mintimis pasidalyti apie jau kelis metus pagrindine muziejaus ekspozicija išliekančią parodą „Krikščionybė Lietuvos mene“.

Bažnyčios objektų eksponavimo muziejuose tradicija siejasi su tarpukario Lietuvoje rengtomis parodomis. Tačiau gana naivu būtų ieškoti tiesioginių sąsajų tarp pusę amžiaus skiriamų ekspozicijų rengimo principų. Gausesnis paminklų kiekis, gilesni tyrinėjimai šiandien leidžia kur kas plačiau parodyti bažnytinį paveldą, suteikia didesnes eksponavimo galimybes. Šiandien parodų lankytojas taip pat reiklesnis, ateinantis į parodą su didesniu žinių kiekiu. O tai kartu ir labiau įpareigoja muziejų.

Nenuostabu, jog aptariama ir pas-

kutinį kartą 2001 m. gruodžio 19 d. atnaujinta paroda sulaukė didelio visuomenės dėmesio. Tai lėmė ne nuolat kartojama reklama. Per paskutinį pusamžį, šalia Ateizmo muziejaus ekspozicijų, tai plačiausia bažnytinio paveldo paroda. Šiuo atžvilgiu eksponuojami bažnytinio meno kūriniai įdomūs ir tikintiesiems, dažnai galintiems panašius kūrinius pamatyti bažnyčiose, ir tiems, kurie puošnesnes bažnyčias lanko tik turistinių ekskursijų metu. Po sovietmečio ne tik indiferentai, bet ir praktikuojantys tikintieji ne kažin ką išmano apie ikonografinius siužetus ar liturginius reikmenis bei drabužius, ypač tuos, kurie nunyko po Vatikano II Susirinkimo reformos. Bažnytinis menas – pakankamai specifiška sritis. Šiandienėje liturgijoje regima jos dalis tėra tik ledkalnio viršūnė. Tad muziejaus parodos rengimo principai turėjo visų pirma būti nukreipti ta linkme, kaip patenkinti visapusišką lankytojų smalsumą. Todėl šiek tiek pasvarstykime principus, kuriais vadovaujantis paroda eksponuojama ar bent kokie principai joje išryškėja.

Formaliai tikslesnis parodos pavadinimas būtų „Katalikybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos mene“. Tai išduoda ir pagal Katalikų Bažnyčios

administracinį suskirstymą parinkti pirmo aukšto salių pavadinimai – „Vilniaus vyskupija“ ir „Žemaičių vyskupija“. Stačiatikių ir protestantų skyreliai ganėtinai skurdūs ir tikrai pilnai neatspindi šių Bažnyčių meno. Unitai ar sentikiai visai neatspindėti. Chronologiškai už LDK ribų išeina tik liaudies menas (daugiausia XIX a. paminklai), bet ir jo principai susiformavo dar LDK. Todėl gana skambus parodos pavadinimas, nepaisant, tikėtina, gerų rengėjų ketinimų, kiek pranoksta patį parodos turinį.

Bažnytinio meno paminklai neegzistuoja patys sau, kaip, sakykim, kambarį puošiantis paveikslas ar antikvarinė vaza. Ir pastarieji paprastai būna priderinti (ar net prie jų priderinti) prie kambario interjero ir jo detalių. Bažnyčiose, kurioms ir buvo sukurti eksponuojami paminklai, jie taip pat atlikdavo visų pirma tam tikrą funkciją. Liturginių apeigų atlikinėjimas, siekimas papuošti ir išryškinti svarbiausias bažnyčios vietas (pvz., altorius), siekimas paaikškinti religinio turinio istoriją (paveikslų ciklai) – tai tik dalis funkcijų, kurioms ir tarnauja bažnytinio meno paminklai. Muziejuje dažniausiai neįmanoma sukurti tokios aplinkos, todėl tenka rinktis kitokį eksponavimo principą ir kitaip išryškinti paminklinę daiktų vertę. Iš tikrųjų tam yra keli būdai.

Bendriausiai vertinant eksponatų išdėstymą „Krikščionybės parodoje“, tenka pripažinti, kad jis labai chaotiškas. Pirmas įspūdis, jog visko labai daug ir viskas labai vertinga. Palengva apžiūrinėjant eksponatus tenka vaikščioti po salę tarp panašių ar analogiškų paminklų, išdėstytų visai skirtingose salės vietose. Formalus paminklų suskirstymas pagal Katalikų Bažnyčios vyskupijas nėra nusisekęs. Tarp Žemaičių vyskupijos eksponatų yra nemažai ir iš Vilniaus vyskupijos, o, pavyzdžiui, Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco (m. 1695) pastoralas (beje, anotacija „Pastoralas. XVII a. II pusė“ nėra pakankamai informatyvi) įdėtas tarp Vilniaus vyskupijos daiktų. Tačiau svarbiausia tai, kad liturginiai

indai ir drabužiai, jų tipai ir niuansai jokiū būdu nėra šių dviejų vyskupijų skiriamasis požymis. Tie patys arnotai ir monstrancijos, kapos ir patenos – žvilgsnis ilgainiui nuvargsta, atšimpa; patekęs į vadinamąją „Žemaičių vyskupiją“ lankytojas permeta ją vienu žvilgsniu, neklysdamas nustato, jog tai „tas pat“, ir keliauja toliau. Todėl gal vertingiau buvo atskiros grupės paminklus sukoncentruoti vienoje vietoje, juos išdėstant pagal chronologiją? Tokiu būdu lengviau būtų susipažinti ir pažinti skirtingą meno kūrinių specifiškumą skirtingais laikotarpiais – juk visgi dauguma paminklų apima nemažą trijų šimtmečių (XVII–XIX a.) laikotarpį. Ekspozicijos pradžioje esantis Mindaugo laikotarpio pristatymas bene labiausiai nusisekęs ir rodo, kad panašius principus buvo galima pritaikyti ir kitose vietose. O dabar, pavyzdžiui, labai atsitiktinis atrodo net taurių metalų (Katedros lobyno) kūrinių eksponavimas. Čia šalimais dėstomi įvairūs paminklai,

jos čia atlieka *nature morte* vaidmenį?

Atskirai sudėliojant eksponatus buvo galima išryškinti ir papildomai apibendrinti atskirą liturginių drabužių, paveikslų ir kitų paminklų specifiką. Šiuo atveju parodos eksponatai žiūrovui kalba ir pasakoja tik tiek, kiek juos sugeba prakalbinti pats parodos lankytojas (džiugi išimtis – parodos lankymas su gidu). Turint galvoje lankytojų menkas žinias, labai lauktina būtų aktyvi ir didaktiška, ne kalbinama, o kalbinanti ir aiškinanti paroda – tokia kaip jos pradžioje. Pavyzdžiui, užuot tai šen, tai ten išbarsčius mitras, pastoralus, arnotus, dalmatikus ar manipulius, kodėl nesudėjus jų krūvon ir neparodžius, kaip atrodo Mišioms (arba ne liturginėms apeigoms) apsirengęs vyskupas, kunigas, diakonas? Ir ne vien katalikų, bet ir stačiatikių, protestantų. Kada velkamasi alba, kapa, kaip rišamas manipulis, humerolas, kokia kiekvieno liturginio drabužio prasmė ir istorinė kilmė? Kaip nešamas Švenčiausiasis

jama, koks jos turinys, kada gyveno ir kuo pasižymėjo šventasis, kada ir kaip jis minimas, kokios Lietuvoje jo kulto tradicijos? Tokie komentarai ir rekonstrukcijos padėtų pamatyti, kad visi parodos eksponatai nėra meno kūriniai ar vertybės *per se*, bet kad jie visi turi taikomąją prasmę, kad liudija kažką esant už jų – kažką, kam jie visi skirti. Vengdami komentarų ekspozicijos rengėjai sąmoningai ar nesąmoningai eliminuoja tokius Dievo, tikėjimo, religinės praktikos ženklus, be kurių arnotas, kielikas ar žvakidė lieka vien meno kūrinys.

Galima paminėti atskirą portretų vaizdavimo specifiką, į kurią irgi nebuvo atsižvelgta. Viename rinkinyje buvę Vilniaus vyskupų portretai kadaise buvo iškabinti vienoje patalpoje, dviem eilėmis vienas priešais kitą. Tai rodo ir vaizduojamų krėsluose sėdinčių vyskupų pasisukimo kampas – kadais jie buvo sumanyti ir nutapyti taip, kad iš priešingų sienų lengvai pasisukę „žvelgtų“ vienas į kitą. Parodoje, portretus išmėtant po visą salę, prarastas ne tik bendras rinkinio išpūdis, bet neatsižvelgta ir į pirminę portretų eksponavimo specifiką.

Neabejotinas parodos privalumas – bažnytinio meno vertybių propagavimas ir populiarinimas ne tik tarp pasauliečių, bet ir tarp dvasininkų. Dalis kunigų senojo (ar netgi jokio) bažnytinio meno nei pažįsta, nei jį įvertina ar brangina. Tai, kad katalikų vyskupai šią parodą globoja, tikėtina, paskatins visus dvasininkus atkreipti dėmesį ir branginti savo žinioje esančias vertybes.

Visos šios išsakytos abejonės nėra skirtos sumenkinti parodos vertę – ji tikrai didžiulė – galbūt tik bandymas parodyti, kad dar yra kaip tobulinti ir šią, ir kitas ateityje rengtinas parodas. Smagu, kad parodos rengėjai ir patys palengva stengiasi gerinti eksponavimo kokybę, plačiau ir išsamiau supažindinti lankytoją. Nors pradžioje ir nebuvo, bet pamažu atsirado paminklų legendose nurodymai, iš kur (kurios bažnyčios, kokio rinkinio) paimtas paminklas. Šios informacijos, kuri

Gintautas Trimakas. Parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ ekspozicijos fragmentas. 2001. Fotografija

niekaip nederinant jų pagal sukūrimo laiką ar specifiką. Iš viso vertėjo atsisakyti nežinia kodėl atsiradusių atverstų neaiškaus turinio ir be jokio ryšio su kontekstu knygelių – nebent

ligoniams? Kaip atrodo altoriaus stalias, kaip jis puošiamas, dengiamas, kas ant jo statoma? Vaizduojamajai dailei norėtųsi ikonografinių siužetų paaiškinimo – kokia istorija vaizduo-

visų pirma nurodo, iš kokios aplinkos patenka paminklas, stoka vargu ar buvo kuo nors pateisinama. Pamažu išleidžiami lankstinukai, supažindinantys su atskirų paminklų grupė-

mis – Katedros lobynu, portretais ir kita. Todėl tikėkimės, kad ir tolesni parodos atnaujinimai žymės ne tik kai kurių eksponatų pasikeitimus, bet ir bendrą parodos kokybės kilimą. ❧

Nacionalinis mastelis

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS

Metų pabaiga – įprastas atlyginimų už nuopelnus metas. Paryžiuje paskelbiami Goncourt'ų laureatai, Stokholme kažkam atitenka auksinis Nobelio medalis (šįkart žiuri pasirinko iš Trinidado kilusį indų prozininką Vididadharą Surjaprasadą Naipaulą), prestižiniai apdovanojimai išdalijami JAV (ko gero, dėl Johno Franzeno romano „Pataisos“ (*Corrections*) nebūtų kilęs toks net diplomatinis lygmeniu nuaidejęs triukšmas, jei lietuvių apmaudo nebūtų pakurstęs staigus šio rašytojo išgarsėjimas ir jam suteikta Nacionalinė knygų premija – ja tuščiai nesimėtoma). Praeitų metų gruodžio 10 d. ir Lietuvoje, Kultūros ministerijoje, paskelbti Nacionalinė kultūros ir meno premiją gavusių laimingųjų vardai. Ne veltui vienas laureatų, dailininkas Stasys Eidrigėvičius, prasarė, kad ji jam „kaip mažoji Nobelio premija“¹.

Šiemetiniai lietuvių menininkai-laureatai nėra prastesni už kurių nors kitų metų „nacionalinius“. Yra kūrėjų, iš kurių dar galima tikėtis svaraus žodžio ir ateityje. Merdėjant lietuvių kinui, apdovanojamas režisierius Šarūnas Bartas, suformavęs savitą statiško, ištęsto kadro stilistiką, pasak užsienio kritikų, net atskleidžiantis lietuviško charakterio gelmę (kad ir kaip mums tokios analogijos naiviai

skambėtų). Pagerbiamas dailininkas, lyg ir išsivadavęs iš mūsų tradicijos traukos lauko, tačiau vis toks pat mums savas – Stasys Eidrigėvičius. Jo sukurtame pasaulyje veikia kažkur matyti mašlūs žmogeliukai didelėmis akimis, tačiau be tos lietuviams irgi būdingos neišbrendamos melancholijos. Įvertintas Violetos Urmanavičiūtės-Urmanos triumfas pasaulio operų scenoje, Donato Katkaus – dirigento ir organizatoriaus sugebėjimai, kartu pripažįstant ir „Šv. Kristupo vasaros muzikos“ festivalio svarbą. Taip pat apdovanojamas Leonardas Gutauskas, tikrai „leonardiško“, renesansinio užmojo menininkas, rašytojas, tapytojas ir knygų iliustratorius, atsiskleidęs tiek poezijos, tiek epinio mastelio prozos kūriniams (jo „Vilko dantų karoliai“ dar iki galo „nesuverti“ – leidyklos stalčiuje tebeguli paskutinių dalių rankraščiai). Klausytojų, skaitytojų, žiūrovų ir vertintojų dėmesio nusipelnė ir Felikso Bajoro muzika, Justino Marcinkevičiaus eilėraščiai, Kosto Smorigino suvaidinti dramų personažai, Leonardo Vytauto Striogos medžio skulptūros.

Apdovanojimų būna visokių, tačiau su Nobelio vardu siejama premija simbolizuoja naujųjų laikų atlyginimo už reikšmingus civilizacijai pasiekimus etaloną: patekti į šį išrinktųjų

klubą – garbės reikalas. Dauguma lietuvių kūrėjų teigia, kad apie savo pretendavimą į Nacionalinės premijos laureatus žinojo menkai, o vertindami jos reikšmę savo kūrybinėje biografijoje neapsiėjo be visiems įprasto nuostabos demonstravimo ir mandagių filosofavimų amžinosiomis temomis: „Manau, kad mums vėl aktualu pasilenkti prie istorijos šulinio, pamatyti savo atspindį jame ir atsigeri istorijos vandens, nes dabartinė valstybės situacija nėra labai viena-reikšmė ir paprasta“² (Marcinkevičius). Iš laikraščių puslapių žvelgia į mus devyni laureatai – redaktorai kartais parenka ankstyvesnes jų nuotraukas, kad paslėptų iš veidų sklindantį nuovargį-priekaištą: kaip visada, vėluojate su tom premijom, juk šiandienos darbai – tik praėjusiais dešimtmečiais iševokto talento žaižaruojančios energijos blyškus atspindys. Kai kurie prasitaria šito net nelaukę – ir kam jiems tiek garbės? Šiaip jau kūrėjų atranka konservatyvi, o dėmesys avansu, išsižiūrėjimas į ateities perspektyvą skiriant ir skirstant apdovanojimus pas mus neįprastas. Galbūt todėl tiek maža bent sąlygiškai jaunų laureatų.

Trylika premijavimo metų (nuo 1989 m.), nemažas būrys premijuotųjų – įvairių kūrybos ir kultūros plėtojimo prasmės sričių atstovų. Skambus vardas, žiniasklaidoje sureikšmintas skiriamos premijos pinigine išraiška, galimybė premijuotajam maždaug savaitę mėgautis žurnalistų dėmesiu – tai nesunkiai išvelgiami paviršiaus atributai. Tačiau kai kas glūdi giliau: pastabesni žvilgsni kartais patraukia povandeninės srovės, į kurias galbūt nekreipiama daug dėmesio šventiniame dalybų vakare vasario 16 d., nepaisant to, kad jos visą laik lieka aktyvios ir įtakingos, žadinančios smalsumą ir nepatenkintųjų šurmuli. Visiems neįtiksi – taip galima atsakyti klausiančiam, kodėl jo mėgstamas rašytojas, dailininkas ar muzikas lieka neįvertintas. Tačiau kiek pagrįstas pats skyrimo principas?

Nuo 1999 m. Vyriausybės nutarimu

¹ Žemaitytė, A., Kniežaitė, M., „Nacionalinė premija – ir netikėta, ir laukta žinia“, in: *Respublika*, 2001 12 13, nr. 291, p. 18.

² „Lietuvos menas sklinda po visą pasaulį“, in: *Lietuvos rytas*, 2001 12 11, nr. 289, p. 6.

įteisinta apdovanojamų kūrėjų skaičiaus riba – ne daugiau nei devyni. Nuo 1989 m. nuolat gausėja premijuojamų kolektyvinių subjektų: mat apdovanojant kūrėjų kolektyvą, pvz., M. K. Čiurlionio kvartetą (1989) ar architektų Kęstučio Pempės ir Gyčio Ramunio duetą (1999), jie laikomi nedalomu vienetu, premija tarsi dalijama lygiomis dalimis. Kartais premijos suteikimas kvepia provokacija: 1997 m. ją gavo Juozas Erlickas, taip sustiprinęs savąjį „klasiko“ įvaizdį ir tarsi privertęs nutrinti nuo šio prisiimtojo titulo ironiškas kabutes bei paskatinęs naujai įvertinti pačią „klasikos“ kategoriją.

Šiomet įteikinant premijas netikėtumų neturėtų kilti, visi pasirinktieji realiaame gyvenime veikia ir kalba atsižvelgdami į viešojo etiketo konvencijas. Vidutinis statistinis lietuvis net neįsidėmės daugumos laureatų veidų. Aišku, tarp jų bus keli netgi labai matyti, susiję su ne vieno jaunystės nostalgija, ir premija jiems atrodo lyg dar viena aukso plyta nepajudinamai paminklinei figūrai sutvirtinti. Ar šie seniai autoritetą išsiugdę kūrėjai (o tokį „reitingą“ pas mus lengviausia užsiauginti literatams) apdovanojami būtent už pastarųjų penkerių metų novatoriškumą, kaip teigia jas skiriančio komiteto nuostatai³?

Kartais teisinamasi, kad gražinama skola (tylomis užsimerkiant prieš faktą, kad nauji kurio nors klasiko darbai išduoda akivaizdžią meninę infliaciją). Žiniasklaidoje vis prasiimuša tvirtinimų, kad kurį nors kūrėją nepaprastai vertina gerbėjai, kurių balso nebeįmanoma ignoruoti. Daug kam atrodė keista, kad Marcinkevičius per pastarąjį dešimtmetį išvengė premijavimo, ir štai dienraščio paantraštė skelbia: „Pagaliau Nacionaline premija įvertintas mylimiausias lietuvių poetas“⁴. Objektivių nuostatų kartais laikomasi formaliai: viena ar kita proga (kartais ir priklausomai nuo

politinės konjunktūros ar žmonių simpatijų) atsiveria „spraga“, kurią būtina užkamšyti. Galima į įstatymu apriboto penkmečio sąvadą įtraukti kažkeltiną eilėraščių rinktinę (literatams), festivalių organizavimo rūpesčius (muzikams), koncertus miestelių kul-

Leonas Strioga. Žmogus su šešėliu. 1995. Medis

tūros namuose (aktoriams). Premija, kaip pažymi komitetas, skiriama už „reikšmingus kūrinius“. Iškeliami ir pasaulinė menininko kūrybos reikšmė: autorius neturėtų būti atsiribojęs nuo Europos literatūrinių madų (kad ir kaip populistiskai tai skambėtų). Pavieniai iškilėliai, nesiskaitantys su bendrosiomis postmodernizmo tendencijomis, sugeba prasimušti tik titaniškomis talento pastangomis ar nepaprasta kūrybiškos asmenybės žavesio galia. Pastaraisiais metais tokių galingų meteorų Lietuvos kultūros padangėje neužfiksuota. „Pagal profesoriaus Edvardo Gudavičiaus apibrėžimą, nacionalinių premijų laureatai – pasaulyje Lietuvos vardą įrašę menininkai.“⁵

siųjų sąrašu).

⁴ Žemaitytė, A., „Trečdalis nacionalinių premijų laureatų – muzikai“, in: *Respublika*,

Suprantant „kūrinių reikšmingumą“ paraidžiui, tektų atsisakyti gajos praktikos į vieną mišrainę suplakti archeologiją, fotografiją, literatūros mokslą ir baletą. Mažų mažiausia reiktų atskirti kūrėjus ir atlikėjus, pastariesiems galbūt sugalvojant kitų padėkos formų. Jei apdovanojama už išpūdingą pasirodymą spektaklyje, tai kodėl ignoruojami iškilūs vertėjai? Tiesa, 1995 m. pagerbtas Šv. Rašto vertėjas ir komentuotojas Antanas Rubšys – vienintelė išimtis, kuri turbūt tik patvirtina taisyklę. Kalbėjimas savo autentišku balsu ir kito prakalbėnimas, lygiavertis dialogas – ar galima kategoriškai atskirti šiuos literatūrinės komunikacijos būdus? Vertimo kultūra pas mus nėra ypač aukšta, nors pastaraisiais metais leidžiama nepaprastai daug verstinių kūrinių. Galbūt jos augimą galėtų paspartinti skatinamosios priemonės, prie kurių priskirtina ir Nacionalinė premija? Kita vertus, apdovanojama už organizacinę veiklą, patvirtinant, kad be konkretaus žmogaus pastangų kuris nors festivalis vargu ar būtų išsilaikęs. Žvelgiant plačiau, be jokios ironijos galima klausti, ar būtų taip jau kvaila premijuoti kurio nors autoritetingo ir be didelės valdžios paramos išsiverčiančio leidinio redakciją – be organizacinių gabumų išlikti konkurencijos sąlygomis neįmanoma. Tačiau kur prapultų ta apibrėžtoji „reikšmingų kūrinių“ motyvacija?

Preciziški kriterijai (kokybės „matuokliai“) mene netaikomi, tačiau atlyginimas už kūrybines pastangas neturėtų būti pagrįstas staigaus „proto nušvitimo“ principu. Apimtas tokio sunkiai paaiškinamo jausmo, komitetas 1991 m. paskyrė Nacionalinę premiją Broniui Radzevičiui – praėjus 11 metų po jo mirties. Žmogus anuomet palūžo neatlaikęs sovietinės realybės spaudimo – niekam nereikia įrodinėti, kad sąlygos kūrybai tada buvusios nedėkingos. Tačiau siūlyti premiją

³ [www.muza.lt/km-schema/premiju komitetas.html](http://www.muza.lt/km-schema/premiju-komitet.html) (šiam interneto puslapyje galima susipažinti ir su Nacionalinę premiją gavu-

2001 12 11, nr. 289, p. 4.

⁵ *Ibid.*

⁶ www.literatura.lt/TXT/KT/kavolio.f.htm

mirusiajam yra prasto skonio požymis, atminimas gali būti tinkamai įamžintas ir kitais būdais. Tokiu atveju galima klausti, kodėl vis dar neapdovanojamas Maironis... Alberto Zalatoriaus pomirtinis pagerbimas 1999 m. vyko kiek kitomis aplinkybėmis – tiesiog kandidato buvo neįmanoma pagerbti anksčiau, o kai jau pasitaikė proga, – nebespėta, pavėluota tiek nedaug, bet vis dėlto...

Beje, ar literatūros mokslininko, filosofo, sociologo, archeologo, menotyrininko, istoriko darbas apskritai vadintinas „kūriniu“? Mokslininkai, išgarsėję savo srityse, tarp jų ir humanitarai, įvertinami Nacionaline mokslo premija, o žodis „kūryba“ akademikų pokalbiuose, kaip žinia, dažnai skamba ironiškai – čia mieliau giriamasi atradimais, to, kas anksčiau buvo nežinoma, praskaidrinimu, o ne kūriniais. Pasitikėjimas gamtos mokslų galia sumažėjęs, tad ir pačių mokslininkų įsitikinimas savo kūrybine potenciala nuolat išbandomas nepatiklios aplinkos, o pranešimai apie naujoves palydimi skeptikų murmesio. Aišku, literatūrologijoje skirtis tarp tariamai objektyvaus teorizavimo ir eseistinių atsivėrimų išsitrina: juk ir griežtasis semiotikas Umberto Eco pasaulyje išgarsėjo būtent istoriniais romanais. Mokslo grynumo postmodernistinės metakalbos įsitvirtinimo laikais reikalauti būtų anachronizmas. Tačiau vis dar nesolidu kalbėti, pavyzdžiui, apie Viktorijos Daujotytės (beje, 1993 m. Nacionalinės premijos laureatės) *kūrybą*, kad ir kokią estetinį pasigėrėjimą keltų jos žodžių sąskambiai, vaizdingi įvaizdžiai, individuali intonacija. Sakykime tiesiai: iš aptariančiojo literatūrą tikimės pirmiausia kitko – paprastai tariant, kad būtų paaiškinta tai, kas analizuojamame tekste tamsu ir miglota. Tačiau apdovanojant ne vien menininkus, bet ir meno ar kultūros procesų vertintojus, būtina sutarti, jog išplečiama ir papildoma premijavimo kriterijų

⁷ Žemaitytė, A., *op. cit.*, p. 4.

skalė. Kol kas neįžvelgiama įtikinamų priežasčių, kodėl ją reikėtų plėsti – galbūt vis dėlto reikėtų stiprinti Mokslo premijos prestižą, kad jai priskiriamas „Nacionalinės“ vardas nebūtų vien formalus.

Svarbi yra mokslo populiarinimo tendencija, „ėjimas į žmones“, uždaru akademinių patalpų atvėrimas išorės skersvėjams, kurio neišsigando, pvz., istorikai Alfredas Bumblauskas ir Edvardas Gudavičius, suderinę magišką televizijos įtaigą (kuri galbūt pamažu jau blėsta lyginant su veržlia interneto sklaida) su nuolatiniu atsigręžimu į lemiamus epochų sankirtos taškus. Iki tol niekas pas mus nesiėmė tokiu būdu plėsti istorijos suvokimo lauką, tad jų (kartu su TV režisieriumi Algimantu Galiniu ir redaktoriumi Albertu Žostautu) 1998 m. gauta Nacionalinė premija yra teisėtas tokio „reikšmingo kūrinio“ įvertinimas.

Arčiau kūrybos sampratos siaurąja prasme yra filosofai – jų ieškoma išmintis gali būti savarankiškos minties rezultatas, nors ir šios srities darbai neapsieina be nuorodų į ankstesnių epochų minties sklaidą. Kategoriškas esamos tradicijos neigimas *à la Nietzsche* galop laikomas gero tono ženklų postmodernistų sambūriuose, tad galima konstatuoti, kad šiuo metu filosofija yra kaip niekada arti meninės kūrybos, kurios stipriausi pavyzdžiai

iškyla kaip priešara ankstesnių laikų estetikai. Kita filosofinių darbų kryptis – seniai girdimų ir autoritetingai reiškiamų „Vakarų metafizikos“ postulatų apvertimas, kurio imasi dekonstrukcijos metodo sekėjai. Autentiškas mąstytojas sukuria tai, ko dar nebuvo, ir dėsninga, kad Nacionalinę premiją gavo filosofas Arvydas Šliogeris (1992), sociologas Vytautas Kavolis (1993). Pastarasis pademonstravo vakariečiui būdingą požiūrį į titulus ir jų teikiamą materialinę naudą: 1994 m. įsteigė fondą, kuriam paaukojo šią premiją, siekdamas remti studentų lituanistų kūrybines iniciatyvas⁶. Šio fondo lėšomis skatinami tiek gabesni Vilniaus universiteto pirmakursiai, tiek doktorantai.

Ginčus dėl premijavimo kriterijų reziūmavo komiteto pirmininkas Sigitas Geda: „Šiurkščiai šnekant, viskas priklauso nuo talento, jo kalibro“⁷. Premijos nepakeičia pasaulio, nuo jų nepagerėja meno ar kultūros bendroji būklė. Tačiau protingai skiriamos ir aiškiai motyvuotos, jos sukuria autoriteto įtaigos lauką, kuris plečiasi sulig kiekviena nauja nominacija. Ginčai dėl apdovanojimų tvarkos dar ilgai nenutils. Reikia tikėtis, kad ateityje ji bus patobulinta, nors bet ką keičiant nuolat kyla grėsmė dar labiau susipainioti. ❧

Apie draugystę

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

Per kelis mėnesius po rugsėjo 11-os Rusija pasidarė geriausiu Vakarų ir NATO draugu. Kalbama apie esminį šalies nuostatos pasikeitimą bendro prieš – terorizmo – akivaizdoje. O jau prezidento Vladimiro Putino stačiai nebegalima atpažinti – vos prieš

metus jis buvo pilkasis KGB pulkininkas, laisvos žiniasklaidos smaugėjas ir *Kursk'o* igulos skandintojas, dabar – geriausias JAV draugas, ūkio „liberalizatorius“, didis kovotojas su teroristais, oligarchais ir valdiškų pinigų vogimu, pats vienas iškėlęs

Kursk'ą iš Arkties vandenyno dugno. Panaši metamorfozė, bent jau liberalioje JAV spaudoje, ištiko prezidentą George'ą W. Bushą. Iki rugsėjo 11-os jis buvo neišprusęs, mikčiojantis žmogėnas, per klaidą laimėjęs rinkimus ir šiaipne taip išslebizavęs presiden-

vadinasi, ir nebemato senojo Putino ir senosios Rusijos. Raginančiųjų draugauti su Maskva atsirado daug, o lentynos su užrašu „Rusija: vartoti atsargiai“ tuštumas pradeda badyti akis. Tad pats laikas priminti kai kuriuos prablaivančius dalykus – ne,

dantį rusams teisę į mokslą gimtąja kalba visose pakopose. *Itar-Tass* šaltu veidu praneša, jog Moldovos vyriausybė siekia apsaugoti „realią dvikalbę situaciją šalyje“ bei padaryti prieinamą jaunajai kartai „didžiąją rusų kultūrą ir literatūrą“. Planuojamos konstitucijos pataisos, paskelbsiančios rusų antrąją valstybinę kalbą. Iki Antrojo pasaulinio karo Moldova buvo Rumunijos dalis. Dabar 65% gyventojų kalba vadinamąja moldavų kalba, kuri iš tikrųjų yra rumunų. Moldavų kalba tapo valstybine po nepriklausomybės paskelbimo 1991 m.

Sprendimai dėl rusų kalbos išjudino prorumuniškas partijas. Kritikai kaltina prezidentą-komunistą Vladimirą Voroniną bandymu gražinti šalį Rusijos glėbin. Tačiau Voroninas ir komunistai pernai laimėjo rinkimus pažadais suartinti Moldovą su Rusija ir atkurti „tarybinį gyvenimo lygį“, kuris atrodo aukštas dabar vienoje neturtingiausių Europos valstybių – čia vidutinės pajamos yra kelios dešimtys dolerių per mėnesį. Atvirai prorusiški komunistai turi per du trečdalius vietų 101 vietas parlamente ir opozicija ne kažin ką gali padaryti.

Maskva pabrėžtinai vaizduoja esanti niekuo dėta – kam vargintis, jei moldavų komunistai patys siūlosi? Kremlius taip pat niekuo dėtas, kai pernai Gruzijoje valdančioji klasė vos nesukilo prieš prezidentą Eduardą Ševardnadzė, tačiau aprimo, kai jis staiga išvelgė galimybę išlikti politikos viršūnėje pagerindamas santykius su Rusija. Priminsime, jog patį Ševardnadzė vietoj Zviado Gamsachurdijos ginkluotu perversmu valdžion pasodino Rusija, tačiau vėliau „gudrusis lapinas Eduardas“ leido sau nutrukti nuo pasaitelio. Baltarusijos atveju Rusijai nieko nereikia daryti, tik nuduoti, jog stiprinti dvišalę sąjungą mažiau nori Maskva.

Mes, žinoma, įsitikinę, jog Lietuva ir Baltijos šalys – ne Baltarusija ar Moldova, čia Rusija neturinti tokių galimybių, nes tautinė savimonė esanti stipresnė, ir apskritai – mes gudresni. Tačiau Baltijos šalyse Maskva veikia

Kadras iš *Sprite* reklamos

to priesaiką. Dabar tai ryžtingas ir artikuliuotas kariaujančios valstybės vadovas.

Teroro antpuolis ir karas Afganistane privertė kairiuosius (išskyrus kraštutinius, kurie JAV – maždaug tas pat, kas Europoje – lengvai dešinieji) pamatyti tai, ką visada matė už Bushą balsavusios konservatyviosios JAV. O kas atsitiko su Putino suvokimu? Taip, realių poslinkių esama, – pavyzdžiui, tikras mokesčių sumažinimas, oligarchų pažabojimas, užjūrio karo bazių atsisakymas. Pagalba Amerikai Afganistane ir suminkštėjimas NATO atžvilgiu įkvėpė apžvalgininkus raginti vyriausybės pasakyti Rusijai padrašinanti, meilesnį žodį, draugauti su ja ir šiukštu jokių akibrokštų, kurie pakenktų porugsėjinės laidos Putinui.

Žinoma, geresni santykiai su Rusija – geriau už blogesnius, bet pagirtinas noras gerinti ir siekti tobulumo neturi visiškai užstoti tikrovės. O naująjį Putiną ir naująją Rusiją liaupsinantys dažnai nebenori matyti,

ne Ribbentropą–Molotovą ir Sibirą, bet dabar veikiančią vis dar miklią Maskvos ranką.

Ar beprisimenate tautinį Atgimimą ir demonstracijas už lietuvių kalbą? O antai Moldovoje prasidėjo jau antras per dešimt metų atgimimas. Pamažu kaista aistros dėl gruodį paskelbto komunistų vyriausybės švietimo ministro Ilie Vancea'os įsakymo privolamai dėstyti rusų kalbą mokyklose pradėdant nuo antros klasės. Šūkius „Rusifikacijai – ne“, „Nenorim bolševikų prezidento“ Moldovos sostinėje Kišiniove skandavo kokie penki tūkstančiai demonstrantų, daugiausia jaunimas. Šį skaičių pateikė Vakarų žinių agentūros, tuo tarpu rusų žinių agentūra *Itar-Tass*, buvęs sovietinis *Tass*'as, rašo apie mažiau nei penkis šimtus. Demonstraciją organizavo opozicinė krikščionių demokratų liaudies partija, pakvietusi priešintis tam, ką vadina „rerusifikacija“.

Praėjusią vasarą Moldovos parlamentas priėmė įstatymą, suteikusį rusų kalbai ypatingą statusą ir duo-

kitaip, ir jos politika buvo pakankamai nuosekli, ją galima apibūdinti principu „jokių nuolaidų“ net smulkmenose, ypač jei tai gali reikšti bet koki sovietų okupacijos fakto pripažinimą. Priminsime, jog Lietuvos ambasadų Paryžiuje ir Romoje gražinimo byla nepasistūmėjo nė per nago juodymą, Maskva nesileidžia į kalbas apie okupacijos žalos kompensavimą, Rusijoje besislapstančių perversmininkų ir Medininkų žudynių įtariamųjų išdavimą, vilkina sienos sutarties ratifikaciją, apkrauna muitais lietuviškas prekes, *Lukoil* su *Gazprom* sugeba metų metus laikyti „pakabintus“ Mažeikius ir Lietuvos dujų privatizavimą. Iš paskutinių pavyzdžių – Rusijos ambasada demonstratyviai globoja sausio 13-os pučistą Juozą Jermalavičių. Pačioje Rusijoje vyriausybė nuosekliai skatina požiūrį, jog „Pabaltijys“ esąs natūrali Rusijos interesų sfera, o „nedėkingos“ Lietuva, Latvija ir Estija to kažin kodėl nenori pripažinti. Šis požiūris vienodai populiarus visų spalvų politinėse partijose – pradedant Vladimiru Žirinovskiu ir baigiant Grigorijumi Javlinskiu. Be Laisvės Radijo šmaikštuolio Anatolijaus Streliano (beje, ukrainiečio), Rusijoje nėra suprantančių Baltijos šalių norą stoti į NATO, o nuolaidesnę prezidento Putino toną šiuo klausimu sąlygoja tik Vakarų spaudimas ir suvokimas, kad Rusija negali rimtai pasipriešinti, jei JAV vis dėlto nuspręs mus pakviesti Santarvėn. Tokia vyriausybės politika kuria atmosferą, kurioje į klausimą, kokios tautos Rusijai kelia didžiausią pavojų, dauguma rusų visuomenės nuomonių apklausoje atsako, jog lietuviai, latviai ir estai, toli lenkia amerikiečius, vokiečius ir net čečėnus.

Tuo metu, kai Vakarų vadovai garbsto Putino indėlių kovoje su terorizmu, šis kreipiasi į „Pabaltijo rusus“, piršdamas moldavišką variantą. Prieš naujuosius metus visais Rusijos televizijos ir radijo kanalais transliuotoje tiesioginėje televizijos laidoje Putinas ragino Baltijos šalyse gyvenančius ru-

sus reikalauti rusų kalbai Lietuvoje, Latvijoje bei Estijoje oficialios kalbos teisių bei savo atstovų valdžios įstai-gose. Putinas leido sau Baltijos šalis prilyginti Makedonijai – esą čia albanų kalbai buvo suteiktos ypatingos teisės, tas pat turėtų būti ir „Pabaltijy“. Ar galite išvaizduoti Vokietijos kanclerį, per televiziją besikreipiantį į vokiškai kalbančius Elzaso ar Italijos gyventojus ir raginantį reikalauti platesnių teisių bei žadantį savo paramą? – konservatyviame dienraštyje *Wall Street Journal* klausia nuolatinės skilties „Į rytus nuo tvarkos“ (*East of Order*) autorius Vladimiras Socoras. Šiandienos Europoje tai neįmanoma, – tikina apžvalgininkas ir primena, jog tokios taktikos griebdavosi Hitleris, bandė taip elgtis ir Slobodanas Miloševićius. Tad nejaugi Vakarai ramiai žiūrėsia, kaip galingas kaimynas tokią veiklos taktiką taikys demokratinėms Baltijos šalims. Čia negali būti jokių istorinių, politinių, teisinių, socialinių, demografinių ar kokių kitų palyginimų, – rašo Socoras. Jo nuomone, Maskva nepatenkinta, kad tarptautinės organizacijos teigiamai įvertino tautinių mažumų padėtį Baltijos šalyse, ir dabar mėgins įrodyti savo tiesą. (Beje, Socoro skiltis „Į rytus nuo tvarkos“ reguliariai papildoma mums šiandien rūpimą tušėjančią lentyną „Rusija: vartoti atsargiai“.)

O kaip mūsų išgirtoji tautinė savimonė? Ar ji tokia jau neišveikiama? Lietuvoje, kaip ir Moldovoje, Rusijai būtų į ką atsiremti ir norinčių stiprinti draugystę lietuvių, ko gero, nepritrūktų. Kodėl nedraugauti, jei panašiai matoma dar nesena istorija? Štai „liberalas“ Anatolijus Čiubaisas andai siūlė Čečėnijoje naudoti „agentūrinius“ metodus, kurie buvę labai sėkmingi pokaryje naikinant „Pabaltijo banditus“. Kuo tai skiriasi nuo Algirdo Brazausko viešo paklausimo „kas pokario Lietuvoje išžudė kelias dešimtis tūkstančių vyrų?“ (numanomas atsakymas tas pats – „banditai“). Reikalas nesibaigia Brazausku – Gar-

liavos mokinių tėvai balsavo prieš legendinio partizanų vado Daumanto vardo suteikimą vidurinei mokyklai.

Ne vieno Vakarų žurnalisto nuomone Lietuva yra labiausiai surusėjusi iš visų trijų Baltijos valstybių. Nepaisant komunistų taip branginamų „geresniu“ lietuvių procentu, palyginti su latvių ir estų, būtent Lietuvoje kiekviename žingsnyje klesti įvairūs rusiški „gardėsiai“ – RTR-ai ir ORT-ai per kabelinę televiziją, rusiškai įgarsintos vaizdajuostės, rusiškos recidyvistų dainuškos, amžinoji Ala Pugačiova, Filipas Kir-kažkas, nepakeičiami latvių šauliai Raimondas Paulas ir Laima Vaikulė, rusiški kompiuterių žaidimai ir detektyvai. Seime, pokalbių ar kultūros laido-se per radiją ir televiziją karaliauja multfilmų-mosfilmų metaforos „Reikia, Fedia“ ar „Vaikinai, gyvenkime draugiškai“, kurių, pavyzdžiui, vidutinis estas stačiai nesupranta. Tai tautos džiaugsmas, o vadinamasis jos žiedas tebesigraudena dėl „didžiosios“ Rusijos kultūros. Kiek galima klausyti liaupsių Maskvos teatrams iš žmonių, kurie nematė nė vieno spektaklio Londone, Paryžiuje, Varšuvoje ar nebrodvėjiniame Niujorke? Rusų literatūra tebėra vienintelė didelė angliškai nepramokusiems inteligentams, rusų muzika geriausia tiems, kurie nežino, kad geriausi rusų muzikantai groja ir dainuoja Niujorke, o ne Maskvoje, ir apskritai jie dažniausiai yra Rusijos žydai. Tad ar galima raginti draugauti su Rusija daugiau, negu lietuviai tai jau daro nieko neprašomi, ir daro taip, kad dūmai rūksta?

Kol lietuviai pakankamai neapsitrins pasaulyje, neišmoks kalbų ir dorai nesusipažins su Vakarų kultūra, kol nebus pusiausvyros pasaulio suvokime ir Rusija su visa jos žemąja ir aukštąja kultūra netaps viena iš daugelio, verta dėmesio tiek pat kiek ir kitos, gal geriau neskubėti draugauti su buvusiu okupantu, nes ta draugystė ir taip daug stipresnė, negu prisipažįstame sau ir kitiems. ☞

Pinigai suartina tautas

EGIDIJUS VAREIKIS

Prieš trisdešimt metų lenkų humoristinis žurnalas *Szpilki* savo puslapiuose išspausdino užsienio šalių banknotų atvaizdus su užrašais ant jų... lenkų kalba. Sąmojingo autoriaus nuomone, tai turėjo padėti lenkų prekeiviams orientuotis, kas iš tikrųjų užrašyta ant dolerio, franko bei markės. Visas sumanymas vadinosi... „Pažink pasaulio valiutas – pinigai suartina tautas“... Tikra tiesa – lankantis užsienyje, galima neiti į teatrus ar muziejus, nesimokyti kalbos, nedirbti, tačiau su pinigais vienaip ar kitaip tenka susipažinti. Taigi pinigai greta daugybės kitų dalykų yra ir šalies vizitinė kortelė.

Tam tikru tautų suartėjimo tarpsniu skirtingi pinigai ima darytis suartėjimo stabdžiu, nes pinigų keitimas – ne tik laiką atimantis procesas, jis kainuoja, jam reikia papildomų skaičiavimų, už skirtingus pinigus atsakingi skirtingi juos leidžiantys bankai. O keičiantiesiems svarbu žinoti valiutų kursus ir skaičiuoti, kiek ta ar kita prekė kainuotų „normaliais“, savais pinigais. Bendri pinigai – tiesiog patogus biznis, nors savi pinigai, kad ir kiek jų trūktų kišenėse – tautinės meilės objektas. Nesvarbu žinoti vieno ar kito veikėjo nuopelnus, tačiau atskirti skirtingų nominalų „veidelius“ – privalu.

2002 m. sausio 1 d. dvylika Europos valstybių pradėjo naują Europos integracijos ir suartėjimo etapą, savuosius banknotus ir monetas pakeisdamos eurais. Nacionaliniai atributai – Clara Schumann, Sigmundas Freudas, Vasco da Gama ir René Magritte, – kiti veidai, žmonės, vienaip ar kitaip nusipelnę savoms nacionalinėms valstybėms, savų miestų ir kalnų vaizdai

eina užmarštin. Daugiau kaip 300 mln. žmonių vienu metu ėmėsi bendros valiutos, ant kurios užrašų ne daug – problemų „perskaityti“ tiesiog nekils. Naktį iš gruodžio 31 d. į sausio 1 d. 132 milijardai eurų banknotais ir 12,4 milijardo eurų monetomis pradėjo realų bendros Europos valiutos gyvenimą.

Euro įvedimas – nenaujas projektas. Iš tikrųjų eurui jau treji metai, o pati vieningos Europos valiutos idėja siekia net Šaltojo karo laikus. Būta bandymų naudoti vieningą atsiskaitymo vieneta ekium, vėliau jo vardas pakeistas į eurą, o prieš trejus metus euras tapo formalia ES finansinio bendravimo priemone, savitais virtualiais pinigais...

Šiandien aišku, kad įgyvendinti tokį grandiozinį dalyką buvo įmanoma. Tačiau lieka klausimai, ar tikrai reikėjo, ir kas iš to? Projektas turi techninę, ekonominę, politinę ir emocinę dimensijas – kiekviena jų svarbi naujojo piniginio vieneto sėkmei, idant jis taptų ne besitęsiančiu, o baigtu Europos projektu.

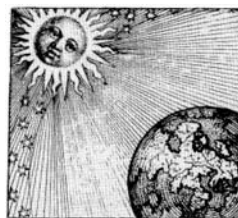
Be abejo, techninių problemų kilo ir eurus spausdinant bei tiekiant ES gyventojams. Pasklido gandų apie pavogtas spausdinimo plėveles, netikrus banknotus ir euromonetų keliamą alergiją, tačiau tai techninės projekto dalies nesustabdė. Stebina veikiau tai, kad problemų būta tiek mažai. Prognozės, jog demoso gaivalas natūraliai protestuos, jog žmonės nesupras, ką tie nauji popierėliai bei skritulėliai reiškia, visiškai nepasitvirtino. Žmonės sutiko eurus netgi kaip naują mielą Europos integracijos

nuotyki, mikliai tuštino bankomatus ir nekreipė dėmesio į priešininkų verkšlenimus.

Kur kas kebliau su ekonomine dimensija. Euro vertė dar virtualiuoju laikotarpiu nukrito nuo 1,17 JAV dolerio už eurą iki 89 centų, o netolimoje praeityje net iki 80 centų. Viltys, kad

atėjęs į kišenės, euras ims stiprėti, neskuba pasitvirtinti. Žinoma, savaime tai ne katastrofa – vertės mažėjimas stimuliuoja eksportą. Tačiau europiečiai nuliūdę ir dar šiandien nežino, kodėl euro kursas krito, kai to niekas nenorėjo, kai buvo skelbiama, kad jis turi būti ir bus stabilus – centrinis bankas žino, ką daro. Tai, kad stiprėja doleris, buvo per menkas paaiškinimas. Taigi ta Europa ne tokia galinga, planuodama savo ateitį, tad yra kažkas, kas vis dar gali veikti Europą, nepaisydamas ES valios. Dabar jau nebetikima (o vis dėlto tikėta), kad euras sumažins skirtumus visoje valiutos zonoje, kad nebus krizių atskirose šalyse.

Bent jau virtualaus euro laikais to neįvyko. Airijos ekonomika tebeauga, Vokietijos – smunka ir tai nuo priklausymo eurozonai visiškai nepriklauso. Graikija vos ne vos atsidūrė eurozonoje, tik neseniai sugebėjusi prisitaikyti prie konvergencijos (Mastrichto) kriterijų, neaišku, kaip artimiausiu metu elgsis danai, švedai ir britai. Dar didesnis nerimas kyla dėl eventualios ES plėtros. Nors naujų narių ekonomikos būklė daugeliu atvejų atsilieka nuo senųjų, Mastrichto kriterijus jas formaliai tenkina. Tad atsiranda naujų veiksmų, ir gali paaiškėti, kad minėti konvergencijos

kriterijai visai negarantuoja valiutos stabilumo.

Nerimą kelia ir ekonominis euro unikalumas, kylantis iš unikalios ES sąrangos. Šiuolaikiniame pasaulyje tai vienintelė valiuta, kurios formaliai neremia jokios valstybės vyriausybė, tai nėra jokios valstybės pinigai, tad už juos niekas ir neatsako. Vyriausybės, tiesa, iš dalies atsako už konvergencijos kriterijų atitikimą, vyriausybės formuoja biudžetą, vyriausybės atsako už bendrą situaciją savo valstybėse, bet euras lieka lyg ir nuošalyje... galiausiai jam galima suversti atsakomybę... už bėdas. O bėdų atsirasti gali, ekonomistai pripažįsta, kad eurozona nuo krizių neapsaugota.

Euro įvedimo projektas turi ir politinę dimensiją. Galima kiek tik patinka diskutuoti, naudinga ar nenaudinga britui kišenėje turėti eurą, jis ten atsirastis tik tada, kai bus priimtas politinis sprendimas. Dar labiau politizuotas, o gal net populitizuotas švedų ir danų apsisprendimas. 2001 m. vasarą, kaip rodė apklausos, vokiečiai labiau mylėjo dolerį nei eurą, šiandien eurą jau turi, neaišku, ką mylės rytoj... Neatsitiktinai kancleris Gerhardas Schröderis nesidrovėjo sakyti, kad euro priimtumas kenčia nuo „legitimumo stokos“. Italijoje euras sukėlė naują trintį vyriausybėje tarp kiek euroskeptiškai nusiteikusių Silvio Berlusconi ir finansų ministro Renato Ruggiero. Maža to, gynybos ministras Antonio Martino yra prasitaręs, kad Italija niekada nesugebės tikrai tapti eurozonos šalimi. Italijos vyriausybė – tai populistinė Šiaurės lyga, profašistinė *Alianza Nazionale* – kelia rūpestėlį Europai. Tačiau išgelbės patys italai, kurie, pasak statistikos, Europos institucijomis pasitiki labiau negu savo vyriausybė. Mažosios Europos šalys mano, kad euras – tai subtilus Vokietijos sąmokslas prieš Europą, mėginimas taip užmaskuoti ekonomikos smukimą. Britų ekonomika nuo nebuvimo eurzonoje realiai nė kiek nenukentėjo. Ekonomika

daugiau priklauso nuo globalių procesų – euras dabar didelis laivas, bet ir jis pavaldus vėjams, kurie pučia – pats euras vėjo nekelia. Politinio sąmyšio atpasakojimą dvylikoje šalių galima tęsti...

Lieka emocinė euro įvedimo dimensija. Ji, mano manymu, bene svarbiausia, mat emocinės klaidos politikoje sunkiausiai atitaisomos.

Dar prieš eurui pasklindant medžiaginiu pavidalu, statistika parodė, kad eurokūdikis laukiamas. 12 valstybių euro simpatikų ir antipatikų santykis vidutiniškai buvo veik 2:1, o Belgijoje, Graikijoje, Italijoje šalininkų skaičius gerokai viršijo ir 70% atžymą. Vokietija, kaip minėta, kiek atsiliko, bet tai jau praeitis.

Padidins tai ar sumažins meilę Europai ir jos integracijai? Briuselyje ir jo apylinkėse nestinga manančiųjų, kad juo labiau tautos ir valstybės bus susaistytos įvairiais saitais – ekonominiais, teisiniais, politiniais, finansiniais, moraliniais – juo artimesnės viena kitai taps, juo stabilesnė bus visa Europa. Tai pavojinga iliuzija – Sovietų valstybėje ne tik pinigai, viskas buvo vienoda, tačiau nuo žlugimo valstybės tai neapsaugojo. Dar blogiau – juo labiau susirišama, juo skausmingesnės skyrybos.

Ar vieninga valiuta skatins turizmą, kultūros mainus, norą studijuoti kitoje valstybėje? Formaliai lyg ir taip, tačiau tokie įvykiai kaip rugsėjo 11-a kur kas radikaliau veikia potencialių turistų apsisprendimą, negu galimybė sutaupyti keletą minučių, apeinant pinigų keitimo punktą. Visa kita – iliuzija, nemanau, kad daug turistų atsisakė savo turizmo aistros vien dėl svetimos valstybės pinigų baimės.

Iliuzija, kad, įvedus eurą, suvienodės kainos ir galimybės, yra pavojinga – Europa liko kokia buvusi, gal net kai ko emociškai prasme neteko, o gal prarado nacionalinę nekaltybę. Tegu tai vien emocijos, tačiau būtent su jomis, jei jų rasis, eurofilams bus sunkiausia.

Bendri Europos pinigai emociškai yra ir niekieno pinigai. Jei nacionalinių valiutų mėgėjai galėjo puošti savuosius banknotus valdovų, keliautojų, mokslininkų, rašytojų portretais, savų miestų ir kalnų vaizdeliais, tai euro banknotų dizaineriams teko paplušėti. Visų pirma galva – ką (jei apskritai) galima ir ko negalima piešti ant euro banknotų. Kokiais nors integracijos tėvų profiliais atsipirkti nepavyktų, vienu ar kitu sostinių vaizdeliais keltų klausimą, kodėl tie yra smulkesnio, o anie stambesnio nominalo banknotuose. Taigi dizaineris – Austrijos banko grafikas Robertas Kalina gavo nelengvą užduotį, gal net emociškai sunkiausia visame eurobiznyje. Tai jis 1996 m. laimėjo banknotų dizaino konkursą, pasiūlydamas nors banalia, bet vis dėlto priimtina idėją popierėliams, kurie bus daugiau kaip 300 milijonų europiečių kišenėse.

Banknotai papuošti tildais ir arkomis, tačiau tai ne konkretūs Paryžiaus *Pont Neuf* Venecijos tiltelių vaizdai. Padedant kompiuteriui jie virto neutraliais simboliais. O patys banknotai ėmė atspindėti įvairius architektūros ir kultūros plačiąją prasme stilius – nuo Romos laikus siekiančių penkių eurų iki stiklo ir betono 500 eurų banknote... dėl istorijos pretenzijų gal nebus.

Euras – nebaigtas projektas – tai bendras kūdikis, bet vis dar kūdikis, ir visiškai neaišku, į kurią pusę pakryps jo likimas. Bet yra vilties, kad likimas bus palankus – tai Europos viltis, Europos, kuri amžinai kalkuliuoja, amžinai nori būti griežtai racionali ir netikinti ašaromis. Tačiau lemiamais istorijos momentais išsiklausanti į širdies balsą, pasielgianti teisingai, ginanti ir sauganti tai, kas vadinama europietiška tapatybe. Gal euras taps ta visiškai lengvai suprantama mūsų visų gyvenimo dalimi, gal tie pinigai – dorai sumanyti ir doram tikslui – tikrai suartina tautas. ❧

De Libera, Alain, *Viduramžių mąstymas*, iš pranc. k. vertė Birutė J. Demkutė, Simona Makselienė, Rasius Makselis, Ramunė Patiejūnaitė, Aušrelė K. Pažeraitė, Lina Perkauskytė, Vilnius: Logos, 2001, 272 p.

Kas tai per knyga, net „Išvadoje“ nelengva pasakyti ir pačiam autoriui: „Išvykstant – diskursyvinė drama, vidinis institucijos, kuri joje prisiglaudusi, konfliktas, prieštaringas proto ir tikėjimo, prigimties ir įstatymo, žinojimo ir jausmo *polėkis*; pusiaukelėje *suburžuazėjimas*, egoistinis užsidarymas savyje, triumfuojanti – ar greičiau savim patenkinta *vidutinybė*; atvykus – profesionalų betono statutų kasta, gyvenanti kilnų *gyvenimo būdą*, susirūpinusi savo privilegijomis ir savo *išvaizda* visomis to žodžio prasėmis: toks yra katastrofinis scenarijus, kurį konstruoja istoriko sociologo žvilgsnis, nukreiptas į viduramžių intelektualus“.

Studija rašyta lyg ir eseistiniu stiliumi, tačiau nedrįstu to tvirtinti neištyręs originalo: lietuviškas tekstas toks blogas, jog keista, kad autoriaus pavardė rašoma ne „Deliberda“. Geriau nė neatsiversti.

Saulius Drazdauskas

Fowles, John, *Vikšras*, iš anglų k. vertė Galina Baužytė-Čepinskienė, Vilnius: Alma littera, 2001, 432 p. (ser. *Dvidešimto amžiaus aukso fondas*)

Įvykių sekos „ištyrimas“ kelių patirties perspektyvų požiūriu šiame kūrinyje pasirodo visu gražumu. Į tardymo dialogais perteiktą XVIII a. pradžios bylą socialinio teisėjo balsu padažniai įsiterpia ir pats naratorius. „Įsitikinęs ateistas“ tiesiog apsėstas idėjos pavaizduoti vienos iš radikalių protestantiškų grupių „vikšro stadiją“ – „idealų“ dar nesustingusios religijos būvį.

Paulius Subačius

Gricius, Jonas, *Vingiai*, Vilnius: Vaga, 2001, 248 p.

Vieno žymiausio Lietuvos kino operatorių atsiminimai, rašyti skirtingais metais ir „surišti“ į (tele)novelių ciklą apie tarpukario Kauną, Tėvą ir Mamą, tremties metus Jakutske, kinematografijos mokslus Maskvoje, *Armėnfilm’ą*, *Lenfilm’ą* ir *XX Century Fox*. Vaizdingi, įdomūs, vietomis šmaikštūs. Su nuotraukomis iš autoriaus archyvo.

Vudris Badmintonas

Jasukaitytė, Vidmantė, *Golgotos vynuogės*, Vilnius: Alma littera, 2001, 351 p.

Nesuvaldomos kalbos srautas, turįs užlieti subtilaus dvasingumo alkstančią sąmonę. Visi susimąstome apie amžinybę, tik nedaugelis geba gardžiuotis tokia „aukščiausių vertybių“ mišraine, išvengdamas skrandžio skausmų. Tarp pernokusių vynuogių galima rasti ir tokių: „Atlantidos karalienė, Nut – Izidės ir Ozyrio motina, Izide, Babilono žyne, Nefertite – Dievo Saulės apšviestojo žmona, Marija, kurią vadiname be nuodėmės pradėtają, Orleano mergelė, Kazanės, Aušros vartų, Fatimos Dievo motinos...“ (p. 341). Autorės nevaržo minties, sintaksės ar gravitacijos dėsniai. Vieni renkasi šuolį parašytu, kiti mano nušviesią pasaulį šimtalapiais postrin-gavimais – kiekvienas savaip išieškoja laisvalaikį.

Manfredas Žvirgždas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys, str. rinkinys, sud. **Rasa Butvilaitė**, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos I-kla, 2001, 333 p., 1200 egz. (ser. *Vilniaus dailės akademijos darbai*, 21)

1997 m. vykusios tarptautinės kon-

ferencijos medžiaga, papildyta autoritetingų dailėtyrininkų straipsniais. Aptaki konferencijos tema leido autoriams rinktis platų klausimų spektrą, tačiau Lietuvos dailėtyrininkai beveik vieningai ėmėsi bažnyčių dekoru problemų, pateikė naujas dekoru programų ir autorystės interpretacijas bei neišlikusių interjerų rekonstrukcijos bandymus. Tiek pat dėmesio sulaukė stebuklingųjų paveikslų ir jų gerbimo tema. Kaimyninių šalių dailėtyrininkų publikacijos pasižymi temų įvairove nuo vieno laikrodžio istorijos iki „ukrainietiško baroko“ apologetikos.

Lina Balaišytė

Mackonis, Rapolas, *Amžiaus liudininko užrašai. Atsiminimai*, sud. **Birutė Mackonytė**, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla, 2001, 481 p.

Senoji vilniečių karta – ypatingos padermės žmonės. Jie brendo ir kūrė sudėtingomis okupacijos sąlygomis prieškarinio Vilniuje, visas savo dvasines ir fizines jėgas sutelkdami atkaklioms grumtynėms dėl lietuviybės. Ši kova tapo neatsiejamu jų savimonės dėmeniu, todėl jiems visada dingjosi, kad už kiekvieno gyvenimo įvykio (knygoje – kiekviename puslapyje) slypi lenkų klasta. Daug įdomesnė ir objektyvesnė atsiminimų dalis, skirta nacistiniam Štuthofu lageriui. O štai sovietinės tikrovės metai – tai tiesiog kultūrinio gyvenimo užutėkis.

Eligijus Raila

Milašius, Oskaras, *Meilės išventinimas; Zborovskiai*, iš prancūzų k. vertė Stasė Banionytė, Vilnius: Alma littera, 2001, 240 p. (ser. *Dvidešimto amžiaus aukso fondas*)

Šių romanų priskyrimas XX a. aukso fondui dvelkteli lietuvių ambicijomis turėti nors vieną „pasaulinės reikš-

mės“ romaną. Romanuose lengva atpažinti kai kuriuos Milašiaus poezijos minisiužetus, įvaizdžius, hermetines metaforas. Deja, mistika ir metafizika kvepėjusios poezijos pauzės užpildomos ne naratyvu, o abstrakčiais pusamžio, į egzaltaciją linkusio vyriškio kankinančiais svarstymais.

Kristina Jonušaitė

Parulskis, Sigitas, *Nuogi dražužiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 220 p.

Autorius persikūnija į iš tikrovės išplėštą sarkastiškai dekonstruotą herojų, panardintą laikraštinio reportažo klampynėn, tačiau vėl išnyrantį, idant pasakotų nuo turistinių atvirukų ir buities nepatogumų pavargusiems, ko jie nė neižvelgė keliaudami autobusu į Prahą lyg į „Prahara“ ar kantriai laukdami santechniko vizito. Kartais esė sušvinta vos įžiūrima siužeto linija (išgertuvių vizijoje pasirodo Donelaitis), bet tuoj ją vėl užgožia autoerotizmo priepuoliai. Norima įveikti save, jusliškai įjautrintą kūną, skaudančią dvasią, išpinti kompleksų raizgyną, todėl esė, parašytų po skyrybų, subjektas ir lieka nuogais drabužiais bevilkintis. Įtaigi ir provokuojanti knyga.

Manfredas Žvirgždas

Pranciškus Salezas, *Išganymo kelias: Filotėja*, Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla, 2002, 280 p.

XVII a. pr. meno gyventi knyga nuo šiuolaikinių skiriasi tuo, kad autorius žino, kam žmogus gyvena šioje žemėje, todėl gali jam šį tą patikimai patarti. Šiandien gal ne visiems patiks stilius, kadaise laikytas grakščiu ir žaismingu, bet autoriaus dvasinė išvalga ir praktinė išmintis praturtins kiekvieną, ieškančią rimto „įvado į maldingą gyvenimą“ (toks tikrasis knygos pavadinimas).

Vytautas Ališauskas

Puišytė, Aldona Elena, *Balsai ir aidai*, Kaunas: Nemunas, 2001, 152 p., 600 egz.

Knygoje – nauji ir senesni neskelbti eilėraščiai (taip pat iš sovietinių laikų). Kaip ir anksčiau Puišytė išlaiko aukštą moralios poezijos matą: netaikstyti su gyvenimo kompromisais, bet elgtis ir kurti pagal krikščioniškąjį idealą. Rinkinyje tautosakinę bei istorinę tematiką pranoksta religinės meditacijos ir maldos situacijos. Eilėraščiai – kaip piligrimystės žemėlapiai; atsivėrimas ir skaudus stiebimasis į gyvąjį Dievą; per askezę, apsivalymą, auką kilimas iš šio simbolių pasaulio į „kitą šviesą“. Poetės aliejinėmis pastelėmis ant jūros akmenukų iliustruota knyga liudija, kaip iš mažų dalykų išauga intensyvūs poetiniai tikėjimo išgyvenimai.

Gediminas Mikelaitytis

Radvila, Jurgis, *Kelionė į Italiją: 1575 metų dienoraštis*, iš lotynų k. vertė Eugenija Ulčinė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2001, 64 p. (Parodos *Krikščionybė Lietuvos mene* knyga)

Skurdoko turinio ir menkos apimties šaltinį buvo galima leisti ir kukliau. Verčiau leidėjai būtų parūpinę anotuotą asmenų ir vietų indeksą, originalo tekstą ir vertimą sumaketavę lygiagrečiai – knygos atvarte ir įprašę istorinės geografijos mokovą peržiūrėti vertimą. Autoriaus asmens dienoraštyje kaip ir neįstai, nebent iš replikų apie Vienoje matytą dramblį ar medžioklės smagumą.

Vytautas Ališauskas

Ragauskienė, Raimonda, Ragauskas, Aivas, *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės korespondenciją*, Vilnius: Vaga, 2001, 254 p.

Knyga neabejotinai papildys kultūriniais įvykiais audringos ir šalti-

niais menkai dokumentuotos XVI a. epochos istoriografiją. Bene pirmas toks platus laiškų nagrinėjimas parodo, kokios įvairiapusės informacijos galima „išspausti“ iš korespondencijoje aptinkamų žinių. Tiesa, atsisakius pirmo skyriaus ir kai kurių menkiau argumentuotų teiginių, studija būtų įgavusi dar daugiau solidumo.

Mindaugas Paknys

Rawls, John, *Politinis liberalizmas*, iš anglų k. vertė Algirdas Degutis, Vilnius: Eugrimas, 2002, 447 p.

Vertinga šiuolaikinės politinės filosofijos klasiko knyga. Jos atraminis taškas yra faktas, jog visuomenę į nuolatinis konfliktus veda gerai pagrįstų religinių, filosofinių ir moralinių doktrinų įvairovė, kelianti neįmanomą klausimą apie taikios idėjiškai pliuralistinės, lygybės ir laisvės principu pagrįstos visuomenės sukūrimo sąlygas.

Liberalizmo šalininkams knyga atvers naują šiuolaikinės demokratinės visuomenės matymo perspektyvą; liberalizmo priešinininkams pateiks puikų, apie savo ribas nevengiančio kalbėti liberalistinio argumentavimo pavyzdį. Politikos praktikams ir teoretikams pasiūlys netikėtą teisingumo kaip sąžiningumo principo plėtojimą.

Nerija Putinaitė

Rodaris, Džanis, *Fantazijos gramatika*, iš italų k. vertė Danutė Dapšauskaitė, Kaunas: Šviesa, 2001, 190 p.

Daugelis šios knygos autorių žino kaip nuostabių istorijų kūrėją, tačiau iš tiesų jis – tikras vaikų išminčius. Pasirodo, jo kūryba paremta L. Vygotskio, V. Šklovskio, V. Proppo, R. Jakobsono, A. Wallono, J. Piaget, K. Marxo teorijomis, o viso pasaulio vaikai dar ir šiandien neįtaria, kad socialinių teisingumą propaguojančios pasakos sukurtos pagal „fantazijos binomo“ ir „fantazijos hipotezės“ principus. Autoriaus fantaziją žadino netgi

Lenino senelio namas prie Kazanės, kur jis gėrė puikų vyną su savo draugais totoriais (p. 36).

Pal. Drač.

Skučaitė, Ramutė, *Takelis iš naujo*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla, 2001, 173 p.

Poetė vaikams kalba paprastai, švelniai, smagiai ir kartu rimtai – apie zuikelį, boružę, pelėdziuką ir medžio širdį, į kurią įsmeigtas kirvis. Tad eilėraštkukai pradžiugins mažuosius skaitytojus ir ne vien – kai kurie jų tiks abiturientui į albumą. Iliustracijos, matyt, skirtos tėveliams su išlavintu estetiniu skoniu.

Rima Malickaitė

Spinoza, Benediktas, *Etika*, iš lotynų k. vertė Romanas Plečkaitis, Vilnius: Pradai, 2001, 359 p.

Ši knyga pasiekia mus iš epochos, kurioje tikėta, jog žmogaus protas gali pažaboti emocijas, sukelti gėrio troškimą ir blogio vengimą, jog tik pažįstant sielą galima patirti tikrą džiaugsmą, įveikti puikybę bei silpnadvasiškumą, jog Dievas yra žmogaus egzistavimo priežastis, kurią pažindamas žmogus tampa laisvas. Toje epochoje etika buvo suprantama kaip metodinis savo emocijų suvaldymas bei nedaroma skirtumo tarp teoriniame tekste ir žmogaus sieloje vykstančio proceso. Mūsų epocha skatina eiti anapus lemų, teoremų, pastabų, priedų, aksiomų, priedėlių, postulatų, apibrėžimų, viliantis „ten“ rasti šio teksto branduolį.

Nerija Putinaite

Sriubas, Balys; Karpavičius, Gediminas, *Atgimimo sąjūdžio ženklai 1988-2000: Suvenyriniai antspaudai, užspaudai, lipdukai. Katalogas*, Kau-

nas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2000, 105 p., 500 egz.

„Filatelinės opozicijos“ leidinys, perteikiantis nepasitenkinimą oficialios pašto produkcijos (ženklų, vokų, antspaudų) kūrėjų atsajumu nuo valstybės bei tautos vertybių, taip pat perdėta jų aistra balų vėžliams, miegapelėms bei drugeliams. Alternatyvių „Laisvosios Lietuvos pašto“ ženklų svarbiausias autorius A. Šakalys vietoj jų piešia kunigaikščius, partizanus, Sadūnaitę, Dudajevą, Landsbergį. Lietuvoje daug žmonių pastarųjų nemėgsta, bet kiek jų brangina miėgapeles? Kad ir kokie būtų žmonių skoniai, ši knygelė snaudžiančiam Lietuvos Paštui – dagys po uodega.

Pilypas Mikoša

Tarptautinių žodžių žodynas, sud. **Aldona Bendorienė, Virginija Bogušienė, Emilija Dagtė** ir kt., ats. red. Algimantas Kinderys, Vilnius: Alma littera, 2001, 792 p.

Profesionalių leksikografų parengtas veikalas, besiremiantis anksčiau Lietuvoje išleistų tarptautinių žodžių žodynų rengimo patirtimi. Žodynas, į kurį papildomai įtraukti 6000 naujų antraštinių žodžių, dabar aiškina 25 000 žodžių ir apie 31 000 jų reikšmių. Jame pateikiami aiškinimai – lakoniški ir preciziški. Kaip ir dera profesionaliam leksikografijos darbui, jis aptaria žodžius, o ne samprotauja apie tais žodžiais įvardijamas realijas. Tuo ir skiriasi nuo neseniai išleisto Vaitkevičiūtės parengto tarptautinių žodžių žodyno.

Naglis Kardelis

Vėlius, Norbertas, sud., *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*,

II, XVI amžius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų I-kla, 2001, 822 p.

Knyga būtina lietuviui mitologijos, folkloro ar senosios kultūros tyrinėtoju, nemokančiam senųjų kalbų. Mokančiam bus po ranka originalų tekstai, visiems pagelbės puikios rodyklės ir plati bibliografija. Bet iš trūkumų išeitų deguto ne šaukštas, o pusbačkis: pridėta tekstų, nežinia kaip susijusių su knygos tema (pvz., kai kurie Mažvydo, Daukšos, visi Volano), trūksta svarbių jau skelbtų (pvz., 1579 m. vizitacijos). Biografinių-istorinių įvadėlių autoriai nesutaria su mitologinių, komentarai menkučiai arba jų visai nėra. Akivaizdu, deja, kad nei velionis sudarytojas, nei leidejai nesiėmė nei rimtai ieškoti naujų šaltinių, nei analitiškai pristatyti senuosius.

Vytautas Ališauskas

Žentelytė, Audronė, *XIX amžiaus lietuvių literatūra: vadovėlis aukštesniųjų klasių mokiniams*, Kaunas: Šviesa, 2001, 432 p.

Literatūros istorikai, rašantys vadovėlius mokykloms, susiduria su dilema: kaip paskatinti mokinius semtis žinių iš daugelio generacijų sunėšto aruodo ir kartu išlaikyti mokslui būdingą orumą. Pastarąjį dešimtmetį apie praeities literatūrą kalbėta emocionaliai, skatinta įsijausti į ano laikotarpio dvasią (pasekmė: anekdotinė problema, ar Žemaitė rūkė pypkę). Dabar į pageltusius, išoriškai varganus raštus žvelgiama komunikaciniu aspektu – kaip jie telpa socialiniame kontekste, ar vis dar ką nors mums sako, ar jau svarbūs tik darbštieji tekstologams. Europos ir Lietuvos XIX amžius kartais kirtosi, kartais prasilenkdavo. Tai rodo ir ši knyga.

Manfredas Žvirgždas

Gerb. Redaktoriau,

Jūsų vadovaujame žurnale „Naujas židinys“ (2001 m. Nr. 12) atspausdintame Pauliaus Subačio rašinyje „Sielovada: svarstymas drauge“ yra paskleista melagingų žinių apie mano vadovaujamą laikraštį „XXI amžius“, jo redakciją, pateikiama subjektyvi, tiesą iškraipanti laikraščio darbuotojų bei mano, kaip redaktoriaus, garbę ir orumą žeminanti kai kurių įvykių, susijusių su laikraščiu ir Kauno arkivyskupijos kurija, interpretacija. Kadangi p. Subačius jau seniai savo įprastu būdu, per įvairias žiniasklaidos priemones (katalikų radijo laidą „Mažoji studija“, Laisvosios Europos radiją bei dabar ir „Naują židinį“) skleidžia tikrovę neatitinkančias ir klaidinančias žinias, kurios žemina mūsų garbę ir orumą, prašau pirmame puslapyje („Laiškas redaktoriui“) atspausdinti tokio turinio mano, kaip „XXI amžiaus“ redaktoriaus, laišką kreipimąsi.

Mieli „Naujojo židinio“ skaitytojai,

Kreipiuosi į jus dėl p. Pauliaus Subačiaus rašinio „Sielovada: svarstymas drauge“ (N. Ž., 2001, nr. 12), kuriame yra pateiktos tendencingos ir tikrovę neatitinkančios žinios apie laikraštį „XXI amžius“ bei jo redakciją. Savo ilgakame rašinyje apie Kauno arkivyskupijos 75 metų jubiliejų P. Subačius ypač akcentavo jubiliejaus proga Katalikų interneto tarnybos inicijuotą „Forumą apie pastoraciją“, kuriame tarp kitų įvairių temų buvo iškelti keli klausimai, vienaip ar kitaip susiję su laikraščiu „XXI amžius“. P. Subačius svarsto tik jam labiausiai „patikusį“ – „ar reikalingas „XXI amžius“, kurį, anot Subačiaus, „pasiūlė“ „dalyvė iš užsienio“. Keletas forumo klausimų ir jų svarstymo metodika buvo, švelniai tariant, netaktiški, o kai kurių dalyvavusiųjų įsijungimas į „diskusiją“ buvo ir nekorektiškas, ir netgi piktybiškas. Kokią moralinę

teisę turėdami kai kurie jų, prisidengę slapyvardžiais, nepagarbiai ir netgi išūliai tyčiojosi iš kai kurių kunigų ar institucijų? Labiausiai įžeidžiančiai buvo pasielgta su „XXI amžiumi“. Naudodamas šią proga piktam, p. Subačius „Naujajame židinyje“, kaip ir per kitas žiniasklaidos priemones (pavyzdžiui, Laisvosios Europos radiją ar katalikų radijo laidą „Mažoji studija“, tapusią nuolatiniu jo ruporu, užsipuldinęjant „XXI amžių“), papila eilinių šmeižto srautą. Jeigu p. Subačius būtų norėjęs nors elementariai pasiaiškinti tikrąją padėtį, jis būtų turėjęs atkreipti mūsų „Naujojo židinio“ skaitytojai, dėmesį į keletą svarbių faktų, kad galėtų parodyti tikrąją padėtį ir atskleisti teisingumą. Tačiau jis sąmoningai to nepadarė.

Nemalonu ilgai varginti jūsų dėmesį, tačiau norint argumentuotai atsakyti į p. Subačiaus sąmoningą, gudriai suregztą melą, tenka ilgėliau ties tuo klausimu apsistoti. Subačius nuslėpė ir iškraipė tokius faktus. Pirmia, Subačiaus paminėta „dalyvė iš užsienio“ dar prieš metus dirbo tame pačiame pastate, kur dirba ir „XXI amžiaus“ redakcija, tiksliau, žurnalo „Bažnyčios žinios“ redakcijoje. Be to, su ja mes pažįstami „neakivaizdžiai“: jos artimiausias žmogus (motina) dėl vieno „buitinio“ atsitikimo pagrasino atkeršyti „XXI amžiui“. Antra, apskritai, mūsų duomenimis, forumo dalyvių daugumą (turiu galvoje tuos, kurie pasisakė „XXI amžiaus“ „klausimais“) sudarė su „Bažnyčios žiniomis“ susiję asmenys (tarp jų, ir KIT). Trečia, kai kurie į interneto „diskusiją“ įsijungę asmenys turėjo po kelis slapyvardžius ir net nesiregistravusio „svečio“ statusą, t.y. buvo dirbtinai padidintas, gal net tris ar keturis kartus, neigiamai apie „XXI amžių“ pasisakiusių skaičius. Todėl „dalyvės iš užsienio“ (taip pat ir Subačiaus) padaryta išvada, kad neigiami pasisakymai apie „XXI amžių“ sudarė „daugumą“, yra

klaidinga ir netgi melaginga. Ketvirta, teigiamai pasisakiusieji apie „XXI amžių“ (arba nesąžiningą „diskusijos“ kryptį netrukus pastebėjusieji), mūsų žiniomis, tokių apgaulingų „gudrybių“ nevykdė. Penkta, „diskusijoje“ savo „patarimais“ prieš „XXI amžių“ bei tiesioginiu dalyvavimu joje buvo aktyvūs (net keliais slapyvardžiais prisidengę) du laikraščio redakcijoje anksčiau dirbę, bet susikompromitavę asmenys – jie buvo ne tik informuoti apie internete vykstančią „diskusiją“, bet davė jai toną ir netgi gavo teisę savotiškai vadovauti. Šešta, „XXI amžiaus“ redakcija apie „diskusiją“, keliančią klausimą apie „XXI amžiaus“ „reikalingumą“, nebuvo informuota (priminsiu, kad visą šią „diskusiją“ kontroliavusi KIT yra antrajame aukšte). Aš pats „diskusiją“ internete pamačiau tik gruodžio 2-ąją, t.y. kai ji jau buvo pačiame „apogėjuje“, kai buvo pasakytos visos „tiesos“ apie „XXI amžių“ ir netrukus ji buvo nutraukta. Septinta, kaip netrukus sužinojome, „diskusijoje“ apie „XXI amžiaus“ „reikalingumą“ nebuvo leista pasisakyti keliems asmenims, gynusiems „XXI amžių“ (jų pasisakymai forume, galima manyti, buvo ištrinti).

Vien iš šių kelių paminėtų faktų sunku būtų daryti išvadą apie „demokratišką“ forumo pobūdį. Vėlgi pabrėžiu, kad kalbu apie „diskusijų“ dėl „XXI amžiaus“ „reikalingumo“ ir panašių temų vedimo „metodiką“. Tokia forumo metodika išeliminavo apie septynis tūkstančius „XXI amžiaus“ skaitytojų, kurie gerbia šį laikraštį ir jo redakciją, nevadina jo nei „XII amžiumi“, nei „XIX amžiumi“, nei „XXI amžiaus užkulisiais“, nei „špitolės gazietą“, nei „piktybiniu augliu“ ar kitais panašiais „demokratinės diskusijos“ dalyvių vartotais epitetais. Mes patys puikiai žinom, ko nepadarom ir ką blogai padarom, ir tą mums tiesiai į akis pasako laikraščio skaitytojai. Tačiau per dešimt mano vadovavimo

šiam laikraščiu metų iš skaitytojų pusės negirdėjau ko nors panašaus pasakant, ką per tris savaites sugėbėjo pasakyti tokiais „pastoraciniais“ ar „evangelizaciniais“ terminais (taip veidmainiškai panašaus lygio metodus vadina savo laiške, išplatintame per KIT, arkivyskupijos spaudos atstovas; geriau jis panagrinetų Šventojo Tėvo paskutinįjį laišką, kaip evangelizacijai reikia naudoti internetą ir kiek jis tinka tam tikslui, o nepiktinaudžiautų Popiežiaus vardu) KIT vesto forumo „diskusijos“ metu. Ir dar. Nereikia p. Subačiui kalbėti apie kažkokį akibroktą, kurį tariamai padarė „XXI amžius“ jubiliejiniam simpoziumui. Viskas yra atvirkščiai – akibroktas buvo padarytas „XXI amžiui“, kai už sunkiai ir įtemptai dirbančios redakcijos nugaros buvo surengta ši negarbinga „diskusija“. Beje, mes kreipėmės į keletą nepriklausomų garbingų asmenų, prašydami įvertinti „diskusijos“ lingvistinį ir etinį lygį. Atsakymas buvo praktiškai vienareikšmis: tai neišprususių ir neišsilavinusių, riboto mąstymo (išskyrus vieną kitą atvejį) žmonių žemo lygio „diskusija“, siekianti negražių ir savanaudiškų tikslų. Diskusija ar nuomonėmis tai pavadinti jokiū būdu negalima.

Dar išūliau P. Subačius pažeidinėja „XXI amžiaus“, kaip privataus laikraščio, interesus, kai, iškraipydamas faktus, „Naujojo židinio“ skaitytojams įteigia mus įžeidžiančią ir mūsų orumą žeminančią melagingą žinią, esą „XXI amžius“ dėl interneto forumo apkaltino kuriją. Iš kurijos atstovų turime gautus raštus, kuriuose jie aiškiai nurodo, kad mes kaltiname Katalikišką interneto tarnybą, nors ir tai yra netiesa: redakcijos priraše prie vieno skaitytojo laiško yra pareikšta mūsų nuostata, kad KIT įsijungė į provokaciją prieš „XXI amžių“. Tikrieji šios provokacijos autoriai nebuvo nurodyti, nes tuo laiku mes jų ir nežinojome. Toliau dar gražiau – pasirodo, anot Subačiaus išvedžiojimų, „XXI amžius“, neteisėtai boikotuodamas visus arkivyskupijos jubiliejinius renginius, sugalvojo dar atkeršyti

kurijai – „kitame Kauno gale“ surengė lygiagrečių jubiliejiniam simpoziumui „susitikimą“, taip mėgindamas patraukti į tokį savo neteisėtą renginį parapijas, katalikiškas organizacijas, vienuolijas, bet šios ant tokio išūlaus „katalikišku save besivadinančio“ (tokia epitetu „XXI amžių“ pagražina p. Subačius per kitą žiniasklaidos priemonę) laikraščio kabliuko, ačiū Dievui, neužkibo: visi dalyvavo simpoziume. Ir čia viskas siūta melo siūlais: jokio simpoziumui lygiagretaus ar alternatyvaus renginio boikotuodami mes neorganizavome, mes tik paminėjome 1000-ąjį laikraščio numerį, ką daryti buvome suplanavę dar prieš pusantro mėnesio, ir tas laikraščio minėjimas vyko tik vienos dienos pavakary apie tris valandas, jau pasibaigus tos dienos simpoziumui. Be to, iš anksto jį organizuodami, mes dar nežinojome, kad gruodžio 7-ąją vyks simpoziumas (pagal vasaros pabaigoje mūsų gautą informaciją, simpoziumas buvo planuotas gruodžio 8 ir 9 dienomis). Be to, į jį buvo pakviesti tik du mūsų žurnalistai, kuriuos ir buvome numatę siųsti. Redakcijos darbuotojai pagal savo galimybes ir pageidavimus dalyvavo bendruose arkivyskupijos jubiliejaus renginiuose.

Taigi į visas šias aplinkybes ar bent dalį jų Subačius turėjo atsižvelgti ir pagarbiau žiūrėti į „XXI amžiaus“ interesus arba, tiesiau pasakius, nesikišti į kito leidinio reikalus ir nežeminti jo orumo, tuo pakenkdamas jam. Nemanau, kad, pavyzdžiui, „XXI amžius“ galėtų prisiimti teisę spręsti vienokius ar kitokius, tarkim, „Naujojo židinio“ reikalus, piktdžiugauti dėl kokių nors šio leidinio nesėkmių ar vidinių reikalų. Tai būtų ir neetiška, ir nekrikščioniška. Jeigu p. Subačius tokių dalykų nesupranta, tai jo nelaimė, kylanti arba iš jo charakterio, arba iš jo sveikatos būklės. Toks su literatūra susijusias studijas baigusio P. Subačiaus elgesys nepuošia jo, kaip žurnalistikos taisyklės ir elementariausios etikos reikalavimus sunkiai perprantančio mėgėjo žurnalistikos srityje. O gal tokį Subačiaus elgesį

apsprendžia viso labo tik pinigai? Jis net viešai yra skundęsis, kad, nesudurdamas galo su galu, verčiamas bėgioti po kelias darbo vietas ir taip užsidirbti duoną.

Dar galima pridurti, kad mums kreipusis į vienos aukštos teisinės institucijos atstovus, jie patarė kelti bylą dėl garbės ir orumo žeminimo bei baudžiamąją bylą dėl nusikalstamų grupinių veiksmų, siekiant padaryti žalą laikraščiu, kaip privačiai įstaiagai. Juk privačią nuosavybę gina Lietuvos Konstitucija. Kaip parodo „diskusijos“ apie „XXI amžiaus“ „reikalingumą“ daugumos dalyvių (kalbu ne apie visus) lygis, nepriklausomoje Lietuvoje į privačią nuosavybę kažkodėl vis dar žiūrima sovietinėmis nuostatomis kaip į kažkokį nepriimtą dalyką: nuosavybę galima (ir, matyt, reikia) naikinti, prievartauti, gadinti, jai kenkti ir daryti žalą. (Beje, prieš tokias nuostatas ypač pasisako Bažnyčia, ginanti privačią nuosavybę, išskyrus retus atvejus.)

Gaila, kad per jūsų mėgstamą katalikiškos krypties žurnalą tenka kito katalikiško leidinio redaktoriui kreiptis tokiu neįprastu būdu ir sutrikdyti jūsų įprastą darbo ritmą. Tačiau, matyt, tokie sumaišties laikai mus visus slegia: krikščioniški reikalavimai dėl pagarbos savo artimui, dėl užuojautos jam vykdymas (ką jau ten bekalbėti apie pagalbą) net ir krikščioniškais terminais nuolat kalbančiam tēra tik tuščias reikalas. Tuo įsitikinti darosi nesunku vis dažniau ir dažniau. Taip Lietuvos katalikų bendruomenė patiria ir kokybinių, ir kiekybinių nuostolių.

Neatspausdinus šio laiško-kreipimosi vieno mėnesio laikotarpyje, t. y. artimiausiame „Naujojo židinio“ numeryje (t. y. 2002 m. Nr. 1), būsiu priverstas kreiptis į teisinę institucijas, prašydamas apginti „XXI amžiaus“ redakciją ir mane nuo jūsų vadovaujamame žurnale išreikštų veiksmų, žeminant mūsų orumą ir garbę.

Edvardas ŠIUGŽDA,
„XXI amžiaus“ redaktorius

Patriarcho žiema

PALEMONAS DRAČIULA

Kiekvieną sykį, kai tik užeinu į kapines, giliausioje mano sielos kertėje atsimerkia nerimo chimera, kaskart vis iš naujo primindama didžiąją mano jaunystės paslaptį.

Tai atsitiko 1940-ųjų vasarį. Tuomet aš dirbau Vilniaus kriminalinėje policijoje. Laikai buvo nerimastingi. Čia pat, už sienos, siautė karas, Naujojoje Vilnioje stovėjo sovietų įgula, o Vilnius knibždėjo pabėgėliais ir perėjūnais. Mes, dirbdami ištisas dienas be jokio atokvėpio, kaip įmandydami stengėmės užtikrinti miesto ramybę ir taip nusiplūkdavome, kad užmigdavome tiesiog ant bylomis nukrautų stalų.

Tą naktį man labai pasisekė, kadangi pavyko grįžti į namus ir išsitiesti savo lovoje. Vasario 16-osios išvakarėse „Liutnios“ teatro salėje vyko religinės muzikos koncertas, skirtas žuvusiems dėl Tėvynės laisvės. Dainavo Grigaitienė ir Mažeika, po to Kauno Įgulos bažnyčios choras giedojo Cherubinį. Tik krupnikėlio buvo mažoka, todėl grįžęs namo išlenkiau stiklą kalvadoso į Respublikos Prezidento sveikata. Vos išsitiesęs sumerkiau akis, ausyse sugaudė visų Vilniaus bažnyčių varpai – skambėjo telefonas. Stvėriau ragelį. Skambino iš pirmo policijos komisariato, kur tuo metu dirbau. Budėtojas kažką nerišliai man bandė paaiškinti. Supratau tik, kad įvyko YĮ (ypatingas įvykis), ir aš kuo skubiausiai privalęs atvykti į tarnybą. Tada gyvenau Kijevo gatvėje, mažame kačių kvapo pritvinkusiame bute. Anksčiau žydas veterinorius čia laikė kačių kliniką. Iki komisariato, išikūrusio Pylimo gatvėje, šalia Gurnafalskio metalo dirbinių krautuvės, tebuvo gal dešimt minučių kelio. Rengdamasis žvilgtelėjau į laikrodį (prietemoje įžiūrėjau,

kad vientisa linija ciferblatą skelia pusiau; iš to supratau, kad yra lygiai šešios) ir nėriau į šalvenantį rytą.

Atvykęs į komisariatą jau radau miesto policijos šefą Krasauską. Jis buvo labai susijaudinęs, netgi sutrikęs ir nervingai čiulpė papirosą. Pamatęs mane, čiupo už parankės ir pusbalsiu tarė: „Įvykis nemalonus, ištis siaubingas. Išniekintas daktaro Basanavičiaus kapas. Štai tau atvaduotas Vilnius“. Komisaro žodžiai mane tiesiog nutvilkė. Nuo gimnazijos laikų žinojau, kad šiandien – ir mūsų patriarcho mirties metinės. Priminiau tai komisarui, o šis staiga nurimęs pasakė, kad tai – gryniausia diversija. „Vykstame į Rasas“. Jau tarpdury pranešė, kad išverstą kapavietę aptiko karo patrulis, dabar saugantis įvykio vietą. Sėdom į „Adlerį“ ir po penkiolikos minučių buvome Rasose.

Kai įžengėme pro kapinių vartus ir pasukome taku dešinėn, mano širdį suspaudė nerimas. Eidamas pro sniegynuose įmigusius kryžius, mėginau atspėti jų sapnus. Šitai save raminau ir prie patriarcho kapo jau buvau sustvardęs. Pirmiausia pastebėjau kelias sustirusias kuosas, kaip garbės sargyba išsirikiavusias už paminklo. Sušnibždėjau komisarui, jog tai vaizdelis iš gyvenimo vėlių bei velnių. Tačiau Krasauskas nenugirdęs, o gal nesupratęs, mostelėjo ranka ir iš burnos išsitraukęs papirosą palinko ties kapo duobe. Greta mūsų juodavo žemių krūva, mėtėsi trumpakotis kastuvas, o duobėje, maždaug dviejų metrų gylyje, ant karsto viršaus išvydome sukniubusį žmogų. Regis, pir-

mąsyk gyvenime pajutau tikrą baimę. Žiūrėdamas į negyvėlio nugara, užvis labiau norėjau įlįsti į paliktą šiltą patalą. Komisarą linktelėjo patruliui ir šis kažkaip nedrąsiai nušoko į duobę. Kai jis atvertė sustingusį kūną, mudu su Krasausku net loštelėjome: tai buvo senelis Janekas, kapinių sargas. Pažinojau šį ramų, tvarkingą ir gal kiek keistą žmogų. Sargu jis dirbo jau keliolika metų, gyveno vienišas padoriame name greta kapinių. Žmonės pasakojo jį kadaise buvus gydytoją, tačiau dėl nelaimingos meilės kažkokiai akušerei „litvomanei“ išėjęs į Pasaulinį karą, pakliuvęs į Galicijos frontą, kur buvo kontūzytas sprogusio vokiško diržablio. Jis turėjo vieną keistą savybę: atsiklaupdavo prie kokio nors kapo ir, pridėjęs prie kauburėlio stetoskopą, atidžiai klausydavo. Senelis Janekas oriai aiškino, kad tiksliai nustato ligas, kuriomis serga žmonės aname pasaulyje.

Dabar jis gulėjo negyvas svetimoje duobėje. Jo veidas buvo švarus ir tyras lyg spiritu ištrinto kūdikio, nesimatė jokių sumušimų, nubrozdinimų ar kraujosrūvų. Ilgi ir vešlūs ūsai buvo

taip dailiai sustingę, kad atrodė, jog jo panosėje dangaus kalvis prikalė pasagą. Tiktai apie burną lyg ištryškusi spanguolė švietė raudona dėmė. Aš nušokau žemyn, pasilenkiau prie Janeko, norėdamas iš arčiau apžiūrėti žaizdą, ir pajutau švelnų urinos rūgšties kvapą. Bandžiau jį praziudinti, tačiau žandikauliai buvo surakinti tarsi miesto vartų spyna. Netrukus šalia manęs atsidūrė ir komisaras. Jis atidžiai apžiūrėjo lavoną, patikrino

Iš tiesų... juokinga...

drabužius (terado keletą sutrūnijusių Narbuto vaistinės receptų, bedantes šukas ir ryšulėlį raktų) ir pasakė, kad ši byla greičiausiai bus išskaidyta į du atskirus epizodus.

Dabar ėmėmės svarbiausio darbo. Reikėjo patikrinti, ar neišniekinti velionio patriarcho palaikai. Iškėlė sargo Janeko kūną į viršų, pastebėjome, kad karsto antvožas galvūgalyje šiek tiek pasislinkęs į šalį. Toje vietoje vinių nebuvo. Netrukus paaiškėjo, kad visos karsto vinys išluptos ir numestos ant žemės. Jos buvo panašios į surūdijusius ir nuo šalčio pastirusius sliekus. Aš žiūrėjau į vinis, komisaras – į karstą, ir kai mūsų akys susitiko, be žodžių įsiremėme į antvožą ir atsargiai jį nukėlėme.

Stojo tokia tyła, kad girdėjosi kaip girgžda žemės ašis, o kažkur tolumoje šiaurėje lyg milžiniški Nojaus laikų gyvūnai poruojasi ledo luitai. Karste nieko nebuvo. Tiksliau, nebuvo patriarcho palaikų. Karstą radome prikrautą popierių ir įvairiausio dydžio dėžučių. Atsipeikėję pradėjome tyrinėti šio netikėto radinio turinį.

Čia buvo „Auszros“ ir „Vilniaus žinių“ komplektai, prirašyti sąsiuviniai, vokiški ir rusiški vidaus ligų vadovėliai, šūsnyš iškarpu ir nuotraukų, teismo šaukimai, lietuvių demokratų partijos programos, lietuvių Mokslo draugijos aplinkraščiai, išblukusi trispalvė ir netgi degtukų dėžutė su nukarpytais nagais. Mums berūšiuojant šiuos daiktus, atvyko karinis furgonas, kuris senelio Janeko kūną nugabeno į morgą prie Šv. Jokūbo ligoninės. Aš beveik neabejojau, kad vargšas sargas buvo užmuštas. Ar nuoduytas. Tačiau kaip viskas buvo iš tikrųjų, man nerūpėjo. Galvoje karštiligiškai sukosi vienintelis klausimas: kur mūsų patriarcho palaikai?

Kapinėse užtrukome gerą pusdienį. Apklausa apčiuopiamų rezultatų nedavė. Sargo namelyje irgi nieko įdomaus neradome. Iš nevilties norėjosi išstardyti visas Rasų kuosas. Beliko laukti teismo medicinos ekspertizės.

Likusią dieną praleidau komisariata, braižydamas įvairias nusikaltimo schemas. Tik vakare nuėjau į miesto salę, kur vyko iškilmingas Vasario 16-osios minėjimas. Labai nerimavau, todėl net nesulaukęs furšeto grįžau į komisariata, kur išbuva kiauřą naktį. Jau brėkštant įkyriai suskambo telefonas. Skambino iš morgo ir liepė tučiuojau atvykti. Dar vienas YĶ. Greitai atsiradau Šv. Jokūbo ligoninėje. Prie durų nekantraudamas manęs laukė teismo medicinos ekspertas daktaras Alaburda, lipšniomis sėklidės formos akimis, pažįstamas dar nuo studijų laikų. Jis man švelniai spustelėjo ranką ir, kažkaip sukalbiškai paliepęs susikaupti, palydėjo į prozektoriumą. Iš pradžių pamaniau, kad sargas Janekas atšilo ir prisikėlė, tačiau kai jį išvydau ramiausiai gulintį ant cerata apmušto stalo, supratau, kad šaunusis Alaburda viską ištyrė. Jis parodė į Janeko burną. Pasirodo, buvo praskelta lūpa. Veikiausiai krentant. Tačiau svarbu ne tai. Alaburda labai stebėjosi, sargo kūne suradęs didžiulę urinos koncentraciją. Net ant ūsų aptiko baltų urinos rūgštis kristalų. Buvo galima įtarti, kad jį kas prigirdė urinos rūgštis koncentratu (tokį gamino kai kurios vokiečių farmacijos įmonės). Ekspertas paaiškino, kad minėta rūgštis – tai balti kristalai, be skonio ir be kvapo, kurių 1 g tirpsta 15000 g šalto arba 2000 g karšto vandens. Tačiau net ir didelis jos kiekis žmogui nepavojingas. Urina senelio Janeko organizme kaupėsi visą gyvenimą. Iš nosies kremzlės pakitimų buvo galima spręsti, jog jis nuolatos ją uostė. Taigi nuodų versija atkrita. Aš klausiamai pažiūrėjau į Alaburdą, o šis mįslingai šypsodamasis man pakišo kumštį ir lėtai jį atgniaužė. Delne gulėjo kulka. Revolverio, iškart supratau. Paaiškėjo, kad ji buvo įstrigusi ties nugarkauliu, tačiau ir tai nebuvo mirties priežastis. Kūne ji pratūnojo labai ilgai, gal 40 metų, gulėjo iš audinių susiformavusioje kapsulėje ir pavojaus gyvybei nekėlė. Tai kokia gi

mirties priežastis? Alaburda sukriženo ir pasakė, kad tikroji mirties priežastis – bendras kūno atšalimas. Štai ir viskas, liūdnai pamaniau. Laikas buvo grįžti į komisariata, tad paėmęs senelio Janeko daiktus, jau grėžiausi durų linkui, kai man iš rankų išsprūdo stetoskopas ir tėsėkėsi į grindis. Iš jo iškrito į mažą kvadratėlį sulankstytas lapas. Aš jį išskleidžiau ir, tik pradėjęs skaityti, pajutau, kad žemė milžinišku greičiu ėmė sukstis į priešingą pusę. Tai buvo laiškas:

Guodojami Tautiečiai!

1927 m., artėjant Lietuvos nepriklausomybės 10-metinei gyvasties šventei, patyriau baisų nepatogumą dasigriebeš, kad pas save negaliu surastie Nepriklausomybės deklaracijos. Tiek metų svetimoje šalyj begyvenant, aš nemenk ant sveikatos pavargau ir atminties netekau. Iš tos priežasties, kad sarmata man nebūtų, savo laidotuves slaptomis ištaisiau, graban visą archyvą bei svarbias gromatas sudėjau, o pats Rasosna sargu atėjau dirbtie ir mūsų tautišką panteoną sergėtie. Turėdamas biskelį atvangos, įvairius rašto menkniekius privenginėjau, mįslius ir burtus rinkau. Bet kai Vilnius Lietuvai atiteko, tai nuog to laiko jaučiuosi bergždžias, many visa ko nereikalingumas, o baigiant 9-jį savo gyvenimo metų kryželį vargtie, reikėtų jau pasirūpintie, kad palikus ateisiančioms kartoms savo praleisto amžiaus nors kokį menką ženklą. Mano nervų ligai ūmai blogyn einant, dasiprotėjau, kad jau laikas paliktie ši baltąjį svieta ir kapo duobe atkastie, kur svarbias Lietuvai gromatas sudėtas laikiau.

Su širdingiausiais velėjimais

Jūsų daktaras Jonas Basanavičius.

Aš baigiau skaityti ir pakėlęs akis pamačiau, kaip pro drumzliną langą išokęs aušros spindulys nurausvino išblyškusią senelio Janeko kaktą. Kažkodėl pamaniau, jog būtent taip atrodė prygų vėliava. ☞